

FONS

(Forráskutatás és Történelmi Segédtudományok)

XIII. évfolyam

2006. 1. szám

A VARTÁN

KELLEMESET A HASZNÓSSÁG

— En a kiemelt üzemekre felügyelek.

E számunk szerzői

Csatári Bence (történész, PhD-hallgató, ELTE Bölcsészettudományi Kar),
Fehér Csaba (levéltáros, Budapest Főváros Levéltára),
Horváth Sándor (PhD, történész, MTA Történettudományi Intézete),
Majtényi György (PhD, történész-levéltáros, Magyar Országos Levéltár)

ELTE = Eötvös Loránd Tudomány Egyetem
MTA = Magyar Tudományos Akadémia

*

Lapunkat támogatták:
Budapest Főváros Levéltára

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

nka
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram Levéltári Szakkollégium

*

A címlapon

Karikatúra a Fácán Matyi c. vadászvicclapból
(A képet Majtényi György bocsátotta rendelkezésünkre)
A vártán: Timár Mátyás (penzügyminiszter 1962–1967,
miniszterelnök-helyettes 1967–1975, a Magyar Nemzeti Bank elnöke
1975–1988)

*

Felelős kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány
Szedte és nyomta Budapest Főváros Levéltára Nyomdájá
Felelős vezető: Pesti Márta
ISSN 1217-8020

F O N S

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

XIII. évfolyam

2006. 1. szám

Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

Lapinformációk

Alapítás: A folyóiratot 1993-ban alapította a Levéltáros Hallgatók Egyesülete és a Szentpétery Imre Tudományos Diákkör (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék).

Első évfolyam: 1994

Megjelenés: Évente három alkalommal (összesen 30 ív).

Publikációs kör: A történelem segédtudományai, forrásfeldolgozások, forrásközlések, illetve ezekben a témákban módszertani kérdések, könyvismertetések, műhelybeszámolók.

Cél: A történeti segédtudományok, a Magyarország történetére vonatkozó források feldolgozása, ismertetése és népszerűsítése a széles olvasóközönség számára, valamint a szakterület kutatói részére.

Kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 1139 Budapest, Teve utca 3–5. Az Alapítvány Kuratóriumának elnöke: OBORNI TERÉZ, titkára: KERTÉSZ BOTOND.

Szerkesztőség: KENYERES ISTVÁN főszerkesztő. DRESKA GÁBOR, OROSS ANDRÁS, SARUSI KISS BÉLA, SIPOS ANDRÁS szerkesztők. *Székhely:* Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék.

Postacím: Fons Szerkesztőség, 1088. Múzeum krt. 6-8.

E-mail: kenycresi@bparchiv.hu, dreska@vipmail.hu

siposa@bparchiv.hu, sarusikb@bparchiv.hu

oross.andras@mol.gov.hu

Honlap: www.c3.hu/~fons

Recenziók: A publikációs körbe tartozó kiadványok recenziós példányait a szerkesztőség címén várjuk (ismertetési kötelezettség nélkül).

Kéziratok: A folyóirat számára készített kéziratokat 3,5"-es lemezen, vagy e-mailen a Windows valamely változatában kérjük benyújtani. A kéziratok formai követelményeit a hátsó borítón, a jegyzetelés szabályait a Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. oldalain foglaltuk össze, kérjük szerzőinket, hogy az ott leírtakat alkalmazzák.

A megjelent cikkek tartalmáért a szerzők felelnek, címük a szerkesztőségben. A Fons másodközlésre nem vállalkozik. Újrakiadás csak a szerkesztőség engedélyével történhet. Kéziratokat és lemezeket nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Különlenyomat: A szerzők 20 különlenyomatot kapnak.

Korábbi számok: Korlátozott számban beszerezhetők a terjesztő címén.

Terjeszti: Budapest Főváros Levéltára, 1139. Budapest, Teve utca 3–5. tel.: 298-7517

MAJTÉNYI GYÖRGY

„NEM MEHET AKÁRKI VADÁSZNAK”¹

Az elit és a vadászat a második világháború után

„Van, akit megnyúznak, / van, akit megsütnek, / van, akit kitömnek, / van, akit megesznek, / van,
akit temetnek, / van, akit elvisznek, / van, akit eladnak, / van, akit meghagynak.”²

(Hobo)

Ismeretes, hogyan született Ortega y Gasset esszéje a vadászatról: a híres spanyol filozófust és esszéistát barátja, Yves gróf arra kérte, írjon előszót vadászalandjaihoz. A jóbarát, aki maga sohasem vadászott, végül könyvterjedelmű esszét alkotott. Ontológiai alapokon értekezett a stílusos vadászatról, a vadász önmérsékletéről, a vad tiszteletéről, arról, hogy „a legnagyobb és legerkölcösebb tiszteletadás, amellyel bizonyos alkalmakkor bizonyos állatoknak adózhatunk, vajon nem az-e, hogy kellő mértéktartással és bizonyos szertartások közepette — megöljük őket.”³

Általában úgy illő, hogy a szerző ne csak céljait, de indíttatását is megvallja. Ezúttal én is azt tettem, amikor a tanulmányt Hobo Vadászat albumából vett idézettel indítottam.⁴ (Soha nem vadásztam, a vadászatot mindig meglehetősen idegenkedéssel szemléltem.) Az írás célja annak érzékeltetése, hogy a közelmúlt történelme milyen jelentésekkel ruházta fel a vadászat rítusát, amelynek lényegét az áldozat, az elejtett vad szempontjából e jelentések mit sem módosítják. A metafora mindig ideologikus; ereje, mint több szerző rámutat, abban rejlik, hogy „hamis”, az egyének számára „megmutatja valamiről, hogy az valami más”.⁵ Az elvonatkoztatások,

1 A címbeli idézet kiemelés *A vadászok gyűlekezője* c. dalból (Hobo Blues Band, Vadászat lemez, 1984.) A kutatást az OTKA T049595 sz. alapprogramja támogatta.

2 *Földes László* (Hobo): *A zsákmány terítéken szépen elrendezve*. Vadászat lemez, 1984.

3 *Ortega y Gasset*: *Elmélkedés a vadászatról*. Bp., Európa Könyvkiadó, 2000. 82. p.

4 Hobo könyvében a következőképpen emlékezik a vadászat album születésére: „Eredetileg csak arról akartam imi egy dalt, hogy milyen ösztönök és kényszerek vezérelték az embert arra, hogy megtanuljon csoportosan ölni.” *Földes László*: *Hobo Sapiens*. Bp., Hírlapkiadó Vállalat. é. n. 206. p.

5 *W. Percy*: *Metaphor as Mistake*. In: *The Sewanne Review*, 66. (1958) 79–99. p. A társadalmi jelenségek értelmezésé kapcsán idézi: *Clifford Geertz*: *Az értelmezés hatalma*. Antropológiai írások. Második, jav. kiadás. Bp., Osiris, 2001. 46. p.

a metaforikus jelentések elválaszthatatlanul hozzátartoznak a valóság érzékeléséhez, megismerésük segítségünkre lehet a társadalmi jelenségek — egykori és mai — jelentéseinek a feltárásában.

„Egyetértés” a vadászatban

Az erdőkben 1945-ben — a politikatörténetben gyakorta alkalmazott metaforát kölcsönözve — „átmeneti állapotok” uralkodtak. Ahogy Merán Fülöp visszaemlékezés-kötetében körülményes szakszerűséggel megfogalmazta: „A nagyban történő vadászás akkoriban nem volt más, mint a természetes védekezésnek egy része, mely az éhség ellen irányult.”⁶ Könyvében felidézi, amikor testvérével 1945-ben titkos vadászatra (vadorzásra) indultak, majd egykori „jobbágyaikkal” összetalálkozva velük együtt hajtották fel a vadakat, s rejtőztek el a lövések zajára felfigyelő szovjet katonák elől: „Öt magyar bujdosott az oroszok elől, kettő az elmúlt régi világból, három szegényember, volt hajtók, kisparasztok és egy híres régi vadorzónak a fia.”⁷ Később megjegyzi: „A nagy felszabadulási testvériség és barátkozás, az osztályok látszólagos megértése hamar véget ért, és kezdődött a véres és engesztelhetetlen valóság.”⁸

1945-ben a földreformról szóló törvénnyel — a nagybirtokrendszer megszüntetésével — összhangban módosították a vadászati törvényt. A vadászati jogot elválasztották a földtulajdontól, és kinyilvánították, hogy e jog az ország egész területén az államra szállt.⁹ A politikai változások ellenére a vadászat szervezete a háború után is erősen kötődött a Horthy-korszak hagyományaihoz. Értelemszerűen elsőként azok alakítottak társaságot, akik korábban is vadásztak, területtulajdonosok, nagybirtokosok voltak, vagy akik a vadászathoz mint passzióhoz kötődtek. Az új vadásztársaságok így az ő neveik alatt alakultak meg. (A vadászat jogszerű gyakorlását a jogszabály vadásztársasági tagsághoz kötötte. Az egyesületi törvény minimum tíz tagot írt elő. A Földművelésügyi Minisztérium hagyta jóvá az alakuló

6 *Merán Fülöp*: A vadászat megmaradt. Bp., Nimród Alapítvány, é. n. 49. p. (A továbbiakban: *Merán* é. n.)

7 *Merán* é. n. 51. p. Megemlíti ugyanakkor, hogy a hajtók egyike megjegyezte: „Hát maguk mégis jobban lünck, mint mink.” Uo. 50. p.

8 *Merán* é. n. 54. p. Tanulóság ugyanitt a párttitkár születésnapjának a leírása: A párttitkár születésnapja — 1946. Uo. 52–56. p.

9 4640/1945. (VII. 14.) ME. sz. rend. I.

társaságok alapszabályait, majd adta nekik bérbe a vadászterületeket.¹⁰⁾ Az átalakítások, átalakulások ekkor a demokrácia, a társadalmi igazságosság jelszavával történtek. Sas Árpád, a Szakszervezeti Tanács titkára, aki 1946-ban került a Földművelésügyi Minisztérium vadászati osztályára, felvételi kérelmében például a következőképpen fogalmazott: „A munkásság részére rendkívül megnyugtatólag hat az a tudat, hogy az SZT [Szakszervezeti Tanács — M. Gy.] részéről is van az FM vadászati osztályán egy olyan egyén, ki a szervezett munkásság bizalmát bírja.”¹¹

1946-tól kezdődően már a Belügyminisztérium láttamozta a vadásztársaságok alapszabályait, illetőleg a Magyar Vadászok Szövetsége (MAVOSZ) keresztül kérdőíveken információkat gyűjtött a megalakuló társaságok tagjairól, és személyi kartotékokat vezetett róluk.¹² A fokozatosan kiépülő új hatalom saját szempontjai szerint vizsgálta felül a vadászati alkalmazottak körét. Az alábbiakban 1948-ban kelt káderjellemezésekből idézek¹³: „Vadászati szaktudása kevés, de feltétlenül megbízható és osztályhű. A mozgalmi életben a múltban is részt vett.” Vagy: „Jelenleg is vadászati felügyelő [...] Abnormális, egzaltált dzsentri.”¹⁴ A revízió teret engedett a protekcionizmusnak, a személyes érdekek, a kapcsolatok érvényesítésének. Jóllehet, a „munkáshatalom” ideológiájának jegyében alakították a vadászat szervezetét, a régi vadászok szakértelmét nem lehetett nélkülözni. Sokan közülük így megmaradhattak a vadászat berkein belül. 1949-ben vadászati alkalmazott volt Kittenberger Kálmán, gróf Széchenyi Zsigmond, gróf Teleki József, gróf Ester-

10 Az 142/600/1945. (X. 6.) FM sz. rendelet értelmében a vadásztársaságok a Földművelésügyi Minisztérium által megállapított alapszabály-tervezet szerint alakultak meg, s alapszabályukat a földművelésügyi miniszterhez kellett jóváhagyásra benyújtaniuk. Az 1945–1946-ban alakult vadásztársaságok árveréseken nyerhették el a 12 évre szóló vadászati jogot. *Dr. Tóth Sándor: A hírnév kötelez. Vadászat és vadgazdálkodás Magyarországon, 1945–1990.* Bp., Nimród Vadásztársaság, 2005. 40. p. (A továbbiakban: *Tóth*, 2005.)

11 *Tóth*, 2005. 41. p.

12 A Belügyminisztérium 1946-ban rendeletet adott ki „a vadásztársaságok alapszabályainak elkészítése, és láttamozás végett való felterjesztése tárgyában” (291.684/1946. /VII. 23./). A vadászati társaságok feletti felügyelet a belügyminiszter feladata lett, így e hatáskör birtokában a miniszter feloszlathatta a vadásztársaságokat. Majd egy újabb rendelet (450.000/1947.) előírta, hogy a MAVOSZ írásbeli állásfoglalás kíséretében terjessze be a társaságok alapszabály-láttamozási kérelmét. A Szövetség nyilvántartotta a társaságok tagjait, adatokat gyűjtött róluk, s az elsőfokú rendőrhatalóság vagy rendőrőrs igazolta, hogy azok helytállóak-c. *Tóth*, 2005. 40–41. p.

13 A Magyar Dolgozók Pártja KV Káder Osztálya utasította ekkor a megyei káderceceket, hogy tegyenek jelentést a megyei vadászati felügyelő munkájáról s javaslatot a felmentendők, ill. a ki-nevezendők személyére. Magyar Országos Levéltár (= MOL) M-KS-276. f. 90. cs. (MDP központi szervei, Káder Osztály) 54. ó. c.

14 MOL M-KS-276. f. 90. cs. 54. ó. c.

házy László, báró Dudinszki László, Lelovics György vagy Ajtai Emil, aki korábban Horthy Miklós fővadásza volt.¹⁵ (Széchenyi Zsigmond a MÁLLERD kísérleti állomására került, ahonnan 1949 első napjaiban elbocsátották.¹⁶ 1948-ban jelent meg *A szarvas selejtezése* című könyve.¹⁷) A Belügyminisztérium több alkalommal tagrevíziót rendelt el; a vadászok körét a politikai kívánalmaknak megfelelően alakították, aminek egyik célja nyilvánvalóan az volt, hogy az új rendszer „kedvezményezettjeinek” is vadászati lehetőséget biztosítsanak.¹⁸

A vadászok száma azonban az ígéretet és a várakozások ellenére nem emelkedett gyorsan a háború után. Jelentős károk szenvedett a vadállomány, nem lehetett szabadjára engedni a vadászokat. S nekik maguknak is érdekük volt, a jó teríték érdekében, hogy szűkre zárják soraikat. Az új jogszabály kikötötte, mekkora terület „bír el” egy vadászt, a nagyvadás és az apróvadás területek esetében egyaránt; az előbbin háromszáz, az utóbbi ötszáz hektárban húzták meg a határt.¹⁹ Megkötötték azt is, mennyi fegyver adható ki. (Vorosilov, a SZEB elnöke közölte Miklós Béla miniszterelnökkel és Vörös János honvédelmi miniszterrel, hogy a magyar vadászok részére harmincezer darab sörétes vadászfegyvert és ezeröttszáz darab golyós vadászfegyvert engedélyeznek.²⁰) A későbbiekben a megyei tanácsok határozták meg, hogy ki kaphat golyós puskát — s ez sokáig szinte kizárólag a hivatásos vadászok és a politikusok monopóliuma volt.²¹ Egyértelmű hierarchia mutatkozott meg abban is, ki melyik társaságban lett vagy lehetett vadásztársasági tag, hol vadászhatott.²² Mindenki természetesen vadban gazdag területen, illetőleg a többség Budapesthez vagy a megyeszékhelyekhez közel szeretett volna vadászni.

A vadászok körében kialakított hierarchia legfelsőbb fokát kezdetben azok jelentették, akik vadásztársaságokon kívül vadásztak. A Földművelésügyi Miniszté-

15 MOL XIX-K-1-ii (Földművelésügyi Minisztérium, Vadászati Főosztály) 11. d.; *Tóth*, 2005. 65., 343. p.

16 *Tóth*, 2005. 49. p.

17 *Széchenyi Zsigmond: A szarvas selejtezése*. Bp., 1948. A könyvtárakban elérhető kötet, mely az írást tartalmazza: *Széchenyi Zsigmond: Szarvasok nyomában és egyéb írások*. Bp., Mérték, 2003.)

18 *Tóth*, 2005. 45. p. 1951-ben a belügyminiszter rendeletet adott ki a vadásztársaságokról: 5-643-1/23/1951. (VIII. 18.) B. M. sz. rend. Ezzel megindult a társaságok átalakítása, megkezdődött a tagrevízió.

19 30.735/1945. (IV. 26.) FM sz. rendelet.

20 Nagyvadat az első időkben elvileg csak földművelésügyi miniszteri engedéllyel lehetett löni, amely a kor bikkfánycslvében a „különleges vadlelvési engedély” cnevezést kapta. S ez ugyancsak kevesek számára volt elérhető. MOL XIX-K-1-ii (Földművelésügyi Minisztérium, Vadászati Főosztály) 142.828/1945. (1. d.)

21 *Tóth*, 2005. 46. p.

rium fenntartott ún. minisztériumi vadászterületeket, rezervátumokat, ezeket térítésmentes vadászjeggyel a legfelsőbb párt- és kormánykörök használhatták. (Ez az ötvenes években szűk, kb. harminc fős kört jelentett.) Egy 1948 őszen tartott kormányvadászat alkalmával merült fel először, hogy e célra külön rezervátumokat kell kijelölni.²³ Az állami és pártvezetők vadászatait 1949–1950-tól kezdődően többnyire a Gemenci, a Gyulaji, a Gödöllői, a Telki, a Gyarmatpusztai, a Lovasbényei vagy a Visegrádi Vadgazdaság területén rendezték meg.²⁴ Rákosi Mátyás legtöbbször Gyulajon, Farkas Mihály Gemencen, Horváth Márton Galgamácsán vadászott. (A vadászatban mindig jelentős szerepe volt a személyes kapcsolatoknak, a bizalomnak. Ha valaki egyszer jól megvadászta a pártvezetőket, az számára a későbbiekben menlevélnak számított. Nagy Endre — egykori csendőrszázados, Hatvany báró lány férje —, aki korábban sikerrel szervezte Horváth Márton és Rákosi vadászatait, az államvédelem elő, így külföldre menekülhetett.²⁵)

A diplomáciai protokollban — a hagyományoknak megfelelően — továbbra is kiemelt szerepe maradt (a szüreti mulatságok mellett) a vadászatnak. 1963-ban a Diplomáciai Testületet Ellátó Iroda szervezetén belül vadásztársaságot szerveztek, hogy bér vadászati lehetőséget biztosítsanak a külföldi diplomaták számára.²⁶ A legfelsőbb párt- és kormányvendégek vadászatait elsősorban „egyéni meghívások” alapján a „vadrezervátumok” területén szervezték meg.²⁷

22 A forrásokat olvasva egyértelmű hierarchia mutatkozik a különböző vadásztársaságok között. A Pénzügyminisztérium Aranyszarvas Vadásztársasága pl. nyilvánvaló erőfölényben volt a szomszédos Borsodi Bányász vadásztársasággal szemben, és a megyei tanács közbenjárásával a vitás kérdésekben érvényesíteni tudta akaratát. MOL XIX-L-1-1-1-1 (Pénzügyminisztérium, Aranyszarvas Vadásztársaság) 1-3. d.

23 A Földművelésügyi Minisztérium Erdészeti Főosztályán 1949 júliusában Ékes István osztályvezető számolt be a „határozatról”: „Múlt év [1948 – M. Gy.] őszen történt a kormány egyik vadászata alkalmával, hogy felmerült a kérdés, hogy nincs rendezve a kormány tagjainak vadászati lehetősége. Idegen területekre vagy rezervátumokra járnak vadászni. Szükség van olyan területekre, ahol a vadat felszaporítjuk és azon a területen a kormány tagjai a vadászataikat le tudják bonyolítani. Minthogy az előző években mindenki, aki bekapcsolódott a vadászatba az elvtársak közül egyhangúlag hozta a határozatot, hogy három területet lehet biztosítani: 1 nagy vadast és két apróvadast. Ennek a határozatnak a meghozatalánál jelen voltak: Rákosi, Révai, Farkas, Vas, Kádár és Horváth Márton elvtársak.” MOL XIX-K-1-1-gg (Földművelésügyi Minisztérium, Erdészeti Főosztály) 106. d. 8730-47/1949. A dokumentumot közli: Tóth, 2005. 116–117. p.

24 Interjú Dr. Tóth Sándorral, 2005 szeptember.

25 Tanzániában utóbb a „Bwana mkubwa Masharabu”, a szakállas nagytúr címmel illették. Életrajzát lásd: *Sáry Gyula*: Akivel nem bírt a kafferbívaly. In: Nimród, (1994) 9. sz. 9. p.

26 MOL M-KS 288. f. 7. cs. (MSZMP Központi szervei, Titkárság) 1963/167. ö. c.

27 MOL M-KS 288. f. 5. cs. (MSZMP Központi szervei, Politikai Bizottság, 1962/277. ö. c.

Az ún. reprezentatív vadászatok rendje egészen a legfelsőbb párt- és kormánykörök vadásztársasága, az Egyetértés megalakításáig, 1964-ig nem változott. Kádár János 1963-ban elhatározta, hogy rendezettebbé, szervezettebbé teszi a vadászatot. Személyesen utasította a Földművelésügyi Minisztérium illetékes osztályvezetőjét, hogy tervezze meg a magasrangú állami és pártvezetők vadászatának módját.²⁸ A párt Politikai Bizottságának 1963-as állásfoglalása nyomán végül 1964-ben alakult meg az Egyetértés Vadásztársaság. A minisztérium munkatársai több erdő- és vadgazdaságban ún. elsődleges vadvédelmi területeket jelöltek ki a társaság számára, így pl. Gemencen, Gyulajon, Telkiben, Gyarmatpusztán, Lovasberényben és Visegrádon. A korabeli „hatásköri listák” alapján határozták meg, hogy kik lehetnek tagok.²⁹ Először természetesen azok léptek be, akik korábban is vadásztak. Tizenhat volt az alapítók száma, ez a kör 1974-re hatvan főre bővült.³⁰ (1975-ben a Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztérium Vadászati és Vadgazdálkodási Osztályát önálló Vadgazdaság-felügyeleti Főosztállyá alakították. Ezt követően 1982-től a Főosztály átvette azoknak az erdő- és vadgazdaságoknak az irányítását, amelyekben protokollterületek voltak. A kérdés kiemelt jelentőségét mutatja, hogy a minisztériumon belül önálló szervezeti egység felügyelte a reprezentatív vadászatok szervezését.³¹)

Az Egyetértés megalapítását — a kádári konszolidáció ideológiájának a jegyében — a korban akként értékelték, hogy az szervezett kereteket kínál a reprezentatív vadászatokhoz, és e téren is gátat szabott a hatalmi túlkapasoknak. Az utókor számára a vadásztársaság működése sokkal inkább az új elit vadászati professzionalizációjának a jeleként értelmezhető. Rögzült az egyéni és társas vadászatok rendje, kialakultak sajátos, az Egyetértés-tagokra különösen jellemző szokások.

Reprezentatív — legalábbis a korban annak számító — vadászházakat építettek: az elsőt 1964-ben Telkiben emelték,³² az 1971-es vadászati világhiállításra ké-

28 Interjú Dr. Tóth Sándorral, 2005 szeptember.

29 Tóth, 2005. 126. p.

30 Az alapító tagok: Apró Antal, Balassa Gyula, Benkci András, Biszku Béla, Cseterki Lajos (titkár), Czinege Lajos, Fehér Lajos, Fock Jenő, Földes László, Gáspár Sándor, Kádár János, Losonczy Pál, Nezvál Ferenc, Németh Károly (elnök), Pap János, Szabó Zoltán (orvos), Szücs Ferenc, Tompa István voltak. Lásd: Fácán Matyi 1964., Fácán Matyi 1974.

31 Jellemző a korabeli irattározási és selejtezési gyakorlatra, hogy a protokoll-vadászati vonatkozó iratokból a minisztérium levéltári anyagában jöszerevel semmi sem maradt fenn.

32 Gemencen a Duna-parton lévő vadászházon és a keselyűsnek nevezett házban kívül még építettek egy falházat a Pandúr-szigeten. Gyulajon a horgásztavak feletti dombon épült, Rákosi-világnak nevezett ház mellé 1982-ben egy nagyobb házat emeltek. Telkiben, a Buda-vidéki Erdő- és Vadgazdaság központjában lévő, kétemeletes, összkomfortos „vadászház” kifejezetten a kormányvendégek befogadására épült. Gyarmatpusztán kis vadászház állt a domboldalban.

szült el a valkói, a gemenci, a lenesi vadászház, s bővült a soponyai, a gyulaji. 1975-ben az Egyetértés intézőbizottsága összeállította azoknak a házaknak a jegyzékét, amelyeket csak a tagok használhattak.³³ A pártvezetők motorizációs imádatának jegyében (ekkoriban váltak körükben divatosná a Mercedes Benz gépkocsik) új autókat szereztek be. Mivel a minisztérium devizakeretéből beszerzésüket nem lehetett biztosítani,³⁴ meghívták a Mercedes cég vezetőit egy bérvadászatra. Annyi trófeás vadat különítettek el számukra az Egyetértés kontingenséből, hogy áruk fedezze a gépkocsik vételárát. (1984-ben érkezett meg a tíz új Mercedes gépkocsi.)³⁵

Az első időkben öltözetük még megkülönböztette a „régit” vadászokat az „újaktól” — az Egyetértés-tagok között is: „Azok, akik már régebben is vadásztak, el voltak látva szabályos vadászöltözéssel: zöld vagy terepszínű lóden nadrágot és -kabátot hordtak, többen lóden felleghajtót (Hubertus), vadászkalapjukat vadászjelvények díszítették. Az újak általában honvédségi, rendőrségi, ritkábban munkásőri gyakorló tábori ruházat praktikus darabjait hordták.”³⁶ A rövidebb vadászatok alkalmával hétköznapi öltözetet öltöttek. E téren is megtörténtek azonban az első lépéseket a professzionalizáció irányába, a személyzet ugyanis formaruhát kapott, s — miként a korabeli fényképek és karikatúrák bizonyítják — mind több vadász szerzett be hagyományos vadászruhát.

Az Egyetértés minden évben évadzáró vacsorát rendezett — általában a Tiszti Házban —, ekkor kapták kézhez a társaság tagjai a Ludas Matyi karikaturistái által rajzolt vicclapot a Fácán Matyit, mely az Egyetértés életének eseményeit örökítette meg. (A tanulmány függelékeként közlök néhányat a karikatúrák közül). A többnyire évente megjelentetett lapot a társaság Intéző Bizottsága szerkesztette. A karikaturisták útmutatásait hűen követhették, hiszen bénítóan hatott rájuk a megrendelők és az olvasók személye. Az önkorlátozás praktikus „ikonográfiai” eszköze volt, hogy az állami- és pártvezetők vonásait sohasem karikírozták, hanem a

1984-ben a tó felett háromszintes sokszobás vendégházat építettek. Gödöllőn csak két nagyon szerény vadászház volt, ezért Valkón építettek egy háromszintes házat. 1975 után korszerű, 20–30 fős épületek létesültek (Gyarmatpuszta, Soponya, Karapanesa), amelyek lehetőséget kínáltak a vadgazdaságok exportforgalmának emelésére.

33 *Dr. Zoltán János: Legenda és valóság. Az egyetértés és a Zalka Máté Vadásztársaság története.* Bp., Dénes Natur Műhely, 1996. 15–18. p. (A továbbiakban: *Zoltán*, 1996.)

34 1979-ben a Politikai Bizottság határozata korlátozta a reprezentatív gépjárművek használatát: MOL M-KS 288. f. 5. és 1979/786. ö. c.

35 *Zoltán*, 1996. 14. p.

36 *Zoltán*, 1996. 33. p.

fényképeiket illesztették be a rajzokba.³⁷ A társaság rendezvényeire esetenként ismert parodistákat, színészeket is meghívtak, hogy ők fellépésükkel a hangulatot kötetlenebbé, oldottabbá tegyék: „enyhén malac varieté számokat”, hazafias verseket, karcolatokat, paródiákat adtak elő.³⁸ A többnapos vadászatokat közös vacsorák, kártyázások, fröccsözések színesítették.³⁹

Kádár Jánost, visszaemlékezések szerint, bosszantották a jó hangulatú, de fegyelmezetlen családi vadászatok. Ennek következménye volt, hogy külön vadászatokat szerveztek a gyerekek és a nők számára. Megalakult az Ifjú Nimród Vadásztársaság, illetőleg kísérletet tettek a „nimródhölgyek” összefogására.⁴⁰ Később új vadásztársaságot alakítottak a „körön kívülre” került nyugdíjasok számára az eufemisztikus „Barátság” elnevezés alatt, melyet az Egyetértés-tagok „elfekvőnek” tituláltak.⁴¹ (E társaság 15 fővel alakult, a legnagyobb taglétszáma 27 fő volt). Ha valaki elveszítette pozícióját, ide számították az Egyetértésből, ami utóbb számos feszültség forrásává vált. Mivel a legmagasabb pozíciók birtoklói közül sokan vadásztak, és akinek módja volt rá, ezt az Egyetértésben tette, a vadászó állami- és pártvezetők körében az itteni tagság feltehetőleg a legszűkebb vezetésbe (mai fogalmaink szerint a hatalmi elitbe) való „bekerülés”, elvesztése a „kirekesztődés” szimbólumává vált.

A vadászat jelentéseiről

A társadalomtörténész számára a vadászat elsősorban a korabeli elit életformáját, stílusát jellemezheti. Társadalmi praxis, melyet az egyéni cselekvők cselekedetei alakítanak, így alkalmat ad egy — a hatalmi pozíciója alapján — elkülönülő társadalmi csoport attitűdjeinek a vizsgálatára. A vadászat jelentései azonban ennél nyilván sokrétebbek: egyéni beállítódottságokat, viszonyulási pontokat is kifejez.

A vadászat kétségkívül férfias sport, hagyományosan elsősorban a férfiak hódolnak e szenvedélynek.⁴² Ismert vadászbabona, hogy ha „a vadász vadászat előtt idegen hölgygel, ne adj isten, különösen cigánymenyecskével tud cicerézni, eset-

37 A lap közgyűjteményben nem található meg. Könyvében Zoltán János közölt karikatúrákat. A Fácán Matyi számait Tóth Sándor bocsátotta a rendelkezésemre.

38 *Zoltán*, 1996. 40. p.

39 Uo. 34–36. p.

40 *Tóth*, 2005. 91–92. p.

41 Uo. 132–133. p.

42 A vadászat történetét ekként elemzi *Hadas Miklós*: *A modern férfi születése*. Bp., Helikon, 2003. *A vadásztól a löversenyig* című fejezet, 109–134. p.

leg egy emlékszalat is magával vinni, az különös szerencsét hozhat a vadászatban”.⁴³ A vadászat többek szemében a férfiaság, az erő, a hatalom szimbóluma ma is. A vadászok azt tartják, hogy a vadászaton ismerszik meg, ki milyen ember valójában. Egyik interjúalanyom mesélte: amikor Tyereskovát elvitték egy hajnali vadászó-hajtásra, a bátor úrhajósnőnek a holdfényben felbukkanó fűjtató vadkan látványára megremegetek a lábai.⁴⁴

Bár — mint kiemeltem — a vadászat társadalmilag (más cselekvők cselekedetei által) meghatározott tevékenység, és ennél fogva számos tudatos vonást hordoz, az egyén számára leginkább mégis kikapcsolódás, szenvedély. A vadászok szinte kivétel nélkül ezt hangsúlyozzák; a legtöbbször valamiféle irracionális megfoghatatlan készletésre, a „vadászverre” hivatkoznak. S az olvasó elől nem zárhatjuk el az ő szempontjaikat sem. A magyar vadgazdálkodás egykori irányítója ennek kapcsán a következőképpen fogalmazott: „Sokféle vadászarcot ismertem meg. [...] Sokukban élnek az ősi ösztönök, babonák, a mélységes alázat a természet erői előtt.”⁴⁵ A volt honvédelmi miniszterről, Czinege Lajosról jegyezték fel: „Voltak kiszemelt vadjai, amelyeket éveken át keresett. Ilyen volt például a kaszói „csodaszarvas”. Egyszer látott egy különleges hibás agancsú bikát, s azt kereste évekig, de soha nem sikerült kézre kerítenie.”⁴⁶ A Fácán Matyi gyakorta hivatkozott a magyar vadász hagyományokra. A pártvezetőket — félig viccesen, félig komolyan — Nimród fiainak titulálta, s ők a maguk módján, jóllehet átértékelve és átértelmezve, de követték is a hagyományokat.

A vadászat mindig is rituálászerűen folyt, s szertartászerű keretei között lehetőséget kínált a céllövő tudomány versenyszerű gyakorlására.⁴⁷ „Béla vezetett: napi hat-, hétszáz vadat — nyulat, fácánt — ejtett.” — emlékezik Odescalchi Eugénie emlékiratában a Pallavicini Alfonz pustaszeri birtokán rendezett egyik vadászatra, s férje ott mutatott nagyszerű lőteltjesítményére.⁴⁸ Néhány évtizeddel később az Egyetértés vadásztársaság egy tagja a következőképpen emlékezett Gáspár

43 *Kopa János*: Magyar vadászati szó- és szokásgyűjtemény. Bp., Mezőgazda Kiadó, 1999. 26. p. A cicerél vagy ciceréz szó néprajzi kifejezés, egyik jelentése: „Nőt szerelmeskedve tapogat, simogat.” Magyar Értelmező Kéziszótár. 3. kiadás, Bp., Akadémiai, 1978. 173. p.

44 Tollner György-interjú. 2005 szeptember, Budakeszi.

45 *Tóth*, 2005. 182. p.

46 *Zoltán*, 1996. 81. p.

47 *Gyáni Gyábor – Kövér György*: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Bp., Osiris, 1998. 200. p. (A továbbiakban: *Gyáni-Kövé*; 1998.)

48 *Odescalchi Eugénie*: Egy hercegnő emlékezik. Bp., 1987. 170. p. Idézi: *Gyáni-Kövé*; 1998. 201. p.

Sándor egyik vadászatára: „Egyéni fácánrekordját méltán hozzá lehet fűzni az ismert és nyilvántartott apróvadás rekordok sorához... 1986. december 21-én Lenezen lőtt 1710 keltegetett fácánt, kakast és tyúkot vegyesen.”⁴⁹ Versenyhelyezetet teremtett a vadászok között az is, hogy ki milyen trófeás vadat ejtett el, ami nagyrészt a lehetőségeken múltott. A trófeakatalógusokban a szerencséskezű vadászok felsorolásában szép számmal találunk ismert személyiségeket. A hazai vadászok arany- és ezüstérmes trófeái között ott szerepelnek a pártvezetők rekordzsákmányai is.⁵⁰ A Mezőgazdasági Múzeum trófeakiállításán pl. az 1969. év kiállított aranyérmes szarvasagancsai között az első és a harmadik helyre Kádár János által elejtett vad trófeája került.⁵¹

Az 1971-ben Magyarországon nagy csinnadrattával megrendezett Nemzetközi Vadászati Kiállításon⁵² hasonló esetekben a vadász neve helyett már a vadásztársaságok elnevezéseit szerepeltették. Ennek egyik oka a rendezvény nagyobb nyilvánossága lehetett, a másik talán az, hogy az új rezsim vezetői nem akartak a Horthykor prominens személyiségeivel, mint ahogy Rudolf Hess-szel sem egy tablón szerepelni, s ez még a vadászbüszkeséget is legyőzte, elfojtotta bennük. A kiállításra megjelentett kiadvány mindazonáltal az „új vadászok” teljesítményének is emléket állított. „Európa vadászai előtt Magyarország mindig ismert volt erős agancsú szarvasbikáiról, dámjairól, őzbakjairól, megtermett vadkanjairól. Különösen szép trófeákat eredményezett az elmúlt 26 esztendő tervszerű vadgazdálkodása.” – szövelt a diplomatikusan, de nem kevés büszkeséggel fogalmazó közlemény.⁵³ Amikor

49 Zoltán, 1996. 46. p.

50 Vadászati kiállítások és trófeabemutatók. Bp., MÉM Vadászati és Vadgazdálkodási Főosztály, 1970. MOL XIX-K-9-aj (Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium, Földes László miniszterhelyettes iratai) 44. d.

51 Trófea kiállítás. A hazai vadászok 1969–1970. évi arany és ezüstérmes trófeái. 1970. VI. 20–30. Mezőgazdasági Múzeum. Szarvasagancs 1969. aranyérmes: 1. Kádár János, 2. Kárpáti Ferenc, 3. Kádár János, 4. Dr. Horváth Béla, 5. Kovács István, 6. László Andor, 7. Csémi Károly, 8. Gáspár Sándor, 9. Földes László, 10. Mátyás László, 11. Timár Mátyás, 12. Borbándi János, 13. Fock Jenő, 14. Czinege Lajos, 15. Cseterki Lajos. Vadászati kiállítások és trófeabemutatók. 62. o. (MOL XIX-K-9-aj 44. d.) Az ugyanebben az évben megrendezett győri Vadászati Kiállításon Horst Gerlach, Witzl Jürgens, Rudolf Hess és Helga Hess által elejtett szarvasok agancsai vezették a rangsort. Uo. 132. p.

52 Az esemény honi rangját és a vadászat korabeli népszerűségét mutatja, hogy a kiállítás megnyitóján többek között részt vett Fehér Lajos a minisztertanács elnökhelyettese, Gáspár Sándor a SZOT főtitkára, Németh Károly a Budapesti Pártbizottság első titkára, a Politikai Bizottság tagjai, továbbá Óvári Miklós az MSZMP KB titkára, Timár Mátyás és Vályi Péter a Minisztertanács elnökhelyettesei. MOL XIX-K-9-aj 40. d.

53 A Vadászati Világkiállítás, Bp., 1971. Tájékoztató. MÉM Kiállítási Iroda. 11. o. MOL XIX-K-9-aj 40. d.

utóbb, a rendszerváltást követően a vadászat etikai normáit ismét rögzítették, a szakírók elítélőleg szóltak e löversenyekről, vetélkedésekről. Egy szerző a következőképpen fogalmazott: „»Visszataszító« a halomra lőtt vad, amelyek elejtőjét inkább lehet »dögrekorder« névvel illetni. Megdöbbenő látvány például, hogy vannak puskások (szándékosan nem használom a vadász szót), akik képesek tömegével löni a rendesen repülni sem tudó fácánt (tyúkra és kakasra tekintet nélkül), vagy az éppen rövid repülésre kényszerített keltetett szelíd vadkacsát. Ugyanígy visszataszító a disznóskertekben tömegével lőtt vaddisznó. Elítélendő az őzbak vagy szarvasbika vadászatán egy alkalommal több tróféás vadat löni. Sajnos, az előbbieken élenjártak a mindenkori hatalmi diktatúra gátlástalan vezetői...”⁵⁴

Másképp látszik természetesen a vadászat a vadászok, a kedvtelésből vadászók és másképp a kívülállók szemszögéből. Hobo a vele készített interjújában a következőképpen emlékezett arra, amikor gyermekkorában apja magával vitte a vadászatára: „Rémületes volt látni az egészet. Nem értettem az élvezetet benne. Az egész hierarchia, a vadászok és a szolgák viszonya hazugságon alapul. A hajtó, a vadőr a maga módján vigyázott a vadakra, de azért odavezette az urakat és az elvtársakat, hogy lőjék szarrá őket.”⁵⁵ A hajtásnak egy jelképes értelemmel bíró mozzanata, amikor a hajtó letérdel, és a vadász az ő vállára támasztva a puskát, lövi meg a vadat. (Nézőpont kérdése, hogy ez önzetlen segítségadás, gesztus, miként a vadászok állítják, vagy szolgálai magatartás, aminek kívülről látszik.)

A vadászat — e jelentésektől függetlenül — az államszocializmus korszakában a hatalmi elitbe tartozás kritériuma volt, pontosabban: maradt, mivel egy szűk réteg monopóliuma volt, s a pártvezetés majd’ minden tagja vadászott. És ezt jelképezte nemcsak az elit s az elitbe törekvők, hanem a közvélemény számára is.

A vadászok és a közvélemény

1983. május 19-én a Magyar Nemzet fórum rovatában egy szerző rövid írásában megemlítette, hogy „A Budai-hegység háromnegyed része zárt terület, a természetközeli kívánczó budapesti tömegek csak a főváros közigazgatási határán belül eső részeit járhatják szabadon: ott zsúfolódnak össze.”⁵⁶ Az írás ekkor nagy

54 *Dr. Bán István: A vadászat általános etikai normái.* In: *Vadászetika I.* Szerk.: Dr. Bán István. Bp., Lipták Kiadó, 1996. 29–44. p. hiv. hely: 31. p.

55 Földes László (HOBÓ)-interjú. 2005 október, Budapest, Old Man’s Pub.

56 Felröta továbbá, hogy a vadvédelem címén az állami rezervátumok területén a vadállomány „egészségtelenül” felszaporítják. *Magyar Nemzet.* 1983. május 19. 8. p. Az írás előzménye, hogy a szerző, Antalffy Gyula (a. gy.) a lap április 24-i számában rövid cikket közölt arról,

felháborodást váltott ki párt- és kormánykörökben.⁵⁷ Később azonban a nyilvános kritika mind gyakoribbá vált; a vadászat témájának felvetése a hatalommal szembeni kritikai reflexiók egyik kifejezési formájának számított.

1984-ben készült Hobo Vadászat albuma (Shakespeare, Verdi és Puccini parafrázisokkal), mely a vadászatot a fennálló uralmi rend metaforájává tette. Ugyanabban az évben jelent meg Szász Imre *Ez elment vadászni* című szociográfiája a *Magyarország felfedezése* sorozatban. Megjelenés előtt a kötet — visszaemlékezések szerint — némi cenzúra végett még a pártbizottságot is megjárta. A könyv Grósz Károly, akkori Borsod megyei első titkárral készített beszélgetéssel zárul. Az interjúban a későbbi pártfőtítkár nem utasította el teljességgel a hatalmasok túlkapásairól szóló feltételezéseket, csak saját személyével és vadászataival kapcsolatban hátrította el azokat. „Egyszer Szabolcsba hívtott meg egy barátom, akkor nagyon akartak lövetni velem valamit, mutatott is a kísérővadász egy hatos bakot, hogy lőjem meg. Megkérdeztem, hányadik agancsa ez a baknak, azt mondta, harmadik, láttam, hogy jobb bak lesz még ebből, nem bántottam. A kísérővadász erősödött ugyan, hogy nyugodtan lőjek, de azért megkönnyebbült, hogy nem lőttem.” — emlékezett.⁵⁸ A vadászathoz és a természethez való kapcsolatát így jellemezte: „Még ma is előfordul eső után, hogy kimegyek hajnalban, nekitámasztom a puskát egy fának, és vadászat helyett gombát szedek.”⁵⁹ A nyilvánosság növekvő szerepét mutatja az ambiciózus első titkár rokonszenvesre rajzolt portréja, illetőleg az a tény, hogy igyekezett megkülönböztetni magát más pártvezetőktől.

1984-ben a Politikai Bizottság tárgyalta a vadászat és a horgászat kérdését, az előterjesztés megállapította, hogy „érzékkelhető társadalmi feszültség a horgászatban nem tapasztalható.”⁶⁰ A megállapítás nyilván egy másik kijelentést is magában foglalt; a dokumentum ugyanis hosszasan tárgyalta a „vadászat területén” megmutatókozó egyenlőtlenségeket. (1984-ben az ország vadászterületeinek 17 százalékát

hogyan Magyarországra, a Börzsönybe tévedt egy medve, ahol valaki azonnal lelőtte: „Volt hát egyetlen medvének a Börzsönyben, de csak néhány napig élhetett.” („A medvét le kell lőni, ugye?” 5. p.) Erre Dr. Fodor Tamás a Nimród főszerkesztő-helyettes így reagált: „A Magyar Nemzet április 24-i számában a. gy. aláírással — előtte pedig számos más újságban — a Börzsönyben lelőtt medve miatt olvasható az ország egyoldalú szemszögből megvilágított kommentárokat.” A Magyar Nemzet levelét Antalffy Gyula viszontválaszával együtt közölte.

57 Zoltán, 1996. 33. p.

58 Szász Imre: *Ez elment vadászni...* Bp., Szépirodalmi, 1984. (Magyarország felfedezése) 268. p. (A továbbiakban: Szász, 1984.) Emellett kérdésre válaszolva megemlékezett arról is: „Van egy bikám, amelyik egy ponttal van az aranyérem határán túl, és egy bikám, ami egy ponttal van innen. Az utóbbit Czinege elvtárs meghívásának köszönhetem, Kaszópusztán lőttem.” Uo. 270. p.

59 Szász, 1984. 270. p.

állami vadászatra jogosultak használták — az ő létszámuk a százat sem érte el; 83 százalékán — 767 vadásztársaság kezelésében 31 200 taggal — a Magyar Vadászok Országos Szövetsége és tagegyesületei gazdálkodhattak.) Az 1985. évtől kezdődően a párt direktíváinak megfelelően mind több sportvadász számára biztosítottak vadászati lehetőséget. Erre elsősorban a Budapesttől távolabb eső területeken nyílt lehetőség. A társaságok számára előírták, hogy fokozzák „a vadtenyésztést, különösen az új sportvadászok által keresett apróvadból és zárttéri nagyvadból”. A megyei tanácsok feladatává tették, hogy vizsgálják meg, csökkenthető-e az egy főre jutó vadászterület. „Bérkilövő vadásztársaságokat” alakítottak azzal a céllal, hogy a „nagyvárosi lakosság”-nak vadászati lehetőséget teremtsenek. 1985-ben a vadászatról szóló jogszabályok módosításával vadászati jogot biztosítottak a termelőszövetkezeti tagok részére. Egyedi elbírálás alapján azok a gazdaságok kaphatták meg e kiváltságot, amelyek „intenzív vadtenyésztést és vadgazdálkodást folytattak”.⁶¹ A vadászat hierarchiáját és a vadásztársaságok exkluzív jellegét azonban nem lehetett — és feltehetőleg nem is akarták — egy csapásra megszüntetni. Kádár János egy 1985-ban kelt levelében, a helyzetet ecsetelve, úgy fogalmazott, hogy a vadásztársasági tagság „közmondásosan nehéz ügy nálunk”.⁶² A „kor stílusát” jellemzi, hogy bár a tagság megszerzésének feltétele valójában a betöltött pozíció volt, felvételi kérelmükben a jelentkezők — a „professzionizáció” jegyében — vadászati ismereteiket hangsúlyozták. Így volt ez például akkor is, amikor egy miniszterhelyettes kérte felvételét a Pénzügyminisztérium exkluzív, zártkörű vadásztársaságába.⁶³

Az élővad befogása és a bérvadászat — a körre épülő szolgáltatóiparral — már a hatvanas évek közepétől kezdődően jól jövedelmező iparággá vált. (Az ebből származó devizabevétel a kimutatások szerint 1983-ban meghaladta az 50 millió dollárt).⁶⁴ A magyar gazdaságnak valutát hozó iparág vezetői oly erősnek érezték

60 Tájékoztató a Politikai Bizottság részére a vadászat és a horgászat területén jelentkező társadalmi igények kielégítéséről. A Politikai Bizottság 1984. szeptember 25-çi ülésén, a KB Gazdaságpolitikai Osztályának javaslatát megvitatta, a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium illetékeseinek feladatául szabta, hogy foglalkozzanak „a vadászat és a horgászat területén jelentkező kérdésekkel, s a Minisztertanács megfelelő időpontban tűzze napirendre az e kérdések megoldására vonatkozó javaslatot”. MOL M-KS 288. f. 5. cs. 1984/921. ö. c.

61 MOL M-KS 288. f. 5. cs. 1984/921. ö. c.; Tóth, 2005. 162–166. p.

62 MOL M-KS 288. f. 47. cs. (MSZMP Központi szervei, Kádár János titkársága) 774. ö. c. (69.) A pártfőtitkár az öbudaí tsz-elnök társasági tagsága érdekében járt közre Vallus Pál MAVOSZ-elnöknél.

63 MOL XIX-L-I-1-1-1. d. Magasabb rangú személy felvételi kérelmére nem akadtam, aminek oka az, hogy mire valaki miniszter lett, már bizonyosan vadászott.

64 MOL M-KS 288. f. 5. cs. 1984/921. ö. c.

magukat, hogy alkalmanként még a reprezentatív célú vadászatok ellen is felemeltek a szavukat.⁶⁵ 1988-ban döntés született arról, hogy a korábbi licenz, bárcásvadászathoz hasonló nagy bérkilövő vadásztársaságot hoznak létre (VadCoop). (A kikötés az volt, hogy ez nem terhelheti a vadállományt, a korábbi vadásztársaságok lehetőségeit.) Az „új vadászok” — kiket a társasági tagok sokszor „páriaként” emlegettek — befizették a tagdíjat, amit a társaság vezetője kezel, s ennek fejében a tsz ill. erdőgazdasági területeken központilag szervezett bérvadász-programokon vehettek részt. A bérkilövés díját nem a bérvadásznak kellett fizetnie, hanem a társaságnak, mely a költségeket a tagdíjából gazdálkodta ki.⁶⁶ Az újdonsült bérvadászok természetesen más jellegű szokásokat követtek, mint a vadászok tehetősebb, befolyásosabb rétege. A fogathasználat, a szállás drágának számított, nem minden szolgáltatást vettek így igénybe, divatba jöttek az egynapos „buszos, vonatutas” vadászatok. A társadalmi bázis szélesedése magával hozta, hogy a vadászathoz kapcsolt jelentések összetettebbekké és differenciáltabbakká váltak, s a vadászok között mindig meglévő ellentétek még élesebbé.

A rendszerváltás korszakában — egy vadász-szakkifejezéssel élve — ismét terítékre került a pártvezetők vadászatainak a kérdése.⁶⁷ Még 1988-ban egy balatonakarattyai nyugdíjas Király Zoltán országgyűlési képviselő közbenjárásával a Magyar Országgyűlés Alkotmányjogi Tanácsának elnökéhez fordult, hogy helyezték

65 A MAVAD (Magyar Vadkereskedelmi Szövetkezeti Vállalat) igazgatójának, Gábor Józsefnek a levele Külkereskedelmi Minisztérium Mezőgazdasági Főosztályához például így szólt: „Amint az köztudomású, vállalati tevékenységünk legnagyobb hányadát az élővad befogásból származó devizabevétel képezi. ... Évről-évre nagyobb mértékben jelentkezik az igény az olyan vadászterületek levadásztatására is, amelyek egyébként élővad befogásra vannak fenntartva. Annak ellenére, hogy pl.: 1 élő nyúlért ma már 15.-16. S-t tudunk elérni, mégis évről-évre esökken az állami területekről történő élővad befogás és tudomásunk van arról, hogy ugyanakkor egyáltalán nem esökken ezeken a területeken az úgynevezett reprezentatív vadászat.” MOL XIX-K-9-aj 45. d. A piaci szempontok utóbb az Egyetértés felosztásához is indokot, vagy legalábbis hivatkozási alapot szolgáltatottak. „E gazdaságoknak [a MÉM felügyelete alatt álló állami erdő- és vadgazdaságok — a szerző] az általános vállalati gazdálkodás rendjébe való beilleszkedése és számukra a piaci gazdálkodás által megkívánt versenyképesség megteremtése érdekében indokolt az egyesületi tagok vadásztatásával járó terheik megszüntetése.” MOL M-KS 288. f. 5. cs. 1989/1051. ő. e.

66 A Vadcoop működését számos visszaélés, törvénytelenység övezte. Működéséről tudósítanak a következő íráskok: *Máthé Csaba*: Még bűnbakot se lőttek. In: Kelet-Magyarország. 1989. szeptember 18.; *Kovács János*: Fehér Lajos azt üzenté... In: Nimród. 1989. november. 20. 11. p.

67 1989-ban a Reform például rendszeresen foglalkozott a vadászattal, a vadászok személyével, amellyel emiatt a Nimród vadászújság hosszan tartó polémiába keveredett.

hatályon kívül a térítésmentes vadászatra vonatkozó rendelkezéseket.⁶⁸ Végül a minisztertanács elnöke megsemmisítette a kormányrezervátumok területén történő vadászatról szóló utasítását. A változások hullámai elérték, és maguk alá temették az Egyetértést is. 1989-ben a Politikai Bizottság — február 7-ei ülésén — gyakorlatilag elrendelte a társaság feloszlását. Fejti György a vitában javasolta, hogy a vadásztársaság tagjainak továbbra is biztosítsanak vadászati lehetőséget. Grósz Károly erről úgy vélekedett, méltányosan kell eljárni „meg hát Kádár Jánost nem ajánlhatjuk be, mit tudom én a Veres-Szamos vadásztársaságba”. (Megemlítette, hogy a katonáknak is szólni kell, mert „náluk is van ilyen dolog”. Valaki ekkor közbeszólt: „idejében szóljál, Grósz elvtárs, mert oda akarunk átmenni.”) A jelenlévők úgy határoztak, tudomásul veszik, ha az Egyetértés vadásztársaság a következő közgyűlésen kimondja a feloszlását — ez végül 1989 márciusában történt meg.⁶⁹ A kormányzat az esetleges vadászati igények kielégítésére tízmillió forintot különített el, a reprezentatív vadászatok szervezése pedig az Erdészeti Hivatalhoz került, s a célra a gyarmatpusztai rezervátumot jelölték ki.⁷⁰ A vadászat átmenetileg teljesen kiszorult a kormányprotokollból, jóllehet 1990-ben született egy tervezet újabb kormányrezervátumok kijelölésére, amelyet Antall József — visszaemlékezések szerint — felháborodottan söpört le az asztalról.⁷¹ 1995-ben alakult meg végül a parlamenti képviselők vadásztársasága, mely azóta — miként egyes prominens politikusok vadászatai is — többször az újságok címlapjára került.⁷²

Mára jelentősen kiszélesedett a vadászók köre, de ez nem változtatta meg alapvetően a vadászat megítélését, s végképp nem simította el a vadásztársadalmon belül az egyenlőtlenségeket. A vadászok legtehetősebb rétege külföldre jár vadászni; megalakult a nemzetközi szafari klub magyar tagozata is.⁷³ Ők minden évben Las Vegasban a Hiltonban tartják évi rendes közgyűlésüket. Megjegyzendő, hogy e társaság titkára annak idején, mint ahogy az első bérkilövő vadásztársaság, a Vadcoop vezetője is, az Ifjú Nimródban kezdte vadászpályafutását. Nemcsak a szokásokban

68 Közelebről egy 1983-as MÉM rendelet (13/1983. VI.9.) hatályon kívül helyezését szorgalmazta. *Tóth*, 2005. 137. p.

69 MOL M-KS 288. f. 5. cs. 1989/1051. ö. c.

70 *Tóth*, 2005. 129–130. p.

71 Dr. Tóth Sándor-interjú, Budapest, 2005 szeptember.

72 *Sághy Erna*: Vadászgató magyar politikusok. In: Figyelő. 2005. dec. 18.

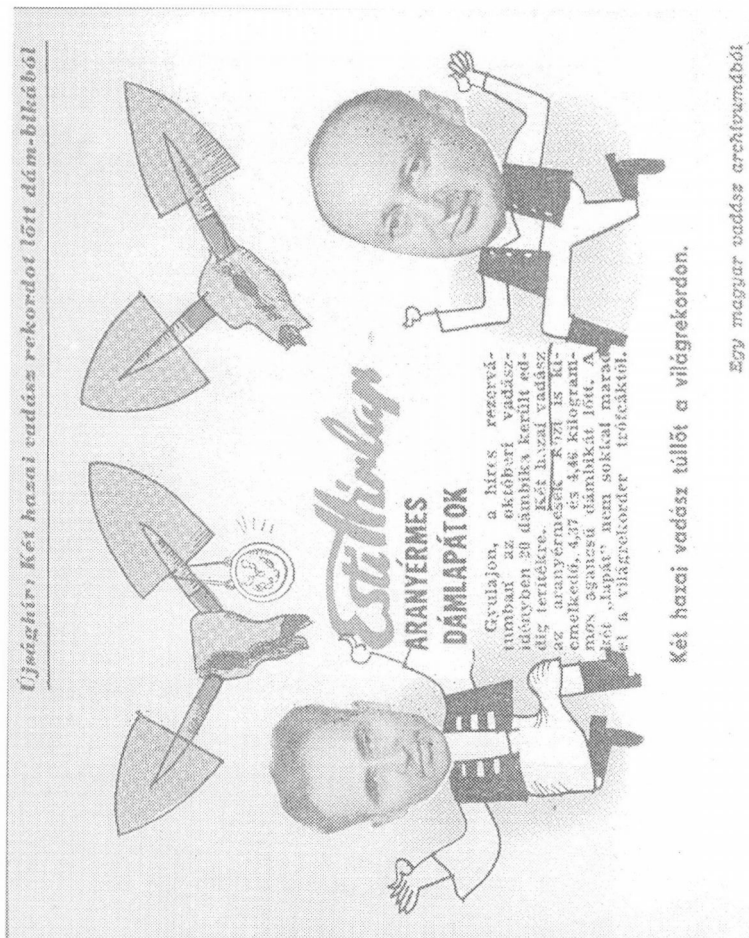
73 Nimród. 2005. október 22. p. Az ő „legitimációs ideológiájuk” úgy tűnik: a jótékonyág. Az interneten elérhető közleményükben olvasható: „Terveink között szerepel aukciók szervezése, a befolyt összeget vadvédelmi és jótékonyági célokra fordítva a közvélemény szerepét szeretnénk kedvezően befolyásolni a vadászat érdekében.” www.vadaszat.net/sci

mutatható ki tehát a folytonosság, hanem a vadászok személyében is. Hobo a vele készített interjúban arra a kérdésre, hogy aktuális e még ma is a vadászat-metaphora, így válaszolt: „Vadak vannak, az, hogy kik vadásznak rájuk, az majdnem mindegy a vadnak, a vadász az, akinek nem mindegy, hogy ő vadászik-e vagy valaki más.”⁷⁴

A vadászat a hozzákapcsolódó jelentések sűrűjében a mindenkori hatalom kifejezőjévé vált. Olyan metafora, mely a történésznek segítségére lehet abban, hogy összekapcsolja a különböző korok egymásból építkező társadalmi jelenségeit, érte és értelmezze azok jelentéseit. A vadászat minden korban a hatalmi elitbe tartozás kifejezője volt, bizonyos státusokhoz, pozíciókhoz kötődött, és ezáltal hatott az egyénekre, meghatározta szokásaikat, formálta társaságaikat. E társaságokban a szokások viselkedési mintákká változtak, hagyományként rögzültek, s e tradíció azonosság- és közösségtudatot teremtett, ami egyúttal (öntudatlan) azonosulás volt a kivívott társadalmi szereppel és pozícióval. Elemzése megmutatja a vadászatról, hogy az valójában „valami más”: rang, presztízs hagyomány.

74 Földes László (Hobo) interjú. 2005 október, Budapest, Old Man's Pub.

Képek a Fácán Matyiból

Két „ismeretlen” vadász: Fehér Lajos és Biszku Béla

1969. ÉVI
ÚJ
EGYETÉR-
TŐK

Hősi ének, jó tanácsos!

Egyetértés, Egyetértés, öltöt rímbe szedni nehéz...
Ríma-réme mi lehet?
Meggagyarázom nektek.

Szól a madár ágról ágra, hívó szótát szájról szájra:
Fő kiszöldült látszatra,
Seregellj vadászatra!

Vadát űzni nyáron, télben, sárban, hóban, dériben, jégen,
Egyetértés tagját,
Nimród mai fiait!

Még álmaikban is elmennek, Talki határán cserkelőnek,
Szarvast s kánt leterítik,
Nyúl s fűcán nem menekszik.

A Hold feljő, az est eljő, lecsendesedik az erdő,
De a vadászhoz hangos,
Benne a kedély magas.

Zsákmányt aztán számbaveszik, új vasárnappjukat tervezik,
Végei ér a vadásznap,
Haza tér a hősi had.

Budapestre érkeztenek, asszonyaik várják őket...
Híjába, mindhiába,
Nap hőse dől az ágyba...

Ez a híres Egyetértés, itt már, hidd el, egy a kérdés:
Önmagára ismer-e
Nimród vadász serege?

JÓ TANÁCS:

Ha a hét közepe fele, villámlik a nejed szeme,
Vadászvasárnappodról,
A hét végén mondj te le!

HORVÁTH SÁNDOR

IFJÚSÁGI LÁZADÁS A HATVANAS ÉVEKBEN?

*Önteremtés és beavatás: feljegyzések a galeriből*¹

A hatvanas évek ifjúsági kultúráit a korabeli hivatalos diskurzus — keleten- és nyugaton egyaránt — előszeretettel ábrázolta úgy, mint a generációk közötti konfliktusok megjelenési formáit. A szociológia, a kultúratörténet² és a társadalomtörténet — átvéve ezt a beszédmódot — elfogadta, hogy a gyermekek fellázadtak apjuk társadalma ellen. A hatvanas évek közepétől elszaporodó ifjúsági kutatások evidenciaként kezelték, hogy a fiatalok szubkultúrái valami ellen irányulnak, vagyis ellenkultúrák. Az ellenkultúra-diskurzus megteremtette a maga intézményeit és a fiatalokról szóló közbeszédet, hovatovább természetessé vált, hogy bármiféle megnyilvánulást (a hosszú hajtól a rockzenéig) a szülők elleni lázadásként értelmezték.

Valójában mindeddig egyetlen empirikus alapokon nyugvó kutatás sem tudta igazolni, hogy a diskurzus által teremtett valóságészlelés, a „hatvanas évek lázadása” családon belüli konfliktusokra épülne. Nem sok bizonyíték van arra, hogy a fiúk apáik elleni lázadásként növesztettek hosszú haját — nem pedig kortársaik vagy a rendőrök miatt.³ Így kérdésesnek tűnik, hogy volt-e egyáltalán a megszo-

1 A tanulmány a Bolyai Ösztöndíj támogatásával és az OTKA T 49595 számú kutatása keretében készült.

2 A kultúra ebben az értelemben nem a tudást, hanem társadalmi gyakorlatok összességét jelenti, ezért használom a magyar terminológiában már foglalt „kultúrtörténet” helyett a „kultúratörténet” kifejezést a „cultural history” fordítására. A „cultural studies” kultúratudományra fordítása már meghonosodott, és analóg módon történt.

3 Erre az eredményre jutott antropológusi és történelmi módszerekkel több szerző is, közülük az egyik legfrissebb: *Siegfried, Detlef*: 'Don't Trust Anyone Older Than 30?' Voices of Conflict and Consensus between Generations in 1960s West Germany. In: *Journal of Contemporary History*, 40. (2005) 4. sz. 727–744. p. „In particular, there is not much evidence for intra-family conflict between the generations. On the other hand, an increasing number of youth subcultures appeared, which distanced themselves from the political and cultural mainstream. Within society as a whole, there was considerable conflict, since there were many cultural, but only a few political, opportunities for young people.” Korabeli résztvevő megfigyelő módszert alkalmazva, pszichológusként hasonló következtetésre jutott: *Ashburnham, Gerald Ian*: *Zur Hippie-Bewegung in England im Sommer 1968. Eine Feldstudie*. Pszichológusi doktori disszertáció. Universität Wien, Bécs, 1970.

kottnál nagyobb generációs konfliktus a hatvanas években. Vagy pusztán a hatalom által teremtett diskurzus hintette el a köztudatban, hogy a más évtizedekben is jellemző generációs különbségeket apák és fiúk szembenállásaként ábrázolják? Vajon nem éppen a hatalom tereumainak megsértését jelenítették meg úgy, mint ha az pusztán családon belüli, generációs konfliktus lenne? Volt-e egyáltalán a szokásosnál nagyobb ifjúsági lázadás a hatvanas években?

A pszichoanalitikus szemléletmód előfeltevései, az ún. szimbolikus interakcionizmus, a szociális tanuláselméletek és még Makarenko is alaptézisként kezelték, hogy a társadalmi szocializációt meghatározó tényezők az első életévekben, vagyis a kisgyermekkorban alakulnak ki.⁴ Ennek hatása nemcsak a pszichológia és pszichiátria intézményesülésében, hanem a pszichológizáló történetírás híres emberekre és gyermekkorra irányuló lankadatlan érdeklődésében is tetten érhető.⁵ A kisgyermekkor meghatározó voltát nem tagadó, ámde az identitást és annak személyes megkonstruálását sokkal szélesebb keretek közé helyező irányzatok ritkán nyúlnak a történeti forrásokhoz. Ennek elsődleges oka, hogy a szociológia és az antropológia az utóbbi évtizedekben a történettudománynál jóval nagyobb érdeklődéssel fordult az ifjúkor felé. Az ifjúkor kutatásának intézményesülése azonban sokkal jobban kedvezett a strukturalista megközelítéseknek és rétegződésvizsgálatoknak, mint a társadalmi csoportképződést a diszkurzív jelenségek körébe soroló, egyúttal az egyén választási lehetőségeit fókuszba helyező mikrovizsgálatoknak.

A szubkultúra fogalmát széles körben elterjesztő és azt az ifjúsághoz kapcsoló, 1964-ben alapított birminghami „Centre for Contemporary Cultural Studies” (Jelenkori Kultúrákutatások Központja) kutatói számára, a hatvanas években domináns társadalomképnek megfelelően, természetesnek tűnt, hogy a fiatalok bizonyos magatartásmintákat „osztályuknak” megfelelően örökölnék, vagy éppen gyermekkorukban sajátítanak el. A munkásfiatalok szubkultúrákba sorolása ebben a kontextusban úgy jelent meg, mint amely nem egyéni választások, hanem törvényszerű társadalmi folyamatok eredménye.⁶

Az angliai szubkultúra-kutatók az ifjúsági szubkultúrák születését szinte konszenzusszerűen magyarázták a társadalmi gyökerekkel és az egységesnek tartott

4 *Pataki Ferenc*: Élettörténet és identitás. Bp., Osiris, 2001. 86. p.

5 Ennek tudható bc. hogy a pszichohistórián belül hagyományosan három fő irányzatot szokás elkülöníteni: híres emberek pszichohistóriája (pszichobiográfia), gyermekkortörténet, társadalmi csoportok pszichohistóriája. *Botond Ágnes*: Pszichohistória — avagy a lélek történetiségének tudománya. Bp., Tankönyvkiadó, 1991. 64. p.

„munkásosztály” felbomlásával. De vajon az egyes szubkultúrákba sorolt fiatalok szükségszerűen válnak-e egy szubkultúra tagjaivá? A kérdés úgy is feltehető, hogy mennyiben az egyén döntéseinek függvénye, hogy a hatalom által generált diskurzusok miatt a társadalom egyik tagját egy adott társadalmi csoporthoz, esetünkben egy ifjúsági szubkultúrához sorolják? Hogyan befolyásolja az egyén önteremtési folyamatát a hatalom, hol válik el a személyes a nyilvánostól? Miként befolyásolják a hatalom elvárásai azt a nyelvet, amelyet — a hatalom vagy ön maga által — szembenállásra ítélt személy használ? Miként itatódnak át a privát megnyilatkozások a hivatalos diskurzusból származó elemekkel?

Vajon közelebb vihet-e ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához egy olyan, vallomások és hétköznapi megfigyeléseket rögzítő spirálfüzet, amelyet a rendőrség a Nagyfa-galeriként híressé vált fiatalkori kortárs csoport egyik meghatározó tagjától foglalt le 1969-ben? A füzethez kapcsolódó történet annyiban is érdekes lehet, hogy árnyaltabb betekintést enged abba az időszakba, amit a totalitárius elméletre alapozó politikatörténet-írás sommásan és sematikusan a „diktatúra felpuhulásaként” aposztrofál.

A szabvány spirálfüzetre a galeri elleni első eljárás anyagában bukkantam,⁷ míg szerzőjének részletes, második pszichológusi jellemzésére a második eljárás irataiban, amelyet egy intézeti lányszöktetésben tett tanúvallomás miatt indítottak a belügyi szervek.⁸ A második nyomozás izgatás miatt indult, és arra a feltételezésre

- 6 *Oxserby, Bill: Youth in Britain since 1945.* Oxford, Blackwell, 1998. A dominánssá váló ifjúsági szubkultúra-elméletek historiográfiájának rövid összefoglalása megtalálható: *Horváth Sándor: Huligánok, jampecek, galerik.* In: „Hatvanas évek” Magyarországon. Tanulmányok. Szerk.: Rainer M. János. Bp., 1956-os Intézet, 2004. 408–423. p. (A továbbiakban: *Horváth, 2004.*) A városszociológia születése óta érdeklődik a fiatalok iránt, elég csak a szociológia Chicagai Iskolájához sorolt Frederic Thrasher monumentális munkájára gondolni (*Uő: The Gang: a Study of 1.313 Gangs in Chicago.* Chicago, University of Chicago Press, 1927.) Ennek köszönhetően a történetírók közül elsősorban a várostörténészek adaptálták azokat a társadalomtudományos módszereket az ifjúság kutatásában, amelyek elsősorban a szociológiától és antropológiától kölcsönöztek modelleket. Nem véletlen, hogy az ifjúság történeti kutatásának manapság zajló fellendülésében kulcsszerepe van a várostörténeti kutatóknak, amit jelez, hogy a várostörténeti monográfiák elsőszámú kiadójának számító angliai Ashgate kiadó új sorozatában egyre gyakrabban jelennek meg ifjúságtörténeti munkák.
- 7 Barna fedelű, A4-es méretű szabvány spirálfüzet, feljegyzések 51 oldalon. Budapest Főváros Levéltára (= BFL) XXV.44.b. Pesti Központi Kerületi Bíróság (= PKKB) iratai. Büntetőperes iratok. 21.201/1971. Bűnjelként csatolva a nyomozati anyaghoz.
- 8 BFL XXV.44.b. 21.054/1970. E. Imre és társai ügye. (A továbbiakban: PKKB E. Imre és társai.)

épült, hogy a börtönből addigra kiszabadult „Nagyfa-galeri” tagjainak az a szándékuk, hogy szabadlábban maradt társaikkal együtt 1970. május 1-jén saját tábláikkal a felvonulók közé vegyülnek, és hippy jelszavakat skandálnak, ezenkívül követelik a per során vezérükké nyilvánított, Aszódon is nevelkedett Nagy Kennedy kiszabadítását. Az Ifjúsági Park fölötti nagy fánál gyülekező fiatalok jelentős része korábban, amíg nem nyílt meg a szabadtéri koncerteket adó park, a Blaha Lujza téri (köznyelven EMKE) aluljáróban gyülekezett. Nem messze innen, a Lenin körúton, a Művész mozival szemben élt a feljegyzésekkel teli füzet szerzője, akit a többiek csak Kacsaként emlegettek.

Kacsa

Kacsa 1952 augusztusában született Debrecenben. Apja géplakatos, anyja háztartásbeli, majd „konyhai dolgozó” volt. Kétéves korában Budapestre költöztek a Lenin körútra, egy összkomfortosnak számító, szoba-konyhás lakásba. A ház lakói — már a Kacsa ellen indított eljárás során készült környezettanulmány szerint — azt állították, hogy a család nem beszélt velük, és nem is köszönt nekik. Szülei 1964-es válása után a fiúnak mind külseje, mind tanulmányi átlaga megváltozott. Lefogyott, és a VIII. általánost épphogy csak be tudta fejezni (2,6-os, más forrás szerint 2,2-es átlaggal). Ezután szobafestő ipari tanuló lett, abban az intézetben, amelynek igazgatója anyja akkori férje volt. Magas vérnyomására hivatkozva az első évet sem járta ki. Ezt követően alkalmi segéd munkákat vállalt, pl. a Bördíszműipari Vállalatnál, ahol körülbelül a füzet elkezdésének időpontjáig dolgozott.⁹ A füzet írása alatt (1969. június 23.) talált új munkahelyet a Budapesti Geodéziai és Térképészeti Intézetnél, mint figuráns, havi 1300 forintos fizetéssel.¹⁰ Ez a szakma — nem a jó kereset, hanem a szabadság miatt — akkoriban igen nagy népszerűségnek örvendett a nagyfánál.

Kacsa a nagyfások 1969. július 8-i felvonulásának egyik hangadója volt, és a felvonulás miatt a galeri ellen indított perben egy év három hónapi börtönbüntetésre ítélték. Több — nem terheltként tett — tanúvallomás szerint ő ment annak a „hippy-felvonulásnak” az élén, ami miatt az eljárást indították a galeri ellen.¹¹

⁹ Kacsa bevallása szerint 1969. június 2-ig, a munkahelyi jellemzése szerint május 31-ig.

¹⁰ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (= ÁBTTL). V-158094/1. Sz. Gyula és társai. 57. p. Környezettanulmány Kaesáról. 1969. július 26. BFL. XXV.44.b. 21201/1971. II. József és társa 14. FK. 30.963 dosszié, egyesítve 9.B.23.598/1969. (a továbbiakban: PKKB H. József és társa.) 205–211. p.

Ugyanakkor a terheltek közül is többen őt nevezték a felvonulás főszervezőjének, ami arra is utalhat, hogy őt akarták a rendőrség szemében bűnösnek kikiáltani, vagyis a felelősséget ráhárítani.¹² A rendőrök, a bírók és a történétírók előszeretettel ábrázolják a múltat átlátható, lineáris történések halmazaként. Azonban a felvonulásokra (és a városi tömegmegmozdulásokra) vonatkozó források — a büntetőeljárások során tett vallomások vagy a későbbi visszaemlékezések — nem teszik lehetővé, hogy az egymásnak ellentmondó emlékek alapján adekvát módon ábrázoljunk egy több tucat vagy több száz embert megmozgató eseményt. Ráadásul a történetek azáltal válnak gyakran eseménnyé, hogy a büntetőeljárás során egységes narratívát próbálnak belőlük létrehozni. Ennek ellenére valószínűnek tűnik, hogy Kacs a rendőrségi iratokban tüntetesként ábrázolt felvonulás (eredetileg hippiséta) hangadói közé tartozott. Azok közé, akik valamilyen tulajdonságuk vagy viselkedésük miatt figyelmet váltanak ki az alkalmi kortárs csoport tagjainak körében.

A Belügyminisztérium III/III-2-es (ifjúságvédelmi) alosztályának munkatársai 1969–1970-ben a felvonulásra vonatkozó vallomásokból konstruáltak „eseményeket”, így alkották meg a „Nagyfa-galerit”. A belügyi szövegekben létrejövő galeri tagjainak folytatólagos megfigyelése remek alkalmat teremtett arra, hogy az ifjúsági vonal dolgozói ismét bizonyítsák fontosságukat a felettes szerveknek. Az 1970 tavaszán megindított új eljárás genezise egy fiatal lány, „Hippy Ancsa” szerelmi és intézeti életében rejlik. Ancsát 1969 augusztusában, miután több hétre leutazott a Balatonra, és rendőrök hozták haza, szülei beadták a Fővárosi Tanács Villám utcai lánynevelő intézetébe. Az addig családi élethez szokott 16 éves lány ettől kezdve rendszeresen járt a Nagyfához és az EMKE aluljáróba, ahol többek között barát nője lett Doxának, aki végigjárta az intézetbe adott gyermekek „ranglétráját”, és 1968

11 Pl. S. József és Sz. Erzsébet vallomása. BFL PKKB H. József és társa. 31–32. p; 37–39. p. Sz. Erzsébet vallomása annyiban megkérdőjelezhető, hogy testvére érintett volt az ügyben. A felvonulokat feljelentő B. Péter vallomása szerint Kacs a volt az, „aki rendezgette a sorokat és hogy zárkózzanak fel”, igaz, ezt a felvonulás után két és fél hónappal, fénykép alapján tette (bár összesen csak négy felvonulóról készítettek fényképet addigra). Uo. 47. Ami a tanúvallomások alapján hihetőnek tűnik a felvonulás történetéből: 40–80 (a számok a narratíva céljának megfelelően változnak) az Ifjúsági Park feletti nagyfánál gyülekező fiatal, egy a rossz időjárás miatt elmaradt koncert helyett „hippi-sétára” indult; átmentek az Erzsébet hídon, majd a Váci utcát és — Brian Jones, a Rolling Stones gitárosának halála miatt — a Bazilikát érintve a Szabadság térre mentek, ahol a telefonon kihívott rendőrök miatt szétzaladtak. Egyes szemtanúk közben az „Erika” című induló éneklését hallották a tömegből, ami okot adott arra, hogy a későbbiekben a „fasiszta tüntetesként” ábrázolják a felvonulást a sajtóban és egy regényben. A felvonulásról részletesebben: *Horváth*, 2004. 417–420. p.

12 Ez kiderül Sz. Lajos, „Marcello” tanúkihallgatási vallomásából is, akit — bár több vallomás szerint a menet élén haladt — nem ítélték el. BFL PKKB H. József és társa. 41–42. p.

tavasza Anszódról szabadult. Anca az intézetben összebarátkozott L. Erzsébettel, akivel közösen egy hónapig újságot árultak. Anca 1970. március 3-án megtudta, hogy az igazolatlan hiányzások miatt a Hírlapterjesztő Vállalat megszűnteti munkaviszonyukat, illetményüket pedig átutalják az intézetbe. Mikor a nevelőintézet igazgatónője értesült erről, közölte, hogy át fogják szállítani „Lengyust” és Ancsát a rákospalotai zárt intézetbe. Anna még aznap megszökött, és megkérte EMKÉ-s barátait, hogy segítsenek kiszabadítani barátnőjét és elhozni keresetüket az intézetből. A március 5-i lányszöktetés — bár Ancsáék többen behatoltak az intézetbe — nem járt sikerrel, a résztvevők egy részét még aznap elfogták.¹³

Anca a rendőrségen részletes vallomást tett egy készülődő hippi-felvonulásról, lehetséges, hogy azért, mert megijedt a rendőrök fenyegetésétől és ezzel akarta menteni magát. A III/III-as osztály ifjúságvédelmi alosztályának vezetője március 13-án javasolta, hogy a május 1-re tervezett tüntetés megakadályozására „Májusiak” fedőnéven dossziét nyissanak, amit Tihanyi Sándor osztályvezető még abban a hónapban engedélyezett.¹⁴ Anca története olyannyira hatásos volt, hogy munkát adott számos rendőrnek, ügyésznek, ügyvédnek és bírónak. Kacsát izgatás miatt ismét perbe fogták, és ez alkalommal már 8 hónapi letöltendő büntetésre ítélték. Elítélése miatt az előző ügyben alkalmazott — esetében büntetésének megfelezését eredményező — közkegyelem hatályát veszítette, így összesen két év egy hónapot kellett fiatalkorúak büntetésvégrehajtási munkahelyén töltenie, ami a gyakorlatban a tököli fiatalkorúak börtönét jelentette.¹⁵

A füzet

A füzet borítóján — amelyet a rendőrök hamarosan felcímkéztek „S. Zoltán fk. tulajdona” felirattal — Kacsá kézirásával a következő szöveg olvasható: „Magányos HOBÓ / KI Egyedül jár / Örökké csak rád vár / ha nem jössz megöli / őt a magány”. A nagybetűs és kisbetűs írásmódot a füzet szerzője a későbbiekben is gyakran cserélgeti, aminek elsődleges funkciója a szövegkiemelés. A füzetben gyakori helyesírási hibák arra is visszavezethetők, hogy Kacsá iskolai eredménye a 8.

13 BFL XXV.44.b. 21054/1970. E. Imre és társai. (= PKKB E. Imre és társai) A lányszöktetésről részletesebben: *Horváth Sándor: Hooligans, Spivs and Gangs. Youth Subcultures in the 1960s.* In: *Muddling Through in the Long 1960s. Ideas and Everyday Life in High Politics and the Lower Classes of Communist Hungary.* Szerk.: Rainer M. János – Péteri György. Trondheim, 2005. 199–223. p., hiv. hely: 212–214. p.

14 ÁBTL O – 13708. 4–5. p.

15 BFL PKKB E. Imre és társai. Ítélet. 1970. szeptember 23. 6. p.

általánosban szülei válása miatt erősen romlott, ezután pedig ipari tanulónak adták, amely képzési formában többnyire nem a helyesírás oktatására helyezték a hangsúlyt.

A füzet borítójának felirata később is keletkezhetett, mint a tartalom nagy része, azonban a szerző szerepválasztását és azt, hogy kinek írja a naplószerű vallomások, megerősíti az első oldal. „Ezt a füzetet egy / R e m e t e írta itt él / köztetek ti észre se veszitek, ki ő? / ő a KACSA / NEKI CSAK 1 dolog kell a SZERETET / Mit eddig nem kapott meg / TE TUDNÁL SZERETNI ENGEMET? / ÉN TUDOM Hogy ez nem lehet!” A leghangsúlyosabb, utolsó előtti sorban szereplő kérdés lehetséges címzettje, ahogy az egész füzeté is, M. Éva, aki — a különböző íráskép alapján feltételezve — a költőinek szánt sóhaj alá írta be saját kezével nevét és ajtószámra is kiterjedő lakcímét (IX. kerület, Soroksári út 5[...]). A lány a cím alapján nem előkelőnek számító helyen élt: a Soroksári és Mester utca által határolt több kilométer hosszú ipari sáv Nagyvásártelep felé eső oldalán, ahol sokan dolgoztak a később Dzsumbujként híressé vált Illatos úti telep lakói közül alkalmi munkásként.¹⁶

A füzet szerzője a későbbiekben is többször megszólítja Évát feljegyzéseiben, mintegy láthatatlan olvasóként utal jelenlétére, gyakran kerül a mindennapi észlelések leírása közé szerelmes vers és megszólítás (Pl. „Ő te édes lány meddig szakít a sors még tőled / el? Könnyem már elfogyott, várom a / HOLNAPOT.”) Kacska mintha nem tudná eldönteni, hogy a magányos trubadúr, a remete, a hippi/hobó vagy az elmebeteg szerepét válassza. Éva azonban nemcsak mint lírai címzett van jelen, hanem olyan is előfordul, hogy a szerző szövegben jelzi a füzet szerinti választottjának, hogy egyes részeket kifejezetten neki írt: „Ezt NEKED ÍRTAM Szombat este Neked ajánlom!” (26)¹⁷ Ez arra utal, hogy amikor lehetősége van, odaadja a lánynak a füzetet, sőt, a szöveg írása közben folyamatosan számít arra, hogy a füzetet előbb-utóbb Éva is olvasni fogja. (28) Néha külön jelzi, hogy amit ír, azt Évára gondolva írja: „Most Évára gondolok, biztos dolgozik, vagy hűgát oktatja, mit mondjon a srácnak kivel este drótja van.” (39)¹⁸ Ezért a számtalan szerelmes póz és kiszólás, amivel a kamaszkorú Kacska még vonzóbbnak akarja magát ábrázolni.

Nem volt szokatlan, hogy a nagyfához járó fiatalok füzetbe írt vallomásokkal akarnak lányokat meghódítani. Kacska barátságban volt a szintén nem intézeti H.

16 *Ambrus Péter*: A Dzsumbuj. Egy telep élete. Szeged, Lazi, 2000. 12. p.

17 A főszövegben zárójelben Kacska füzetének oldalszámára hivatkozom.

18 Ugyanígy: „Éva megint az eszembe jár, most írok, de mit tegyek, ha megjelensz mint egy Bostoni kísértet, Okos lány vagy érted?” (41)

Józseffel, „Szerzetessel”, aki egy hónap híján Kacsával egykorú volt, és mindkettejük családja eredetileg vidéki. A nemrég Budapestre felköltözött Szerzetes szabadidejében a gyári focicsapatban játszott; apja szerint azért kezdett el az Ifjúsági Parkba járni, mert nyáron szünet volt a futballistáknál.¹⁹ Mindezek persze még nem determinálták barátságukat, de több jel is arra utal, hogy Kacsá legjobb barátja ebben az időszakban a Nagyfánál Szerzetes volt, aki Kacsához hasonlóan még nem nagyon fogadtak be a többiek.²⁰ Szerzetes verseket írt spirálfüzetbe, és ezeket a verseket Kacsá is elolvasta, amit nem csupán saját vallomása bizonyít. Szerzetes és Kacsát 1969 nyarán, a felvonulás napján együtt fogták el a rendőrök. Szerzetes versei egyből érdeklődésük középpontjába kerültek, mivel előző évben már ítélték el az Ifjúsági Parkhoz járó fiatal füzetbe írt versek miatt. Az akkor 23 éves G. Gyulát, gúnynevén Pipás Pierre-t, aki kukásautó-sofőrként dolgozott, és gyermekkora óta írt verseket, egy év két hónapi börtönre ítélték két verse miatt (másodfokon ezt 10 hónapra enyhítették), melyeket „hozzá hasonló barátai körében 1968 nyarán különböző parkokban” felolvasott.²¹

Seres Imre rendőr őrnagy, hivatalosan a Budapesti Rendőrfőkapitányság Politikai Osztályának III/b csoportjának munkatársa, Pogácsás József rendőr főhadnaggyal közösen házkutatást tartott Pipás Pierre lakásán. Lefoglalták Pierre játékguminyomda garnitúráján kívül versesfüzetét is, ami a tárgyalás során eldöntötte a fiú sorsát.²² 1969. január 20-án Bauer Sándor, 17 éves autószerelő szakmunkástanuló a Nemzeti Múzeum lépcsőjén a prágai Jan Palach példáját követve felgyújtotta magát. A 70%-os égési sérülésekkel a Központi Honvéd kórházba szállított diák három nap múlva — a boncolási jegyzőkönyv szerint ismeretlen okokból — meghalt. Az izgatásnak minősülő ügyben Seres Imre már az égetés másnapján házkutatást tartott S. Miklósnál, akinek Bauer a búcsúlevelét címezte. Bauer halála után azonban az ügy már nem tűnt annyira fontosnak, ezért azt az alacsonyabb rangfokozatú Pogácsás főhadnaggyra és Kassai László századosra²³ bízta, majd márciusban a nyomozást megszüntették.²⁴ Seres Imre következő végigvitt „nagy ügye” már a jórészt általa kreált Nagyfa-galerihez kapcsolódott. Seres őrnagy javaslatára

19 ÁBTL V-158094/1. Sz. Gyula és társai, 61. p.

20 Barátságukról több árulkodó jel mellett (pl. hogy Kacsá beleírt Szerzetes füzetébe, illetve le-másolt verset Szerzetes füzetéből) vall: N. Péter tanú, 1969. szeptember 25. BFL PKKB H. József és társa. 45. p.

21 BFL XXV.44.b. 23.516/1968. G. Gyula és társa. (a továbbiakban PKKB G. Gyula és társa) Az idézet az ítélet indoklásából származik.

22 Jegyzőkönyv házkutatásról. 1968. október 16. BFL PKKB G. Gyula és társa. 185–186. p.

23 Kassai hallgatta ki 1969 október 29-én „Nagy Kennedyt” a nagyfa-ügyben. ÁBTL 3.1.9. V-158094/1. Sz. Gyula és társai.

nyitottak személyi dossziét Sz. Gyula (Nagy Kennedy) és társai ellenséges tevékenységének felderítésére, amelynek alapján Nagy Kennedy a Nagyfa-ügy elsőrendű vádlottja lett.²⁵

Seres addigi ügyei alapján tudhatta, hogy a bíróságon az írott bizonyíték sokkal jobban hasznosítható, mint a szóbeli vallomások. A hippi-felvonulásnak a rendszer ellen irányuló célzatát igen nehéz volt bizonyítani. A feladat már csak azért sem volt túl egyszerű, mivel a nagyfások közé sorolt fiatalok többségét csak az ellenük indított rendőrségi eljárás miatt kezdték el érdekelni a korban politikainak számító kérdések. Ezért voltak hasznosak számára Szerzetes versei, mivel ezek révén írásként is tanúsították a fiatalok rendszerellenességét. Szerzetes füzetéről Földházi Józsefné rendőr őrnagy 1969. szeptember 25-én Kacsát is kikérdezte, aki a jegyzőkönyv szerint azt mondta, hogy Szerzetes a versesfüzetét az Ifjúsági Parkban sokaknak mutogatta, „a tömegben voltak lányok is, akik elkérték a füzetet és azoknak odaadta.”²⁶ Az Ifjúsági Park májustól októberig üzemelt, ez alatt az idő alatt több lány járt fel a nagyfához is, zenét hallgatni. Több nevelőintézetből kikerült, ezáltal többnyire hajléktalan fiú vallomása szerint a lányok gyakran hoztak nekik élelmet is.²⁷

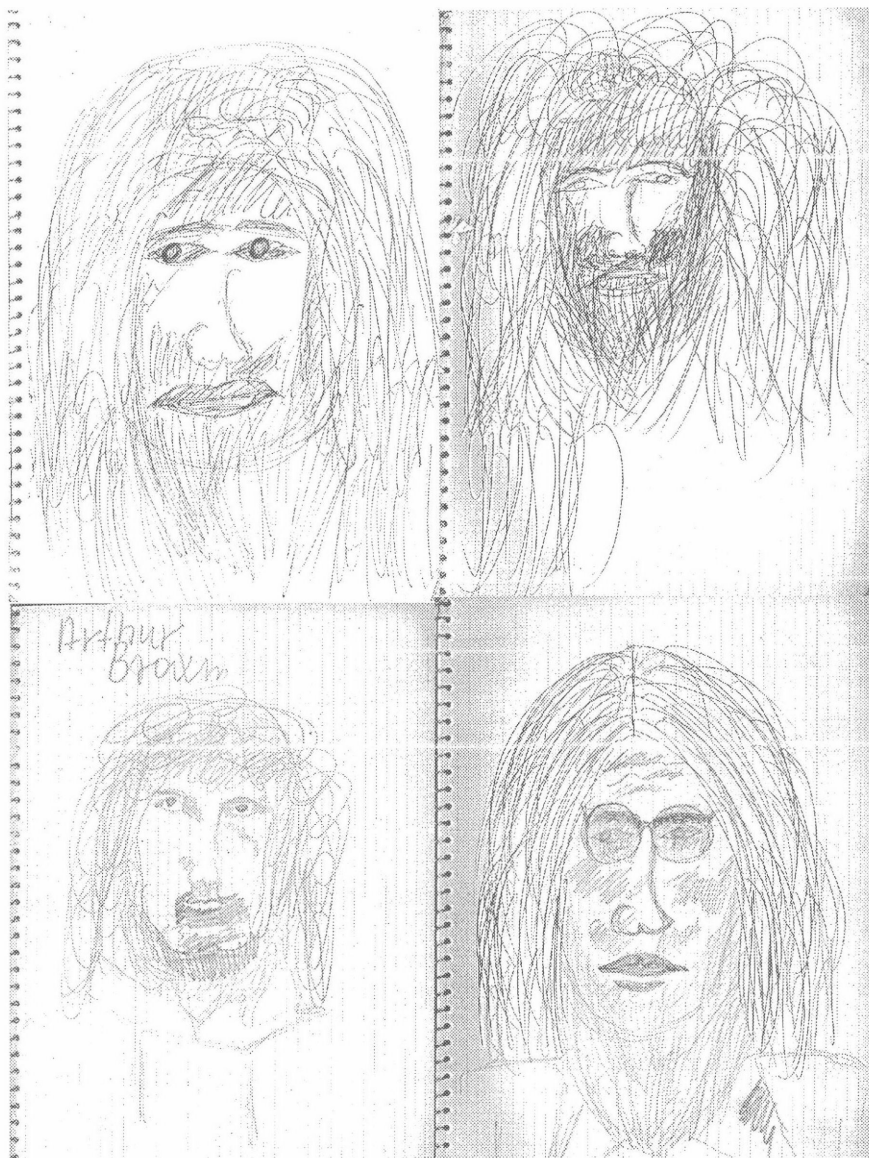
A jegyzőkönyvíró valószínűleg tévedett, amikor azt írta, hogy Szerzetes az Ifjúsági Parkban mutogatta füzetét. Akkori barátnője, T. Katalin vallomása szerint az Ifjúsági Parkba nem mentek be, „mert őt nem engedték be a hosszú haja miatt, de nem is akartunk bemenni”. Barátnője vallomása szerint, „amíg Szerzetessel jártam, láttam nála füzetet, amit rendszerint magával vitt mindenhol és azt állandóan a kezében szokta vinni, táská nélkül.” Persze a lány azt nem látta, hogy azt rajta kívül másnak is odaadta volna elolvasásra. Vagy túl rövid ideig jártak, vagy Szerzetes a lány előtt más lányoknak nem adta oda a füzetet, érthető okokból. Szerzetes barátnőjével, aki azon az őszön kezdte a második osztályt a Madách gimnáziumban, közösen vásárolt egy kék fedelű füzetet. Ebbe Kati június második felében bemásolta Szerzetes barna fedelű füzetéből a helyenként olvashatatlan és rossz helyesírással írt verseket, majd visszaadta neki. Ezt a kék fedeles füzetet foglalta le később a rendőrség szerzetestől, amelyben rendszerellenesnek ítélt verseket is ta-

24 ÁBTL. 3.1.9. V-157854/I. V. János és társa. A „Fáklyás” fedőnevű ügyben 1969. március 17-én szüntették meg a nyomozást Bauer barátja, a Pogácsás által terhelte nyilvánított S. Miklós ellen, akinek bűnc nagyrészt az volt, hogy ismerte Bauer „felforgatónak és maoistának” titulált gondolatait.

25 ÁBTL O – 13575. „Töröző” 5–6. p.

26 BFL PKKB H. József és társa. 51. p.

27 Nagy Kennedy, Szöke Lord és Hecceg is megerősíti ezt az első per során tett vallomásában. Sz. Gyula és társai. BFL PKKB 9. B. 23.598/1969. (A továbbiakban: PKKB. SZ. Gyula és társai.) 1970. január 30. tárgyalás jegyzőkönyve.

Szerzetes rajzai a barna spirálfüzetében
BFL XXV.44.b. 21.201/1971

láltak.²⁸ Ezen kívül Szerzetestől lefoglaltak még egy barnafedelű füzetet is, amelyben Szerzetes írásain kívül több rajz is volt (kettőn Radics Béla stilizált alakjával) és a füzet közepén Kacska kézírásával is található egy oldal.²⁹

„Vári” fedőnevű informátor még az 1969. július 8-i tüntetés előtt jelentést adott tartótisztjének, Seres Imre rendőr őrnagynak. Eszerint „egy kb. 16-17 éves 170-175 cm magas, vállas, barnás-szőke göndörhajú fiú, akiről annyit tudok, hogy a gimnáziumból is kirúgták, valamint a szüleivel is összeveszett [...] dicsekedve is mondta, hogy versírással is foglalkozik. Ennek bizonyítására elővett a zsebéből kb. 2-3 kézzel írott verset, amelyeket fel is olvasott. A versek kommunista ellenesek valamint rendőröket gúnyoló tartalmúak voltak.” A személyleírás teljesen illik Szerzetesre, aki a megelőző évben hagyta abba a gimnáziumot. „Vári” elmondása szerint, később az Erzsébet söröző WC-jéből kifelé jövet támadta le őt Szerzetes azzal, hogy „ismét van nála vers, és ott fel akarta nekem olvasni. Én leintettem azzal, hogy ez a hely nem alkalmas arra, majd egy másik alkalommal máshol.”³⁰

A versírás egyik funkciója Szerzetes esetében az volt, hogy a nála pár idősebb fiúk is befogadják társaságukba.³¹ Presser — aki Kacsával egy egy ipari tanuló intézetbe járt és a felvonulás után őt is letartóztatták — vallomása szerint Szerzetes „általában azoknak a személyeknek szokta verseit megmutatni, akik vidékről szoktak feljönni Budapestre pár napra a parkba.”³² Ez arra utal, hogy Szerzetesnek nem volt komoly presztízse a társaságban. „Vári” feladata az volt, hogy politikai „izgatásra” utaló jelentést adjon, ezért helyezhette aznapi jelentése középpontjába a számúra ismeretlen, a társaságba éppen csak bekerülő fiatal fiú verseit. Azonban jelentését Seres őrnagy később jól tudta hasznosítani az írásos bizonyíték utáni kutatás során, ezért is az ő füzetébe került a nyomozás középpontjába. Ennek köszönhető, hogy Szerzetes füzetéről jóval többet kérdezősködtek a nyomozás alatt, és emiatt keletkezett annak használati módjáról több vallomás, ezáltal írásos forrás.

28 Uo. 27–29. T. Katalin tanúkihallgatási jegyzőkönyve. 1969. augusztus 21.

29 A két Szerzetestől lefoglalt spirálfüzet a Nagyfa-galeri első, nagy tárgyalásának nyomozati anyaga mellett található bűnjelként. A magánjellegű forrás ebben az esetben is annak köszönheti levéltárba kerülését, hogy hivatalossá minősítették (bűnjelként kezelték az eljárás során). BFL PKKB II. József és társa.

30 1969. június 26. ÁBTL O – 13575. „Töröző” 19. p.

31 Ezt megerősíti Kacska első per során tett vallomása is: „H. József [Szerzetes] ismerőscinek és barátainak mutogatta a politikai verseket, feltűnősegből szerintem. H. József lányoknak büszkélkedett a versivel...” BFL PKKB Sz. Gyula és társai. 1970. február 4. tárgyalás jegyzőkönyve. 8. p.

32 Cs. Attila, „Presser” 1969. szeptember 25-én tett folytatódólagos kihallgatásának jegyzőkönyve. ÁBTL V-158094/1. Sz. Gyula és társai. 62. p.

Szerzetes és Kacska 1969 tavaszán ismerkedtek meg.³³ Szerzetes Kacska hatására kezdett verseket írni, aki állítása szerint sokat beszélt neki arról, hogy ír.³⁴ Kacska — bár baráti társaságának is írta füzetét — elsődleges olvasójának a szövege alapján mégis Éva tűnik, szövegét a hódításnak rendeli alá. Azonban Szerzetes írási módszere (folyamatosan magával hordta a füzetet, átadta elolvasásra másoknak) Kacsára, a barátára és részben mintaadóra is érvényes lehetett. De vajon milyen önképet tartott egy lány számára vonzónak egy kamasz, akit a hatalom 1969-ben az „ellenkultúrához” sorolt? Milyen szerepeket választott magának ahhoz, hogy egy lányt meghódítson?

A füzet első lapján szereplő, szeretethiányban szenvedő remete figurája nem saját találmány. Kacsáról 1968 augusztusában cikk jelent meg a szocialista bulvárlapok egyik legolvasottabbikában, az Ifjúsági Magazinban, amely egy rendőrségi razzia tapasztalataiból született.³⁵ A korabeli újságírói gyakorlat előszeretettel használta fel a fiatalok problémáiról szóló cikkek írásához a rendőrségi razziaik során előállított fiatalok vallomásait. A Magyar Ifjúság rendőrségi és bírósági vonalon dolgozó újságírója, aki később a nagyfások elleni perről is tudósított, ugyanarra a rendőrré emlékezett vissza szeretettel, aki az Ifjúsági Magazin újságíróját is elvezette Kacska első rejtekhelyére. „Persze, szóltak nekem, hogy razzia, jövk-e? [...] ez a Farkas, ez tanított meg engem arra, hogy mi a különbség a csavargók több hónapos kosza és a friss, nagyon koszos ember között. Mert lehet egy ember tiszta, reggel megfürdött és utána egy pocsolóba belehempereg. És van olyan, akinek nincs módja, hogy napok óta mosakodni tudjon. Mi a különbség. Én azt úgy meg tudtam különböztetni, olyat tudtam például, hogy elmondták, hogyha például valaki börtönből szabadul, akkor hogy viselkedik. Hogy felül a villamosra, és mindenek úgy tud örülni, és azóta láttam olyanokat, esküszöm, akik, mondom, ez, ez onnan jöhetett, mert akkora öröm az arcán, hogy istenem, istenem, jaj, hát. Szóval ezek ilyen rendőr, rendőr (m) fogások. [...] Ilyen csöves helyekre akkor bújtak, amikor már tudták, hogy le akarják csukni őket és akkor bújtak. De hát, ez a Farkas, ez mindfélében volt. Volt például olyan hely, hogy valahol a város szélén volt egy ilyen elhagyatott roncsautóbusz, és kiderült, hogy ott laknak néhányan. Na és ekkor volt ez, hogy menjek hátra, mert hátha kés van nála. Érdekes, hogy ők nem kötözködtek velem.”³⁶

33 BFL PKKB Sz. Gyula és társai. 1970. február 4. tárgyalás jegyzőkönyve. 9. p. és 54.468/1969/7. sz. Vádirat. 4. p.

34 BFL PKKB. SZ. Gyula és társai. 1970. február 4. tárgyalás jegyzőkönyve. 14. p.

35 *Hankóczy Sándor*: A Kiskanál és a Duna. In: *Ifjúsági Magazin*. (= IM) 1968. augusztus. 13–17. p.

Az újságíró még emlékezés közben is büszke volt arra, hogy Farkas Lajossal kapcsolatba került. Farkas képviseli a szemében a Kádár korszak rendőrségének profi rendőret, akinek jellemzőjeként a szaktudást és származását emeli ki. Ez az ábrázolásmód abból is eredhet, hogy a szocialista rendőrség saját imázsának javítása érdekében a hatvanas évektől előszeretettel ábrázolta magát professzionizált, nem pedig politikai döntéseket is végrehajtó szervezetként. Ennek egyik módja az volt, hogy ún. fontos társadalmi feladatokat ellátó szervezetként jelenítette meg magát. Többek között ide tartozott az ifjúságvédelem rendőri propagálása és a galerikről szóló, rendészeti eredetű diskurzus is.³⁷

A BRFK Gyermek és Ifjúságvédelmi osztályán Farkas Lajos irányította a fiatalokorúak csövező helyein tartott razziákat, egyúttal ő tartotta a kapcsolatot az ifjúsági sajtóval is. Kacsza nagyrészt neki köszönheti, hogy amikor 1968 nyarán elvonult a Gellért-hegyre csövezni, cikk született róla. Bedecs Éva visszaemlékezése szerint Farkas szájából állandóan kilógott a cigaretta, „olyan volt, mint egy mesemondó, a Farkas. Tulajdonképpen be kellett volna kapcsolni egy ilyen magnót, és kiadni a történeteit. Megvették volna biztos, mert annyira érdekes, jó dolgai voltak. És főleg mondom, egy olyan világban, amikor igazából nem volt divat ezekről beszélni. És gyakorlatilag a Kék fény is olyan volt...”³⁸

Az Ifjúsági Magazinban megjelenő cikk első hasábjának alcíme: „A gellérthegyi remete”. Farkas Lajos a cikk szerint egykor csavargó volt maga is, vagyis jól ismeri a csavargó gyerekeket. A szöveg alapján Kacsát is csak együttérzésből állítják elő és kérdezik ki, aki: „Nyúlánk, félszeg, mozdulatai esetlenek, kezével nem tud mit kezdeni. Több napos szakáll és tarkóra nőtt, felkunkorodott haj birtokosa, tizenhat éves és világoskék szemében lassan, de szívósan gyülekeznek a könnyek. Hihetetlenül koszos farmernadrágján két klott betoldás és nyolc igazi folt, közülük néhány hullni készül. S. Zoltán tíz napig élt a hegyen.”³⁹ A külső ábrázolása meghatározta azt is, amit Kacsza később önnön identitásának megteremtése során saját maga fontos jellemzőjének tart: haj, szakad farmer, több napos szakáll.

A cikk írója úgy tesz, mintha interjút készített volna Kacsával, holott valószínűleg vagy a fiatalokorúak razziáira ekkoriban járó zöldségesfurgonban,⁴⁰ vagy a

36 Interjú Bedecs Évával, aki 1965–1972 között dolgozott a Magyar Ifjúságnál. 2005. február 4., 6-7. Készítette: Horváth Sándor.

37 Ebbe a körbe sorolható a rendőrség és a sajtó új típusú kapcsolata, amit a Kék fény című műsor 1965-ös megindítása is fémjelvez. Erről bővebben: *Horváth Sándor: A szocialista bulvár-sajtó és a társadalmi nyilvánosság arcnái Magyarországon: népszerűség és pártserűség az 1960-as években.* In: *Múltunk* 50. (2005) 3. 226–254.

38 Bedecs Éva-interjú. 20. p.

39 IM 1968. augusztus. 14. p.

Gyermek és Ifjúságvédelmi osztály Rómer Flóris utcai fogdájában (ahová majd egy évvel később a nagyfások közül négyet felvonulásuk napján előállítanak) beszélgettek. A cikkben szereplő kérdések és válaszok elsősorban azt firtatják, miért választotta Kacsza a hegyet. „A mostohaapám úgy néz rám, mintha leprás lennék, anyám sem szeret túlságosan, és mindketten állandóan hülyéznek. [...] a házmesztertől kezdve mindenki bántott hosszú hajam miatt. — Ezért választottad a hegyet? — Ezért. Akkor határoztam el, amikor anyám megtette azt a nadrággal. — Mit? — Fizetés után vettem egy új farmert. Anyámnak nem tetszett és összevagdosta.” A haj és a nadrág fontos kellékei lesznek a remete-identitás megkonstruálásának Kacsza feljegyzéseiben is.

Azonban ezeknél is meghatározóbb lesz a füzet tartalma szempontjából a Kacsáról szóló részt lezáró utolsó kérdés és válasz: „ — És mit ettél a hegyen? — A srácoknak megmondtam, hogy ott leszek. Mindennap hoztak egy üveg tejet és két kiflit. — De így nem lehet sokáig élni. — Nem is akartam. Tudtam, hogy keresnek majd, és elkapnak. Így is terveztem. Én intézetbe akarok kerülni. Az sem jó, mert érzékeny vagyok, és ott is hülyéznek majd, de azok idegenek és nem az anyámék.” A cikk Kacsza szeretetét állítja a középpontba, amit önteremtése során Kacsza is szívesen vállal. Ezenkívül a hivatalos diskurzus egyik szereplője, az újságíró, úgy ábrázolja Kacsát, mint aki szüleivel történt konfliktusa miatt csavarog.

A cikkbeli magányos csavargó figurája nagy hatással volt Kacsza énképére. Ezért is jelenítette meg magát Hobóként a füzet címlapján, akit egyfajta magányos trubadúrként ábrázolt, aki „egyedül jár”, és ha nem jön Éva, „megöli őt a magány”. A hippi és a hobó imázsa a hatvanas évek végén igencsak képlékeny volt. Az újságolvasók, illetve a nagyrészt filmfogyasztó fiatalok csak másodkézből szerezhettek tudomást a nyugati, főleg amerikai hippikultusról. Ezért konstruálhatta meg szinte mindenki viszonylag szabadon a saját hobó-, illetve hippi-definícióját. A nagyfánál gyakran megforduló Szőke Lord, Nagy Kennedy egyik barátja még Aszód-ról, sajátosan fogalmazta meg a tárgyalás során, hogy szerinte mi a különbség a hobó és a hippi között. Szőke Lord Nagy Kennedy védőjének kérdésére — aki valószínűleg azt akarta bemutatni mentségként, hogy a fiatalokat nem nagyon érdekelte a politika — elmondta: „szocializmus még Magyarországon nézetem szerint nincs. [...] Ha nekem biztosítanák, hogy 25 éves koromig nem kellene dolgozni, időmet minden hülyeséggel tölteném. Állandóan szórakoznék, táncolni, lányokkal foglalkozni, moziba járni, beat zenét hallgatni, ezt nevezem szórakozásnak.

40 Álcázási célból ezt használták ekkoriban az ifjúságvédelmi razziaikon a rendőrök Bedecs Éva visszaemlékezése szerint. Bedecs Éva-interjú. 7. p.

Hippiskednék és hobóskodnék, ez idő alatt nem kellene dolgozni.” Itt valószínűleg közbekérdeztek (bár ezt nem jelölik), hogy mit ért ez alatt, mert a jegyzőkönyv szerint így folytatja: „Szerintem a hippi verekszik, a hobók nem verekszenek. Hobónak egy hülyét képzelek el.”⁴¹

Ezek szerint a nagyfánál 1969-ben a hobó imázsához inkább hozzátartozott a békes, szemlélődő magatartás, amit úgy tűnik, Kacsá is vonzónak talált, szemben az erősebb testalkatú, intézetben nevelkedett, nála agresszívebbnek tűnő fiúkkal. A hippik imázsához 1969 nyarán valószínűleg az amerikai hippik és rendőrök csetepatéiról szóló, nem ritkán eltúlzott híradások miatt tartozott hozzá a verekedés.

Közvetlenül Kacsá naplójának írása és felvonulásuk előtt, 1969. május 15-én történt az a rendőrök és hippik közötti összecsapás, amelyet tévékamerák rögzítettek, a sajtó (Kelet-Európában is) széles körben tárgyalt, és később a formálódó új baloldal egyik szimbolikus eseményévé vált. 1969. május 15-én, a western színesből politikussá vált Ronald Reagan — akkor Kalifornia kormányzója — elrendelte, hogy fegyveres rendőrök és a Nemzeti Gárda rajtaüssön a Berkeley Egyetemhez közeli People's Parkban tartott hippitalálkozón. Több mint százan kerültek kórházba, egy embert pedig agyonlőttek.⁴²

Magyarországon a köztudatban a hippi és a hobó imázsához is hozzátartozott, hogy „pszichiátriai esetek”, amit Kacsá feljegyzéseiben önnön bolondságának vállalásával ábrázolt. A Magyar Ifjúságban a hippikről 1968-ban rendőrségi jelentés nyomán megjelent cikk szerzője egy Jules Massermann⁴³ nevű amerikai pszichiátert idéz: „A hippik valójában pszichiátriai esetek. Sokan közülük nemcsak csavargók és paraziták, hanem, ahogy mi nevezzük, szociopáták vagy pszichopáták. Egyesek az elmeegógyintézetben végzik.”⁴⁴ Massermann naiv mondata Kacsá esetében annyiban teljesült, hogy ha nem is ott végezte, de az eljárás során hosszú „elmeegógyintézeti” kezelésnek is alávetették.

Az Ifjúsági Magazin róla szóló cikke nagymértékben hatott Kacsára, miközben a füzetben megszerkesztette énképét, egyúttal identitásait is kifejezte, szituációtól

41 BFL PKKB Sz. Gyula és társai. 1970. február 3. tárgyalás jegyzőkönyve. 11. p. Szöke Lordot — bár többek egybehangzó vallomása és alibije alapján szinte biztos, hogy — nem vett részt a felvonuláson, elsőfokon két év börtönrre ítélték. Ennek oka elsősorban az volt, hogy másodrendű vádlottként került az ügybe, visszacsóként, Nagy Kennedy aszódai barátjaként.

42 *Katsiaficas, George*: The Imagination of the New Left: a Global Analysis of 1968. Boston, South End Press, 1987. 124. p. A hippi-mozgalom és az új baloldal ideológiai kapcsolódásáról: *Marcuse, Herbert*: The New Left and the 1960s. London – New York, Routledge, 2005.

43 Jules Massermann a chicagói egyetemen dolgozott pszichoanalitikusként, a hatvanas években igen népszerű volt sajtószeraplései miatt.

44 *Ivanics István*: Hippik a körüton. In: Magyar Ifjúság 1968. június 21. 3. p.

függően. Ennek oka nemcsak az volt, hogy a cikk a nagyfás fiatalok körében népszerű tulajdonságokkal ruházta fel őt, hanem az is, hogy egy ifjúsági sajtóban megjelenő cikk igen népszerűvé tehetett egy fiatal kortársai körében. Nemcsak presztízst, de hírnevet is jelentett, ezért a népszerűség keresése közben érdemes volt a cikk által sugallt képhez alkalmazkodni. Hasonló jelenségről számolt be „Kertész” fedőnevű informátor-jelölt a nagyfások operatív megfigyelését végig kézben tartó Seres Imre örnagynak 1970 februárjában: „A jelölt kérdésemre elmondta, hogy »Zsiráf« gúnyneve szerint szerepel az Ifjúsági Magazin 1970 januári számában. Elmondása szerint a riport úgy keletkezett, hogy 1969 szeptemberében, egyik délután lent tartózkodott az EMKE aluljáróban, amikor odament hozzá egy fiatalember és egy hasonló korú nő, akik bemutatkoztak, hogy a Magazin munkatársai. Majd megkérték őt arra, hogy mutassa be nekik a galeri tagokat. A kérésüknek eleget tett, több galeri tagot bemutatott a lap munkatársainak, akik a riportot és a fényképfelvételeket elkészítették. Elmondása szerint a cikk megjelenése óta igen nagy népszerűségnek örvend, sokat leszólítják és üdvözlik, beszélgetést kezdeményeznek vele.”⁴⁵

Szerepek

Philippe Lejeune szerint „a napló kezdete majdnem mindig kiemelt fontosságú: ritka az olyan eset, amikor ennek hangsúlyozása nélkül vágunk bele. Különböző módon jelöljük ki az írás eme új területét: tulajdonnévvel, címmel, mottóval, ígérettel vagy bemutatkozással.”⁴⁶ Kacska a borítón hobóként, feljegyzései – melyek leginkább egy lazán szerkesztett napló mintáját követik – kezdetén pedig remeteként ábrázolja önmagát, az általa meghódítani kívánt lányt pedig mindkét rövid szövegben megszólítja. Ezzel meghatározza nemcsak önmaga szerepfelfogását, hanem feljegyzései helyét is általa elképzelt élettörténetében. A két szerepválasztás végigkíséri az egész füzetet. Életét két maga által választott szerep pozíciójából meséli el, melyek társadalmi identitásának meghatározó metaforájává válnak. Ezek a szerepek egyúttal jelképezik viszonyulását a felnőtt társadalomhoz is, amivel alkalmazkodik a hivatalos diskurzusban jelen lévő „lázadó-ifjúság” metaforához is.

Kacska füzete dátumozás nélküli, keletkezési idejére a feljegyzések tartalmából lehet következtetni, illetve a füzetet lezáró „Kacska 1969” feliratból. A felirat mellé

45 ÁBTL O – 13708. „Májusiak” 1970. február 13. 31–32. p.

46 *Lejeune, Philippe*: Hogyan végződnek a naplók? In: *Uő: Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatás Philippe Lejeune írásaiból.* Szerk.: Z. Varga Zoltán. Bp., L'Harmattan, 2003. 210–222. 210. p. (A továbbiakban: *Lejeune* 2003.)

Kacsa odarajzolja magát, hosszú hajjal. Ebből feltételezhető, hogy a füzet írásának elején született a rajz, mivel a füzet írásának időszakában, június elején Kacsa közel kopaszra nyíratta a haját.⁴⁷ A füzetét körülbelül 1969 júniusának elején kezdte el írni és valószínűleg még a nagyfások felvonulását megelőzően be is fejezte, mivel arra semmiféle utalás nem történik. Kacsa a füzetben nem utal a Rolling Stones gitárosának, Brian Jonesnak a halálára sem, amit viszont megtesz Szerzetes a saját füzetében. A felvonulást részben azért rendezték, hogy Brian Jones emlékére gyászmisét tartsanak a Bazilikában, amelyet azonban zárva találtak.⁴⁸ A felvonulás után Kacsa 1969. július 8-tól 30-ig előzetes letartóztatásban volt, és igen valószínűtlen, hogy ezután is ugyanazt a füzetet folytatta volna anélkül, hogy megemlítette volna a felvonulást és letartóztatását. A füzet ezek alapján közvetlenül a nagyfások felvonulását megelőző hónapban született és a menet élén haladó, a sorokat rendezgető Kacsa reflexióit tartalmazza. A füzet elkezdésének idejére abból lehet következtetni, hogy 6. oldalára a szerző bemásolta Szerzetes azon versét, amelyet az első per során a legnagyobb érdeklődés kísért a rendőrök, az ügyészek, majd az újságírók részéről.

A Kacsa füzetébe bemásolt „Mamám hullája eladó” című vers kamaszos József Attila utánérzésnek is tekinthető,⁴⁹ különösebb esztétikai érték nélkül: „Nagy pelyhekbe hull a hó / Mamám hullája eladó / Eladom mert fázom / hogy legyen kabátom // Ezért megszólnak az emberek / Óh te kegyetlen gyerek / - Eladod a mamád? / Hát van neked pofád / Igen Eladom mert élek, azok öregek és vének.”⁵⁰ Szerzetes a tárgyalás során úgy emlékezett vissza, hogy a vers abból az ötletből született, hogy „egy alkalommal az egyik fiú fázott, és a másik mondta neki, hogy add el anyád

47 Erről a füzet 12. oldalán értesülünk, de beszámol róla az egy évvel később született pszichológusi vélemény is. Kacsa 1969. július 9-én, a felvonulás másnapján, elzárása során a Budapesti Rendőrfőkapitányság Fiatalkorúak és Gyermekvédelmi osztályán tett vallomása szerint egy hónappal korábban vágatta le a haját. ÁBTL V – 158094/1. Sz. Gyula és társai. 57. p.

48 Brian Jonest 1969. július 3-án találták meg holtan úszómedencéjében, és július 10-én tartottak érte gyászmisét Cheltenhamben, amely település templomi kórusának gyermekkorában tagja volt. www.beatzenith.com/the_rolling_stones/bjones.htm

49 Tiszta szívvel.

50 A vers ebben a formában található Kacsa füzetének 6. oldalán. Szerzetes kék (vagyis T. Katalin által lemásolt) füzetében az utolsó sor át van húzva, és a helycsírási hiba is javítva van annyiban, hogy a gondolatjel a második bekezdés 2. sora („ Óh, te kegyetlen gyerek”) előtt van. Ezek alapján arra lehet következtetni, hogy Kacsa füzetének 6. oldalára még nem a kék füzetből, hanem a Szerzetes eredeti írását tartalmazó barna fedelű füzetből dolgozott. Mivel T. Katalin iskolaszünetben, vagyis június második felében másolta át a barna füzetből a kék füzetbe a verseket, ezért feltételezhető, hogy Kacsa még június elején másolta át a verset saját füzetébe, amely Szerzetes versei között sorrendben a kilencedik volt.

hulláját és vegyél belőle kabátot. Így született meg a versem.”⁵¹ Az Ifjúsági Park Duna felőli oldalán (szlengben Lépart) gyülekező társaság 1968-ban elítélt „költője”, Pipás Pierre esetében szintén hasonló utánérzést találtak politikailag veszélyesnek a hatóságok. Pipás Pierre „Eladó a csontvázam” című versét lemásolta Nagy Kennedy barátjának, Kispólnak a testvére (U. Pál), aki emiatt másodrendű vádlott lett a Pierre ellen indított perben. Indián (F. András), aki a Kék fény narratívájában szorosán kapcsolódott a Nagyfa-ügyhöz, azonban a nagyfás pertől teljesen függetlenül, nemi erőszakért ítélték el, abba a társaságba tartozott, akik Pierre verseinek felolvasásain rendszeresen ott voltak.⁵² A szülő elleni lázadás, amennyiben ezt annak lehet értékelni, Szerzetes füzetében három oldallal később „Mamám” című versében szeretetbe csap át: „engem szeret [...] én szeretni szeretem / ha meghal soha / nem feledem.” A családon belüli konfliktusra — ha létezett — azonban sem ekkor, sem később nem derült fény.

„Vári” fedőnevű informátor szerint Szerzetes éppen akkor akarta nekik felolvadni verseit, amikor Indián lakására tartottak.⁵³ Pierre verse és Szerzetes között több közvetítési lehetőség is volt, ezért könnyen elképzelhető, hogy áttételesen Pierre József Attila utánérzésének hatása is ott bujkált Szerzetes sorai mögött. Mindenesetre verseinek közönsége hozzávetőleg ugyanaz volt. Szerzetes verse — akárcsak Pierré — nagy érdeklődésre tarthatott számot nemcsak a rendőrök, hanem a nagyfánál összegyűlő fiatalok körében is. Talán ezért másolta be Kacska is a saját füzetébe a verset, még a rendőrség, a jogászok és az újságírók érdeklődése előtt.⁵⁴ Az elsőfokú bírói ítéletben már nem szerepelt az izgatást megállapító tényállásban Szerzetes ezen verse, mivel Szerzetes ügyvédje kérelmezte, hogy azt ne

51 BFL PKKB SZ. Gyula és társai. 1970. február 4. tárgyalás jegyzőkönyve. 15. p.

52 BFL PKKB G. Gyula és társa.

53 ÁBTL O – 13575. „Töröző” 19. p.

54 Bedecs Éva cikke a Nagyfa-galeri tárgyalásáról is külön kitér a versre. A cikk alapján úgy tűnik, hogy az újságíró megkapta nemcsak a vádiratot, de kezében voltak maguk a füzetek is, bár azt nem vette észre, hogy a barna fedeles füzet első oldalán a beírás más kézírással, nem Szerzetestől, hanem Kacsától származik. „Nagy pelyhekben hull a hó, / anyám holtteste eladó.» Így kezdődik H. József fiatalkori vádlott (más néven Szerzetes) egyik »költeménye«. Ellene külön vád a két spirálfüzet, amelybe ellenséges, politikai tartalmú verseit írta. A füzet kezdő lapján a jelmondat még gyerkes bolondságokat ígér: »Ne legyen több fodrászüzlet a világon!« A további írások már jóval visszataszítóbbak.” *Bedecs Éva: A „Nagyfák” sem nőnek az égig.* In: Magyar Ifjúság. 1970. február 20. 4.–5. p. A hulla szóból valószínűleg pejoratív jelentése miatt lett az újságban holttest, a „mamám” helyett „anyám” szó, a fodrászüzletekről szóló idézet pontatlansága pedig arra utal, hogy a cikk írója csak kis időre láthatta a füzeteket, a cikk írása alatt már nem. Szerzetes kék füzetének elejére Kacska a következőket írta: „Talán megérem hogy virágok / lepik el a Földet / És nem lesz (sic!) több / Fodrászüzlet.”

tekintsék politikai tárgyú versnek. A január–februári tárgyalásig Szerzetes hét hónapon át előzetes letartóztatásban volt; ilyen hosszú ideig senki sem a vádlottak közül. Apja, rossz egészségügyi állapotára is hivatkozva többször kérelmezte, hogy fiát a tárgyalásig ideiglenesen engedjék szabadon (amit a tízből nyolc vádlott számára lehetővé tettek). Ezt Kelemen Géza csoportvezető ügyész a vádlott lehetséges szökésére hivatkozva visszautasította, másrészt az első vádiratban még nem a nevelőintézetekben nevelkedett félárva Nagy Kennedyt, hanem Szerzetest nevezték meg elsődrendű vádlottként. Szerzetes apja a tárgyalás előtt meghalt, anyja pedig idegösszeomlást kapott. Emiatt a tárgyaláson először a vallomásra is képtelen Szerzetest — bár egy év két hónapi büntetésre ítélték, úgy tűnik — az ügyész megszánta, mivel kérte az előzetes letartóztatása megszüntetését és azonnali szabadlábra helyezését.⁵⁵

Kacsa a tárgyalás során azt állította, hogy bár olvasta Szerzetes verseit, közölte vele, hogy ne foglalkozzon politikai versekkel, mert ebből baja származhat. Ezt a bíróság tényállásként fogadta el: „S. Zoltán [Kacsa], miután elolvasta a verseket, azzal adta vissza H. Józsefnek [Szerzetesnek], hogy a füzetet máskor ne hozza magával az Ifjúsági Parkba vagy a nagyfához a politikai tartalmú versek miatt. Megjegyezte azt is H. Józsefnek, hogy ő politikával nem foglalkozik. [...] H. József S. Zoltán felszólítása ellenére továbbra is magával vitte a verseit tartalmazó füzetet a Nagyfához.”⁵⁶ Úgy tűnik, hogy bár Kacsa füzetét lefoglalták, azt sem a nyomozók, sem a bíró nem vetette alá komolyabb filológiai elemzésnek, mivel meg sem említi, hogy Kacsa lemásolta Szerzetes versét, illetve azt, hogy Kacsa többször beleírt Szerzetes kék- és barnafedelű füzetébe. Ez Kacsának annyiban volt szerencsés, hogy így nem tudták a Szerzetes elleni vádakat ellene is felhozni.

A József Attila-utánérzések más helyütt is felbukkannak Kacsa füzetében. Miután azon mereng, hogy az emberek magára hagyták, úgy ábrázolja önmagát, mint aki levonul a Duna-parthoz, mert csak a folyó értheti meg: „Dunapart újra itt vagyok csak te érted hogy / mit gondolok! Egyedül vagyok!” (12.) „A Dunánál” című vers költői gesztusát próbálja utánozni, elhallgatva, hogy a fiatalok rendszeresen az Ifjúsági Park Duna felőli oldalán találkoztak, napoztak, ismerkedtek, és mikor

55 A bíróság Szerzetes négy versét ítélte politikai tartalmúnak, ezek közül az Édes földem című vers első versszakja később igen ismertté vált az EMKE aluljárósok körében. „Édes földem Magyarország / De megtört a rabszolgaság / Fejünk fölött vörös átok / Megtörjük ezt hippi srácok.” Az Igaz elvtársak című vers arról szól, „hogyan ferdítették el” Marx és Engels eszméit az utódok, „Kik a maguk érdekeit nézik / Ők belülről nem érzik / Hogy más szíve ezért vérzik / A vérző szív nem hiába / Idővel a hamis kommunizmus elveszik a világban.” BFL PKKB H. József és társa. Elsőfokú ítélet. 14–15. p.

56 Uo. Elsőfokú ítélet. 16. p.

nem hallatszott ki a koncertek hangja a parkból, akkor táskarádiót hallgattak. Így alakult ki — rendőri konstrukció miatt — a „Léparti galeri” elnevezés, ahova valamásai alapján Kacsai is rendszeresen járt. Mikor ősszel a kihallgatások során Kacsai örnagy Nagy Kennedyt a galeri ábrázolására kérte, akkor Nagy Kennedy a jegyzőkönyv szerint négy nagyobb csoportra osztotta a nagyfásokat. Eszerint a nagyfánál gyülekeztek (a később a Kék fényben is szereplő) Indián és társai, míg a „Léparti” csoport vezetőjeként Nagy Kennedy Kacsát ábrázolta.⁵⁷ A galeri hierarchikus ábrázolása feltehetően a rendőri instrukciók eredménye, viszont valószínű, hogy Kacsai társasága többnyire az Ifjúsági Park Duna felőli oldalán találkozott. Kérdéses, hogy írása idejében az „Egyedül vagyok!” felkiáltás a rossz időnek, vagy a társas magány ábrázolásának szól, mivel a fiatalok 1969-ben szinte megszállták a rakpart lépcsőit.

A füzet első lapján szereplő remete ábrázolása után a következő oldalon Kacsai rögtön a vallás és a remete pozíciójából bírálja a világi hívságokat, az ún. „fogyasztói szocializmust”. „Isten ész[t] adott az embereknek, de nem azért, hogy egymást gyilkolják, és pénzüket az OTP-be tartják. Mit érnek el vele, jobban élnek talán, lehet! Te irodakukac! Hé, ne bújj el! Most rólad akarok beszélni. Mondd, tudod-e, hogy feleséged hány zsíros kenyeret csomagolt be? Te nem szólsz csak Trabantodat simogatod, jól jártál vele! Most jön a weekend (sic!)! Az kell, mert ha nincs, felír a rendőr! Gyűjtsd a pénzt, mert kell, a fiadnak magnó kell.” (3) A pronatalista népesedéspolitikai miatt ekkortájt kibontakozó „Kicsi vagy koci” vita „frizsider-szocializmust” bíráló érveit veszi át Kacsai a hivatalos diskurzusból.⁵⁸ Azonban ezt olyan formában teszi, hogy azt kiegészíti — a korban hivatalos normákkal szembeni lázadásként is megélhető — vallásossággal.

Kacsai az első bírósági tárgyalás során is nyíltan vállalta vallásos identitását: „Éppen akkor halt meg a Rolling Stones együttes egyik tagja, akit mi családtagunknak tartottunk, Brian Jones. El akartunk menni a Bazilikába gyász-misére tartani. Úgy gondoltam, hogy csendben imádkoztunk volna. Egyébként én vallásos vagyok, és otthon vallásos nevelést kaptam.”⁵⁹ Ugyanakkor ez a vallásosság választás eredménye is lehet, mivel erről sem a családról készült környezettanulmány, sem a Kacsáról született két pszichiátriai vélemény nem tesz említést, holott ezek

57 ÁBTL V-158094/1. 129–130. p.

58 A „Kicsi vagy koci vita” leírható a gyermekvállalás és a fogyasztás közötti dilemma ábrázolásával, ami a hatvanas évek végétől rendre felbukkant a Népszabadságtól kezdve a Nők Lapján át a Magyar Ifjúságig. Az érveket összefoglalja egy a korban nagy port felvert szociográfia: *Fekete Gyula: Éljünk magunknak? A Nők Lapja vitájának anyagából.* Bp., Szépirodalmi, 1972.

59 BFL PKKB. Sz. Gyula és társai. 1970. február 4. tárgyalás jegyzőkönyve. 7. p.

nagy hangsúlyt fektetnek a „szocialista normáktól” eltérő nevelési elvek feltárására. A választott, lázadásszerű vallásosságra enged következtetni a Kacsáról írt munkahelyi jellemzése: „Elmondása szerint vallásos, annak ellenére, hogy szülei nem azok” — írta 1969 tavaszi munkahelyének személyzeti vezetője.⁶⁰ Kacsá munkahelyén vagy elhallgatta, hogy vallásos nevelést kapott, vagy a bíróságon magyarázta neveltetésével vallásosságát, hogy ezzel is levegye a terhet magáról. Inkább az előbbi tűnik valószínűnek, mindenesetre Kacsá vallásosságával inkább lázadt a hivatalos diskurzus, mint családja ellen.

Bár a per során egymásról tett tanúvallomások korántsem megbízhatóak, úgy tűnik, Kacsá imázsához hozzátartozott a vallásosság, illetve annak gyakorlása. A vallomást tevők igyekeztek egymásról hihetőnek tűnő vallomásokat tenni. Kacsáról ezek alapján még a viccből vállalt papi szerep is elképzelhető volt: „Mikor leülünk a Bazilika lépcsőjére, odajött egy idős néni. Ekkor, illetve ezelőtt a S. [Kacsá] gesztikulált, bohóckodott, mintha megáldotta volna a tömeget. Az öreg néni szólt S.-nek, hogy mit bohóckodik.”⁶¹

Kacsá feljegyzéseiben rendre visszatér a fogyasztás kritizálása, abban a formában, hogy megszólítja a nagyvárosi flaszter elképzelt vagy a füzet írása közben észlelt szereplőit. A budapesti életet a puritán remete pozíciójából mesélő szerző ezeken a lapokon saját magát úgy ábrázolja, mint akinek az a funkciója, hogy létezésével jelzi a fogyasztók számára életmódjuk értelmetlen voltát. „Estefelé elcsigázva sietsz, barátod vár, megmutatja az új Wolksvagenyát. (sic!) És ekkor a padon meglátsz engemet, engem, ki gond nélkül nevetek!” (3-4) (aláhúzva az eredetiben)

A fogyasztókat gyűlölő remete azonban tovább lép, és saját üldözését a következő oldalon már Krisztus szenvedéstörténetéhez hasonlítja. „Bazilika tornya integt, tudom, engem csak Jézus-Krisztus szeret. Ő volt e földön az egy igaz ember, de mégis megkövezték, leköpték, sőt, keresztre feszítették. Tudom, hogy egy szép napon én is e sorsra jutok, mert hazudni nem tudok. Ezt tapasztalhatod, ha elolvasod, hogy mit írok. Engem is megrugdosnak, leköpnek, mit tehetek.” (5) A szerző mártírszerepének bizonyítására elmesél egy történetet, miközben ismét a Duna-parton ül, ezúttal sok ember körében, hangulatfestésként „a víz csobog, elmélkedem a hullámokon!”

A történet középpontjában Kacsá hosszú haja és azt övező konfliktus áll. Elpanaszolja, hogy anyja, már évek óta mondja: „— Zolikám, mikor mész fodrászhoz

60 Munkahelyi jellemzés.

61 BFL PKKB. Sz. Gyula és társai. S. László vallomása. 1970. február 3. tárgyalás jegyzőkönyve. 13. p.

már?” Rádadásul a Nyugatinál megállította egy rendőr, „hisz rontom a városképet”, és azt mondta „Tájfunkabát, farmernadrág, lássuk csak az igazolványát!” Az őket körülvevő tömegből Kacsza leírása szerint valaki így szól: „Ha én lennék a rendőr, kitépném a haját!” A történet azzal zárul, Kacsza elsírja magát: „Rendőr személyi-
met visszaadja, eltávozhat, szól, de szeme megakad, kék szempáron (e szem én va-
gyok) könny gördül, miért tetted ezt te rendőr? Arca pír lett, nem halt még ki belőle
a SZERETET!” De ezután ismét a haja miatti konfliktus következik „Egy koszos
kocsma közeleg”, ahonnan hosszú haja miatt ismét kicsúfolják Kacsát: „kocsmá-
ban sok részeg ember, ki tudathasadásban szenved, hallom a SZÖVEGET: Buzi!
Maris! Szopjál le!” Az önmagát mártír szerepébe helyező Kacsza ábrázolása sze-
rint, csak azért nem foglalkozik velük, mert „OTTHON VÁR A GYEREKETEK,
DE TI A KOCSMÁBAN ROHADTOK MEG!!!” (5-7) Az eredetiben is csupa
nagybetűvel írt felkiáltás mögött gyermekkori élmények is állhatnak. A Kacsáról
írt környezettanulmány szerint, mikor szülei 1964-ben elváltak, Kacsát aktívan be-
vonták konfliktusaikba. Az akkortájt 12 éves fiú apja észrevette, hogy felesége az
albérlővel „páros szórakozásokban vesz részt. Több esetben, mikor a munkából
hazatérve feleségét nem találta otthon, Zoltán fiával indult keresésére s esetről
esetre a környék valamelyik eszpresszójában, F. [a későbbi mostohaapa] társasá-
gában találta.”⁶² A hajának hossza miatt kirobbanó konfliktus leírása így kapoco-
lódhat gyermekkori sérelmekhez. Talán ennek is köszönhető, hogy a történet leírá-
sa között keletkező, üresen maradó verso oldalra másolja be Kacsza Szerzetes „Ma-
mám hullája eladó” című versét.

A magát Krisztushoz hasonlító Kacsza haját a szeretetéhség és meg nem értettség
szimbólumaként is ábrázolja. „Elmondom üres papíroknak, mit érzek!! Mit érez
egy hosszú hajú fiú a »felnőttek« világába! Soha senki nem fog megérteni e füzetem
kívül” (8) A haj és a lelkivilág párhuzamba állítása a hobó és a remete után a mártír
választott pozíciójának kelléke. Ebben az időszakban írja be saját és Szerzetes fü-
zetébe is Kacsza: „Nem lenne rossz az élet, ha ész is lenne az emberek fejébe, nem-
csak a hajam néznék, meg a nadrágom, hanem a lelki világom.” (8) Szerzetes
füzetében ez a mondat Szerzetes rajzai után az első teleírt oldalon szerepel, vagyis
kiemelt helyre került Kacsza szövege. Talán ennek enyhítéseként írja Szerzetes a
mondat alá és Kacsza saját beceneve mellé, az ő kézírásával, hogy „Beatles”, mintha
a mondat a zenekartól származna. Kacsza ugyanígy a legelső oldalon írja bele Szer-
zetes kék fedelű füzetébe azt, ami nála a mártírszerep után áll: „megérem, hogy vi-
rágok lepik el a földet és nem lesz több fodrászüzlet”. (9)

62 Környezettanulmány. 1969. július 26. BFL PKKB H. József és társa. 205. p.

A haj és a fodrászüzlet szimbólumára még visszatér, de közben nem téveszti szem elől a füzet első számú olvasójának szánt Évát sem. Ezért a füzet következő oldala után újrapozícionálja magát; a haja miatt üldözött mártírból a szerelem mártírja lesz. Először a nők „csalfaságáról” értekezik, majd szerelmes verset próbál írni: „Ó te édes lány meddig szakít a sors még tőled / el? Könnyem már elfogyott, várom a / HOLNAPOT.” Hogy még megnyerőbb legyen, még a bolond szerepét is vállalja, azét a bolondét, akinek a szerelem vette el az eszét: „Szemem álma elveszett, kérlek add vissza / véle együtt az eszemet!” (10) A magát hobóként, majd üldözött megváltóként ábrázoló remete újra- és újra visszatér a szerelem mártírjának szerepébe: „Ha meghalok barátaim, legyen kövemre írva: / a SZERELEM tette a sírba!” (11)

A szerelmes verseket tartalmazó oldalakat közvetlenül követő betétben Kacsá úgy tűnik, önmaga szerepválasztásait is kigúnyolja: „Pástétomok! Ti vagytok egyetlen szenvedélyem, / Ha megpillantalak, gyorsabban jár a vérem! / Szemem felragyog, ha rátok gondolok!” (12) A pástétomok szeretete valószínűleg nem volt új keletű a szerzőnél. A közvetlenül a felvonulás után született pszichológiai vélemény Kacsá anyjának azon kijelentését, hogy VII. osztályos koráig (körülbelül szülei válásáig) kövér gyermeknek számított (emiatt torna alól felmentették) motívációs tényezőként ábrázolja. A rendőrség által felkért pszichológus szakértő, a gyermekkori élmények identitásformáló hatását fetiszáló pszichoanalitikus szemléletmódnak megfelelően, Kacsá túlsúlyából és kiközösítéséből vezeti le a kamaszkor és felnőttkor határán álló Kacsá személyiségjegyeit: „Mindenképpen kényes, s pszichológiai szempontból feltétlenül motiváció értékű adat az, az anya által elmondott tény, hogy a fiú a VII. általános koráig tartó kövérsége miatt a társai részéről igen sok gúnyolódásnak volt kitéve. Ugyancsak fontosnak minősített tényezőként értékeljük azt is, hogy a fiú betegeskedései, a tornából való felmentettsége miatt bizonyos fokig kívülálló volt a gyermekközösségből.”

A freudomarxista értékelés persze nem hagyja ki annak a lehetőségét sem, hogy a felvonuláson aktív Kacsá tetteit az apahiányból vezesse le, holott a környezettanulmány pont úgy ábrázolja, hogy az apa indult fiával anyja keresésére. Ennek ellenére a pszichológus szerint: „Tovább károsította a személyiség alakulását az, hogy az apa elhagyott [elhagyta] nőügy miatt a családot a fiú 14 éves korában [sic!], tehát akkor, amikor egy fiúgyermek részére az apa-túlsúlyos nevelkedési forma alapvető személyiségalkító erejű.” Az apahiányt valószínűleg az elvált anya elmondásából ismerő pszichológusnak fel sem tűnt, hogy Kacsá 12 éves volt a válás idején és hogy az elvált feleség következő férje korábbi albérlőjük volt. Azonban részletesen kitért arra, hogy az anya azóta második házasságában él. „Ilyen érzelmi előzmények és hatássorozatok révén jutott el a gyerek oda, hogy sodródóvá vált, elmagá-

nyosodott.⁶³ A Kacsáról írt környezettanulmány szerint, amelyet nagyrészt Kacsca, a mostohaapja és anyja elmondása alapján írt az ügyben eljáró rendőrőrmester, Kacsca mostohaapja anyja (liberálisnak ítélt) nevelési módszereivel nem értett egyet, szigorúbban lépett fel Kacsával szemben. „Így a viszony az új nevelőapa és a fiatalkorú között megromlott. Az anya ugyan a szükségesnél jobban ellátta mindennel, ruházattal, élelemmel, csak nem kapott életrevaló felkészítést, önállóságra nevelést, s nem kapott főként makulátlan szülőket és tiszta szülői szeretetet. Így jött el a 8. osztály befejezése. Önállótlan, gyökér nélküli kamasz, nem tudott mit kezdeni saját magával.” A környezettanulmány szerzője éppen a mostohaapa elleni lázadással magyarázza Kacsca „különcködését”, alkalmazkodva ezzel a korban divatos ellenkultúra-, pszichológiai szempontból pedig freudomarxista diskurzushoz.⁶⁴

A neo-freudánus státus-irigység teória szerint az apa korai hiánya az anyához való elsődleges azonosuláshoz vezet. Az így szerzett identitást a fiúgyermek később megtagadja, és a nem létező apával való identifikáció lehetetlensége miatt tiltakozó maskulinitást sajátít el. Az apahiányos családi szerkezeteket vizsgáló pszichológusok elsősorban a kognitív képességre és a viselkedési attitűdökre helyezték a hangsúlyt, eleve feltételezve, hogy az apa-hiány normaszegő magatartással társul. Ennek a diskurzusnak a hatása nem maradt el a magyarországi pszichanalitikus nézőpontokban sem.⁶⁵ Kacsát a hivatásos és botcsinálta pszichológusok — az alkalmazott modellől függően — vagy úgy ábrázolták, mint aki lázad mostohaapja ellen, vagy úgy, mint aki lázad a hiányzó vér szerinti apa önmaga által kreált képe ellen. A lényeg az volt, hogy „devianciáját” ne a jelenkori társadalomból, hanem Kacsca gyermekkorából vezessék le. Így vezethetett el a pástétomok szeretete egy elvált szülőktől származó, Szőke Lord szavaival „hobóskodó” fiatal esetben olyan pszichológiai véleményhez, amely szerint Kacsca „ép értelmű, érzelmeiben sorozatosan és súlyosan sérült fiatalember”.

Kacsca füzetében a pástétomok szeretetéről szóló részletet követően egyből arról értesülünk, hogy Kacsca levágatta hosszú haját: „Kopasz fejem ragyog, államon

63 1969. július 27. pszichológiai szakértői vizsgálat. BFL PKKB E. Imre és társai 242–247. p.

64 Környezettanulmány. 1969. július 26. Uo. 207. p.

65 *Bereczkei Tamás – Csánaky András: A szocializáció evolúciós pályái: az apa nélkül felnövő kamaszok és felnőttek viselkedésének fejlődése.* In: *Lélek és evolúció. Az evolúciós szemlélet és a pszichológia.* Szerk.: Pléh Csaba – Csányi Vilmos – Bereczkei Tamás. Bp., Osiris, 2001. 211–228. p. Úgy tűnik, manapság ebben a témában szinte csak arról van konszenzus a pszichológusok körében, hogy a rendezetlen családi körülmények növelik a gyereket érő stressz szintjét, ami elősegíti pl. a magas vérnyomás, gyomorfekély, vagy az alkoholizmus kifejlődését. Ez persze nem lenne meglepő Kacsca esetében sem, csak kérdéses, hogy a pszichoanalitikus szemléletmód hozzásegít-e ennek megértéséhez.

szakáll / Többen megkérdezik, mit csináltál? / Én felelek nektek, ti nyamvadt emberek / ki érzéseimet nem ismeritek? / Nem a külszín a fontos, figyelj jól! / ami BELÜL van, dönti el, hogy milyen a kint / ember.” (12) Kacsma másik, hajának elvesztését középpontba helyező feljegyzése nem a saját füzetében olvasható, hanem Szerzetes barna fedeles füzetében.⁶⁶ A részlet mögött egy olyan konfliktus állhat, amely Kacsma és a Nagyfa környékére járó fiatalok között alakult ki. Ez korántsem volt szokatlan. Nagy Kennedy későbbi vallomása szerint aznap, amikor a felvonulás volt, ő meg akarta verni a Kacsma-féle társaságot, sőt, előző nap, mikor feljöttek a Duna-partról (lépartról), akkor is először azt hitte, hogy verekedni jönnek. Csak később derült ki, hogy Kacsma felvonulásra hívja őket.⁶⁷

Szerzetes füzetében, közvetlenül haja levágása után Kacsma így örökíti meg az állandó szembenállást: „Ifjúsági Park, mi ez? Az örültek zárt osztálya ez! / Utálom a nagyhajú fejeket, pedig nekem is a hajam / a vállamig lebegett. Gyűlöllek benneteket ti paraszt / nagyhajú gyerekek! / Loptok, csaltok, ti vagytok a / szépek? Nem hiszem ezt nektek! / Fiatal bűnözők / vagytok ti, megérdemlitek, ha a rendőr flepniztet! [szlengben: igazolat, flepni: igazolvány]” Kacsma ezzel egyértelműen távolságot teremt maga és a nagyfához járó, nem ritkán nevelőintézetből jövő fiatalok között. Ebben az esetben valószínűleg nem csak az motiválhatja, hogy Éva számára imponáljon. A nagyfánál, az Ifjúsági Park felett a Várhegy oldalát elfoglaló fiatalok a kiszűrődő zenét is jobban hallották, másrészt be is láttak az Ifjúsági Parkba. Ezzel szemben a léparti csoportosulás fiatalabb tagjainak (Kacsma, Szerzetes, Presser) meg kellett elégedniük a kiszűrődő zenével, mivel helyük a park színpadával egyenlő magasságban volt. A Nagyfa melletti terület mind presztízsből, mind a zenehallgatás szempontjából jobb helynek számított, amiért alkalomadtán meg is ve-

⁶⁶ Az időpont annak alapján állapítható meg, hogy Kacsma Szerzetes füzetébe olyan részleteket írt, amelyek nála füzetének szerelmes verseket tartalmazó oldalai (10) előtt keletkeztek, vagyis a beírások körülbelül egy időben születhettek a szerelmes versekkel, ráadásul egyik beírásában utal is arra, hogy nemrég levágatta haját. A beírások kézírása egyértelműen Kacsmaé.

⁶⁷ „A Kacsma szervezte a felvonulás egyik részét, mivel én viszont azon a bizonyos napon, VII. 8-án a Kacsma-féle társaságot meg akartam verni, de ebben a Presser megakadályozott és ő hívott, hát mentem velük.” Sz. Gyula vizsgálat során tett önvallomása. 1969. október 22. BFL PKKB Sz. Gyula és társai. 73. p. „Az egyik esős nap. VII. 7-én annak ellenére, hogy a parkban elmaradt az előadás, mindenki fent volt a parkban. Abban az időben egy svéd kislánnyal jártam. S. Anikóval [helyesen: Ildikóval, Kennedy a lányok körében sikeresnek számított, erre utalnak noteszének bejegyzései is]. Ekkor történt meg, hogy Kacsmaék átjöttek a Dunaparttól, nagy számban a Belvárosi gárdával karöltve. Már azt hittük, hogy verekedésről lesz szó és lefutottunk a park feletti alsó sétányra a fától, »Hogy támadunk« jelentettem ki én. Ám ekkor a Kacsma barátságosan megölelt és megcsókolt, mint mindenki mindenkit, mert ez így szokás és barátságosan meghívott egy »dilis« sétára.” 1969. október 21. Uo. 69. p.

rekedhettek. A Kacsáéknál idősebb és erősebb fizikumú fiatalok (Indiánt tartották a legerősebbnek, de Nagy Kennedy is erősnek számított) Kacsza szemében a zenehallgatási akadályt, egyúttal a kitaszítottaságot is jelképezhették. Talán ezért is írja, hogy nem akar közéjük tartozni, holott úgy tűnik, a feljegyzések egyes részein (akárcsak Szerzetesnek) Éva meghódításán kívül az az elsődleges célja, hogy a társaság befogadja. Erre olyan tett adhatott lehetőséget, amivel kitűnt a többiek közül. Hajának levágása is ezek közé tartozhatott. A motivációra vonatkozó kérdésre valószínűleg még maga Kacsza sem tudott volna adekvát választ adni.

A róla szóló környezet tanulmány szerzője fontosnak tartja megemlíteni, hogy Kacsza különcködéseivel kapcsolatban szomszédai, vagyis a ház lakóbizottsága „udvarias levélben hívta fel a szülők figyelmét, s egyben nevelési segítségüket is kilátásba helyezték, ha azt a szülők igénylik.” Valószínűleg a ház lakóbizottságának részéről beszélt valaki az ügyről a környezet tanulmány írójával, mert a szöveg szerint: „Ezt a jóindulatú segítséget az anya agresszívan, levélben visszautasította, kikérve magának azt, hogy a lakóbizottság családi ügyeibe beleavatkozzék.”⁶⁸

A füzet szerzője haja levágása után ismét a szerelem bolondjának szerepébe helyezi magát, emellett tetteivel a társaságon kívül állását is igazoltnak érzi. Először válik kulcspozícióvá számára az örült szerepe: „TE ki e sorokat olvasod ne gondold / hogy ELMEBETEG vagyok, csak G o n d o l k o d o m / Mindig van valami ŐRÜLET a szerelemben, de / mindig van valami ÉRTELEM az ŐRÜLETBE” (13)

Philippe Lejeune szerint „a napló már kezdettől fogva saját újraolvasásának eltervezése.”⁶⁹ Hajának levágása után nemcsak olvasóit, hanem magát is rendre megszólítja, amivel eltervezi, hogy ki fogja őt olvasni: „Új lapot kezdek, minek? Szólj Zoli (Kacsza) ki ért téged meg? Éjszaka van, nyugodt a város, most 1 parkban sétálok és érzem azt, hogy fázom! [...] De ki tud szeretni 1 csavargót, ki az éjszaka az utcán kóborol? Talán TE! Vagy mégsem? Olvasóm, nem értsz meg? Most megyek, mert 1 rendőr közeleg! Végre elment.” (14) A naplószerű alkotásmód, mint ha a szerző az élet apró rezdüléseire is reagálna, keveredik a jelszószerű felkiáltásokkal. S bár a szerző hajától megszabadult, ettől kezdve identitását deklaráló hippi-jelszavaknak tartott mondatokkal zárja füzetének oldalait: „Ágyuk helyett ágyakat” (írja a szerelmes versek alá, 13), „Szedjete virágot, mintsem bombázzátok a világot!” (szerepel olvasói és önmaga megszólítása után, 14). Ez utóbbi mondatot a tagmondatokat felcserélve Kacsza beírta Szerzetes kék fedelű füzetének első oldalára is a már idézett fodrászüzletekről szóló jelmondattal.

68 Környezet tanulmány. 1969. július 26. BFL PKKB H. József és társa 209. p.

69 Lejeune, 2003. 215. p.

A hipp-i-jelszavakhoz jól illik az alamizsnát sem kapó koldus („Csupán szegény koldus vagyok”), vagy a puritán, rongyokba öltözött csavargó szerepe („nézd meg a réten a virágokat, nincs ruhájuk, mégis a legszebbek”, (15), igaz Kacsza szobájának falát kedvenc zenekarainak képei díszítik.⁷⁰ Ezek a szerepek, akárcsak a korábbiak, jórészt választás eredményei. De egyúttal magyarázatul is szolgálhatnak arra, hogy Kacsát nem fogadják be teljesen Nagyánál gyülekező kortársai. Kacsza, hogy olvasójának imponáljon, ezt a helyzetet úgy ábrázolja, mint aki az egyedüllétet maga választotta. „Jó magammal beszélgetni!! Mind ezt leírom, úgy érzem, az örület szélén állok! Mentsen meg valaki, aki szeret! Aki elfogad úgy, ahogy vagyok. Egyedüllét már idegeimre megy, de inkább mintsem hülye barátaim legyenek. Szólj fiú, a lányokkal hogy állsz? Mi az megnémultál? Na, jó, nem kérdezgetlek! / Inkább ülök egy dombon egyedül.” (16) Kacsza kortársaihoz képest úgy tűnik, sokat volt egyedül, füzetét talán azért és akkor is írta, mikor nem volt éppen kivel beszélgetnie. Erre utalnak az önmagával történő füzetbeli beszélgetései is, melyek egyúttal írói eszközként változatos pózok felvételére adnak lehetőséget: „Figyelj, kelj fel! Minek? 2 óra van! És? A Lujzával találkoznod kell! És utána? Felmész az IFI parkba, vár egy lány! Mért vár? Hülye! Hánykor? 7-fél 8! Kimenjek? Menj te állat!” (24)

Kacsza édesanyja a nyomozás során, valószínűleg azért is, hogy fiát mentse, valomlásának jegyzőkönyve szerint azt mondta Pogácsás József főhadnagynak, hogy Kacsza „nagyon befolyásolható egyéniség, szerintem minden meg gondolás nélkül cselekszik. Állandó baráti társasága nem alakult ki. Igen gyakran, szinte naponként, más-más személyeket hozott fel a lakásra, akit úgy mutatott be, mint barátját, azonban azon személyek nem jelentkeztek többet. Amióta letartóztatásba helyezték [1969. július 8–30.], egyetlen személy sem kereste. Mivel állandó barátja nem volt, így ő igyekezett másokhoz csapódni, és hogy befogadják, elfogadta mások indítványait.”⁷¹

Kacsza anyja aktívan részt vett fia védelmében, nem fogadta el a kirendelt védőt. A nagyfások többségétől eltérően, Kacsát nem a kirendelt, hanem fogadott ügyvéd védte a tárgyalások során.⁷² Anyja már rögtön Kacsza első letartóztatása után elkezdte terjeszteni azt a nézetét, hogy fia bolond, ezért szervezte a felvonulást. Valószínűleg erre akarta helyezni a védekezés súlypontját, hogy elérje: fiát beszámítha-

70 Kömvezzettanulmány. BFL PKKB H. József és társa 1969. július 26. 205. p.

71 Tanúkihallgatási jegyzőkönyv. 1970. április 10. BFL PKKB E. Imre és társai. 237. p.

72 „S. Zoltán fk. édesanyja pedig kijelentette, hogy a kirendelt védőt ne is értesítem, mert nem engedi, hogy a fiát az védje. Ő fog védőt választani és a meghatalmazást az Ügyészséghez fogja küldeni.” Feljegyzés. 1969. szeptember 30. BFL PKKB H. József és társa. 57. p.

tatlannak nyilvánítsák. Ez a törekvése és annak terjesztése, hogy fia bolond, már a Kacsáról letartóztatása után egy héttel írt munkahelyi véleményből is kiderül. A munkahelyi vélemény szerint Kacska 1968. október 19-től következő év május 31-ig szorgalmasan és kötelességtudóan végezte munkáját a Fővárosi Bördésműipari Vállalatnál, „mindenkinek megadta a tiszteletet, udvarias magatartású. Külseje hosszú haja és szakála miatt feltűnő volt. Többszöri foglalkozás ellenére sem változtatott ezen, majd teljesen levágatta a haját.” A jóindulatú jellemzést adó munkahelyi személyzeti vezető, Faragó Pálné azonban fontosnak tartotta a jellemzés végén megemlíteni: „Édesanyja véleménye szerint szellemileg kissé fogyatékos.”⁷³

Erre és az anyával folytatott beszélgetésre is épít kilenc nap múlva Szabó László őrmester, a Kacsáról szóló környezettanulmány szerzője. A naivan pszichologizáló rendőr is elhiszi Kacska bolondosságát, a remete-szerep választását szinte lineáris narratívában a „normálistól” eltérő szülési körülményekkel magyarázza. „Fiatalkorú álmodozó, a csend, a benne homályosan megfogalmazódó zavaros elképzelésű családi és egész emberiséget átfogó békesség után vágyó. Ez vitte többször el, több napra is a családból, ki a hegyekbe, egy kis patak, vagy csermely partjára, ahol egyedül lehetett csendbe, várva a számára elérhetetlen békességet. Ez bizonyos deprimáltságra utal, ami abból is feltételezhető, hogy az anya állítása szerint farfekvéssel jött a világra. Ezt kívánatos volna orvosilag is megvizsgáltatni.”⁷⁴ A „deprimáltság” és a farfekvés kapcsolatának orvosi vizsgálata tehát már igen korán felmerült.

A környezettanulmányt követő napon pszichológus is kihallgatta Kacsát, akire később külön nem emlékezett. Elképzelhető, hogy a pszichológus a kihallgatókra emlékeztető kérdéseket tett fel neki, ezért nem emlékezett rá külön. Azon a napon Kacska már 19. napja volt előzetes letartóztatásban, nem csoda, hogy a felkért szakértő szorongást vélt felfedezni benne, és a letartóztatott fiatalok közül egyedül a korábban természetbe menekülő Kacsát ítélte meg úgy, mint aki „megítélésünk szerint pszichoterápiára szorulna”. Kacska motivációit, a pszichoanalitikus iskola hagyományait követve, ő is a kisgyermekkorú élményekkel magyarázta. A kisgyermekkorú személyiségzavarokat valószínűleg abból a beszélgetésből szűrte le, amit Kacska anyjával folytatott. Ebből kiderült, hogy mégsem farfekvéssel jött a világra a hippi-felvonulás hangadója, csak „az anyának a terhessége alatt nehézséget jelentett a magzat, aki azonban a szüléskor már normál helyzetben jött a világra.

73 Munkahelyi jellemzés a Budapesti Rendőrfőkapitányság Fiatalkorú és Gyermekvédelmi Osztályánál. 1969. július 16. BFL PKKB H. József és társa. 217. p.

74 Környezettanulmány. 1969. július 26. BFL PKKB H. József és társa. 209. p.

[...] Hét éves korig éjjeli, olykor nappali bevizelő is volt. Mintegy 1 éves korában tarkótáji ütést szenvedett el esésből eredően. 4 éves korában egy sírkövet a temetőben magára rántott. Egyik említett balesete se járt eszméletvesztéssel. Korábban beszélt, járkált álmában, anélkül, hogy ez tudatos cselekvés lett volna. Magas vérnyomással, szív működési rendellenességgel állott kezelés alatt.” A pszichológus szerint mindezek magyarázatul szolgálhatnak „a fiú személyiség alakulása terén jelentkező extremitásra”, amihez szerinte hozzájárult az átállított balkezesség is.⁷⁵

Kacsa anyjának igyekezete, hogy fiát örülte nyilvánítsák és felmentsék, az első tárgyalás során nem járt sikerrel. Védője mindössze azt kérte, hogy az ítélelhoztalnál vegyék figyelembe, hogy Kacsa „idegei túlfeszítettek szüleinek elválása óta”.⁷⁶ Az elsőfokú ítéletben a magát társadalomtudósként is ábrázolni kénytelen bírő (vagy fogalmazója) Kacsa csavargását szülei válásával, nem pedig bolondságával vagy gyermekkori élményeivel magyarázta. A bírósági ítéletnek Kacsa körülményeit taglaló része a Kacsáról szóló környezettanulmány írója, Szabó őrmester megállapításait fogadja el.⁷⁷ Az elsőfokú ítélet megfogalmazója ráadásul visszaesőként ábrázolta Kacsát, akit 1969 júniusában rajtakaptak, hogy egy — állítása szerint — talált bérlétszelvényvel utazik, és okirattal való visszaélés miatt pénzbüntetésre ítélték.⁷⁸ (Talán ebből is fakad a Kacsa füzetéből sugárzó, gyűlölet a tömegközlekedés iránt.) Mindemellert a bírő, Horányi Miklós Kacsa korábbi büntetését nem vette figyelembe súlyosbító körülményként. Viszont mentőkörülményként szóba sem került Kacsa idegrendszerének állapota az ítéletben.

Kacsa füzetének olvasója az örültséggel legfeljebb pózként találkozik, azonban a róla született vallomások Kacsára jellemzőként, vagyis hihetőként ábrázolták azt, hogy bolondságokat cselekszik. Például a felvonuláson mögötte haladó Szerzetes, védője kérdése, elmondta a tárgyaláson, hogy „Kacsa a sor elején állt, és vezetett minket, sok gyermekdalt tud, és azt énekelte előre, mi pedig utána. Láttam

75 S. Zoltán pszichológiai szakértői vizsgálata. 1969. július 27. BFL PKKB H. József és társai. 173–175. p.

76 VIII. r. vádlott S. Zoltán védője. BFL PKKB Sz. Gyula és társai. 1970. február 16. tárgyalás jegyzőkönyve. 2. p.

77 Elsőfokú ítélet. BFL PKKB Sz. Gyula és társai. 7. p. „a nevelőapa szigorúsággal próbálta az édesanya magatartását ellensúlyozni, S. Zoltán emiatt gyakran elhagyta édesanyját és nevelőapját, csavarogni kezdett”. A környezettanulmányban: „[a nevelőapa] követelőbben, erélyesebben lépett fel vele szemben [...] a gyűlölt nevelőapa kerülése, valamint mert nem akarta az anya és a nevelőapa közötti kapcsolatot rontani, arra indította, hogy minél kevesebbet legyen otthon.” Környezettanulmány Kacsáról. 1969. július 26. BFL PKKB H. József és társai. 207. p.

78 1969. június 30-án, Pesti Központi Kerületi Bíróság, 30.127/1969-5. sz. ítélettel. Az ítéletet sajnós kisejtezték.

sok srácot, akik úgy véltem munkásszállásiak voltak, nehezebb fizikai munkát végzőknek ítélt meg őket, azok nagyon hangadóak voltak a politikai kiabálásoknál.”⁷⁹

Kacsa elmélkedéseit nem ritkán zárja füzetében olyan szöveggel, amelynek alapján az örült szerepének vállalása önteremtési, imázsteremtési folyamatának része, vagyis választás eredménye. „Ezt is csak egy örült irhatta!” (18) „Egyesek cseresznyét esznek, mások a hatoson utaznak! Hova? MINEK? Ne csukd össze a füzetet! Hé! Én normális vagyok csak sajnos egyedül. [...] Normális legyek? Megpróbálom, de úgyse megy, [hogy] komoly GYEREK leszek.” (24) Kacsa már szülei válásának idején találkozott a pszichoanalitikus iskola intézményrendszerével. Nyugtalan alvása és felriadása miatt 1963-ban a Központi Gyermekekidegongozóban vizsgálták,⁸⁰ magas vérnyomása miatt pedig 1966-tól az eljárásig folyamatosan Rausedyl kezelésben részesült.⁸¹ A korban széles körben alkalmazott, később káros mellékhatásai miatt a forgalomból kivont gyógyszert elsősorban stressz hatására bekövetkező magas vérnyomás kezelésére, illetve klinikai kísérletekre használták. Nyugtató hatása miatt altató funkcióval is bírt.⁸² Valószínűleg ennek is köszönhető, hogy Kacsa időnként egészen váratlan helyzetekben, például bírósági tárgyalásán elaludt.⁸³

A füzet írása során is folyamatosan szedte nyugtató hatású gyógyszerét, amit valószínűleg azzal az utasítással kapott — akkor már két éve — orvosától, hogy folyamatosan szednie kell. „Jaj! Mi van? A gyógyszeremet nem vettem be! Most már mindegy, egy-két órával előbb döglök meg.” (24) A pszichoanalízisre jellemző vallomás nem lehetett ismeretlen Kacsa előtt, mivel néha szinte úgy tűnik, szándékosan a szabad asszociációs vallomással helyezi magát a bolond szerepébe. Az obszcenitás mértéke a füzetben előrehaladva egyre fokozódik. (22)

Hajának levágását az új szerepnek megfelelően interpretálja újra, kopasz feje és nagy szakállá most már a bolond remete szerepét kínálják számára: „44-es cipőm van és 80 kiló vagyok és szakállas! Rádásul kopasz! Most fekszem és fáj a hasam, sok cseresznyét zabáltam. Mi a véleményed? Köszt, igazad van.” (23) Az ifjúsági parki randevű előtt Kacsa dokumentálja, hogy megfürdik, majd útközben arról ér-

79 H. József vallomása. BFL PKKB Sz. Gyula és társai. 1970. február 6. tárgyalás jegyzőkönyve. 8. p.

80 Pszichológusi vizsgálat. 1969. július 27. BFL PKKB H. József és társai. 173. p.

81 Elme-orvosszakértői lelet és vélemény. 1970. április 23. BFL XXV.44.b. 21.054/1970. S. Jenő és társai. (= PKKB S. Jenő és társai) 246. p.

82 <http://www.online-medical-dictionary.org/?q=Rausedyl> http://www.ncbi.nlm.nih.gov/entrez/query.fcgi?cmd=Retrieve&db=PubMed&list_uids=6135465&dopt=Abstract

83 Glück Zoltán védő beadványa. 1970. április 16. BFL PKKB Sz. Gyula és társai. 23598/1969.

tekezik, hogyan tárgyasul manapság a férfi és a nő kapcsolata. Mindez bevezeti azt a szerepet, hogy ismét (ami fölött „EZT NEKED ÍRTAM Neked ajánlom”) a szerelemtől bolond remete szerepét válassza. Mint arról már előzőleg írt, aznap este találkozik „egy lánnyal”, aki, ha Kacska következetes, nem lehet más, mint Éva.

Kacska, aki egy oldallal korábban még a nők prostituálódásáról értekezett, a szombat esti találkozáskor már azt írja, mielőtt választottja kezébe adná a füzetet: „Igen, őt nem szexuálisan kívánom, hanem mint legjobb barátot!” Majd felveszi a naplóról, visszaemlékező pózát: „Padon ültünk, kezét megfogtam, és ő elmondta, ami a szívét nyomja!” Ezután egy új gesztussal deklarálja, hogy megbolondul: „Neked írom e verset, hogy minek? / Lehet, hogy elvesztem az eszem!!” A szerelemtől megbolonduló remete szerepe úgy tűnik sikeres volt, Kacsának sikerült újabb randevút kicsikarnia: „Éjszaka van, én csak írok, azért mert rád gondolok!! Holnap 5-kor találkozunk, holnap!!” (26)

A szerzőt úgy felvillanyozza az új randevú, hogy a füzetben minden korábban felépített szerepét elhagyja, és csak választottjának ír: „Lapoztam egyet, bizonyítottam, hogy csak veled foglalkozom, igaz hogy nem szex téren, de így jobb, úgy érzem! Nos, hogy tetszik e pár sor? Mesélek, még mert hosszú az éjszaka! De TE itt vagy velem, igaz, hogy csak képzeletben.” A randevúval megerősített Kacska a bolond szerepét érzi a legimponálóbbnak ahhoz, hogy vonzó maradjon: „TE tetted ezt! Kacska! Te bolond vagy! Így gondolkodom!” Kacska remetéhez és bolond hősszerelmeshez illően tagadja, hogy a lánnyal szexuális céljai vannak. Az 1970 tavaszán készült orvos-elepszakértői vizsgálat szerint Kacska — valószínűleg megbízhatatlan saját megállapítása szerint „14 éves korában kezdte a szexuális életet” — háromszor esett át addigra tripper (Gonorrhoea, kankó) fertőzésen, legutóbb éppen tavaszi letartóztatása előtt.⁸⁴ Ezek alapján nem tűnik járatlannak ezen a téren a füzet korántsem önmegtartóztatásra törekvő szerzője. Burkoltan utal is céljaira: „Én fiú vagyok TE lány! És van egy KORLÁT, mi bennünket elválaszt / a KULCS nálad van. / Kérlek nyisd ki, ha lehet, de ha nem, hát akkor / mit tehetek?” (27-28) „Kell a tested, lelked Test, ne arra gondolj! Ugyse engeded, különben olyat én nem teszek” (29)

Kacska, megtalálva a számára sikeresnek tűnő szerepet, a füzet végéig a szerelemtől megőrült remete szerepét használja. Ettől kezdve a különböző műfajok (látomás, vers, vallomás) mindegyikében szinte csak Évához beszél. Még akkor is, mikor arról értekezik, hogy Mick Jaggert örülten szereti: „Te a Beatlest kedveled, nálam a Rolling megy. Ki érti ezt? Én igen és te?” (29-30) A vasárnapi randevúra írással készül (31): ezúttal természetimádatát ccseteli a lánynak, és hogy imponál-

84 Elmc-örvossalakértői lelet és vélemény. 1970. április 23. 246.

jon, még azt is leírja: „Ifjúsági Park teteje! Ha felmegyek, úgy érzem, hogy egy bünbarlangba lépek! Szakitottam veletek ti ál hippik! Barátaimat most már megválogatom, nem hiányzik több balhé, jól tudom! Kérlek benneteket igazi beatnikek, tartsatok velem, jobb lesz, higgyétek el nekem!” (33)

Szimbolikusan nem először szakít a nagyfásokkal, és hogy Évának imponáljon, a természettől idegen városi élet kellékeiről, a lámpaoszlopról (35) és a villamosokról (36) ír. Kiderül, hogy vasárnap délután remeteéletének és hírnevének szülőhelyére, a Gellért-hegyre viszi a lányt: „Innen a Gellérthegyről nézve talán más-képp látom a világot. Mellettem egy lány ül, nézi a semmit, cigit szív, közbe vakaróddzik.” (36) A hétfőt jelző bejegyzés (a szombati randevú óta Kacsza jelzi a napokat) arra utal, hogy nem történt előrelépés a lánynál. („Ülök az ágyon, a körmöm rágom, nem mintha ez adna nekem tanácsot. Mi lesz?”) (37) Kacsza lemegy az utcára írni, ahol a városi embereket figyelni: egy kisgyermekét karján vivő anyát, öregeket (37–38), majd úgy tűnik, elkezd esni az eső, amit költői eszközökkel felnagyít: „Szél süvít, eső esik, fák suhognak, patakok csobognak. Az utcákon csak pár ember, az is rohan.” (39) Költőnk sem akar megázni („A szobában az ablak nyitva, nem igaz”), inkább visszamegy a lakásba, onnan figyelni az utcát, miközben Évára gondol (39–40). Verset ír megint a villamosról és a rajta utazó szürke tömegről, majd egy utcaseprőről (41), a házmesterről (42), végül magáról és róla, „Én” és „Ő” címmel. A hippi bátorságát egy lány számára is imponálónak tartja, ezért a „Make Love not War” felirat fölé az írja: „Hajlandó vagyok börtönbe jutni, sőt arra is / Hajlandó vagyok, hogy megöljenek! / arra azonban nem vagyok / Hajlandó semmi szín alatt sem, hogy megváltoztassák az egyéniségem.” (43) Amikor ezt írja, a börtönbe jutásra kevesebb, mint egy hónapot kell várnia.

Kacsza látomásos versnek szánt írása füzetének leghosszabb, egyben azt lezáró szövege. Helye és tartalma alapján (nincs megjelölve új nap sem), a vasárnapi randevút követő esős hétfőn kezdhetette írni. A cím („PAMÍR, a világ teteje, már mint ez itt, lent”) a szűken hagyott hely miatt úgy tűnik, utólag került a sorok fölé. (Más címeknél Kacsza mindig bőven hagyott ki helyet a cím és a szöveg között, jelen esetben nem.) Ihletőit meg is nevezi a szövegben: Ginsberg⁸⁵ és a Cream. A szimbólummá vált beatnik költő és a hatvanas évek végének progresszív rockzenéje Kacsza

85 Allen Ginsberg (1926–1997), a „beatnik-kultúra” szimbolikus költője, az Üvöltés című lírai látomás és a korban az első igazi beat verseskötetnek tartott mű szerzője. *Allen Ginsberg: Howl, and other poems*. San Francisco, City Lights Pocket Bookshop, 1956. Magyarországi recepciója a hatvanas évek közepétől számítható: Üvöltés: Vallomások a beat nemzedékről. Vál., bev. Sükösd Mihály. Európa, Bp., 1967; *Allen Ginsberg: Nagyáruház Kaliforniában*. Vál. és utószó Eörsi István; ford. Eörsi István, Orbán Ottó. Bp., Európa, 1973.

számára kellékek: a látomásban egy rozsdás gyerekkocsiban Ginsberg tanai gördülnek el, miközben a Cream N.S.U.⁸⁶ című száma szól.

A szerelmi történet vége nem derül ki egyértelműen a füzetből, mivel a látomást egyetlen lezáró oldal követi. A füzet befejezése valószínűleg nem közvetlenül a felvonulás előtt történt, mivel a felvonulást megelőző hétfő nem esős, hanem kánikulai nap volt,⁸⁷ valamint említés sem történik Brian Jones haláláról. Vagyis a füzet befejezésétől számítva még legalább egy hét telik el addig, hogy Kacska felmegy a nagyfához és azt mondja a többieknek, hogy emlékezzenek meg Brian Jones haláláról. A lezárás — amit Kacska írhatott még a füzet befejezése előtt is — arra enged következtetni, hogy Éva meghódítása nem sikerült. Mindenesetre az utolsó oldali bejegyzések nem arra számítva készültek, hogy Éva azokat olvasni fogja, mivel abban a korban egyikkel sem lehetett imponálni egy lánynak: „1 rangú lény a férfi / 2 rangú lény az állat / 3 rangú lény a nő”, illetve „Szűzek! Hol vagytok már? / hol van 1 lány, ki még őrzi a tisztaságát?” (51)

A füzet lezárásából arra is következtethetnénk, hogy Kacska csalódott Évában és a nőkben, ha nem tudnánk, hogy a füzet szerzője milyen gyakran váltogatta szerepeit. A szerelmes balladának szánt füzetből végül nem lesz sem hősköltemény, sem napló, de még versesfüzet sem. A füzet átmenet a különböző, naivan is üzhető, szerepváltásai lehetőségeket tartalmazó műfajok között. Bár előszeretettel értelmeznek naplóként olyan szövegeket, amelyeknek ezt a címet adják, könnyen lehet, hogy azok sem pusztán ezt a műfajt képviselik. Kacska szövege még csak keretbe sem foglalt, hiszen a füzetindító, remetéről és hobóról szóló elmélkedések párja a füzet végén található obszcén felkiáltás. És bár a szövegben Kacska azt mondja, hogy ez már az ötödik füzete,⁸⁸ kérdéses, hogy következetesen irodalmi alkotás-ként tekintett-e művére.

86 A progresszív rockot játszó Cream N.S.U.-ja azok közé a kultuszszámok közé tartozott, amelyek az „elvágyódás” beatnikekre jellemző típusát használták befogadói kontextusnak. Erről bővebben: *Whiteley, Sheila*: The space between the notes: Rock and the counter-culture. London – New York, Routledge and Kegan Paul, 1992. A dal szövege: Driving in my car, smoking my cigar, / The only time I'm happy's when I play my guitar. / Singing in my yacht, what a lot I got./ Happiness is something that just cannot be bought./ I've been in and I'm out, I've been up and down./ I don't want to go until I've been all around./ What's it all about, anyone in doubt./ I don't want to go until I've found it all out.” Kacska önvallomásából kiderül, hogy angoltudása nem volt elégséges ahhoz, hogy megértse a dal szövegét. A nagyfánál a „tolmács” szerepet sem ő töltötte be, bár kérkedett azzal, hogy bejár az angol nagykövetségre, mint ahogy azt Nagy Kennedy is tette. BFL PKKB Sz. Gyula és társai; H. József és társai.

87 Időjárásjelentés. Népszabadság 1969. július 8. 9. p.

88 „[Kacsának] ez már az ötödik füzete, ezt a füzetet nemrég kezdte meg, de hamar tele lesz!” (24)

A szerzőt, aki magát szerelem örültjeként ábrázolta, anyja jótékonynak szánt közelbélése miatt végül hivatalosan is elmebeteggé nyilvánították. Ezt Kacsá anyjának nem volt egyszerű elérnie, de azután már fia hiába tiltakozott a szerep ellen, azt tényként kezelték. Kacsá Ginsberg hatására írt örült látomása így pszichológiai dokumentummá vált. Az elsőfokú bíróság ítélete után Kacsá többek vallomása szerint féltőssé, szorongóbbá vált, amit nem nehéz megérteni, ha egy fiatalokút egy év három hónap börtönbüntetésre ítélnék. A fiú a másodfokú határozatig szabadlábbon védekezhetett, azonban időközben Hippi Ancsa vallomása miatt ellene is megindult az eljárás a tervezett május 1-i felvonulás megakadályozása érdekében. 1970. március 24-én Kacsát letartóztatták. A már régi ismerős Pogácsás főhadnagy április 2-ára engedélyezte a beszélőt anyjával. Pogácsás április 7-én ki is hallgatta Kacsát, aki akkor már két hete előzetes letartóztatásban volt. Fordulatot az ügyben Kacsá anyjának április 10-i kihallgatása hozott, aki úgy tűnik, meggyőzte Pogácsás főhadnagyot arról, hogy fia gyengeelméjű.⁸⁹

Pogácsás a kihallgatás után elme-orvosszakértői vizsgálatot rendelt el,⁹⁰ és még annak elvégzése előtt ismételten kihallgatta Kacsát. A jegyzőkönyv szerint ezen a kihallgatáson közölte Kacsával, hogy elme-orvosszakértői vizsgálatot rendelt el, majd elsőként az idegrendszeri panaszokról kérdezte a fiút. A jegyzőkönyv szerint Kacsá azt válaszolta: „a körzeti orvosnál többször jelentkeztem vizsgálatra fejfájás miatt. Panaszaimra nyugtató gyógyszereket adtak. A fejfájást magas vérnyomásom idézte elő.”⁹¹ 1970. március 22-én a Csengeri utcában lévő SZTK idegosztálya a Völgy utcai intézetbe utalt be gyógykezelés miatt. Én félttem elmenni, ezért 23-án, amikor édesanyám a ruhaneműt összekészítette oda, hazulról elsöktem.”⁹² Ez közvetlenül letartóztatása előtt volt, amikor Kacsák már értesülhettek arról, hogy a többiek is letartóztatják. Elképzelhető, bár nincs rá bizonyíték, hogy Kacsá anyja úgy akarta elkerülni fia letartóztatását, hogy beküldte Kacsát az SZTK-ba beutalóért. Fia azonban nem akarta, hogy elmeorvóintézetbe utalják.

Erre utal az is, hogy amikor anyja új ügyvédet akart megbízni védelmével, és azt fejtegette az ügyvédnek, hogy „fia gyermekkorá óta ideggyógyászati kezelés alatt áll” (ami erős túlzás volt), Kacsá „nekem ebből elég volt” kijelentéssel fölugrott, és kirohant az irodából. Az ügyvéd ezek után nem vállalta a fiú védelmét, akinél sze-

89 F. Jánosné tanúkihallgatási jegyzőkönyve. 1969. április 10. BFL PKKB S. Jenő és társai. 235–237. p.

90 Uo. 244–245. p.

91 A füzetben több bejegyzésben is panaszodik fejfájásra Kacsá. Pl. „Kis madár ugrál, biztos neki is a feje fáj.” (32); “most befejezem, mert szétszakad a kopasz fejem!” (33)

92 Kacsá tanúkihallgatási jegyzőkönyve. 1970. április 20. BFL PKKB S. Jenő és társai. 281. p.

rinte „egyszerű ránézésre is megállapítható valami rendellenesség”, mégsem „kíván idegbetegségére hivatkozni, még a II. fokú eljárás során sem.”⁹³

Kacsa márciusban még ellenszegült annak, hogy pszichiátriai esetként kezeljék. Miután egy hónapot eltöltött előzetes letartóztatásban, úgy érkezett az elmeorvosszakértői vizsgálatra, hogy tudta, ezen áll vagy bukik szabadulása. Ennek függvényében — ahogy azt az orvosok is megjegyzik — „a vizsgálat közben — főként a vizsgálat elején — hevesen szorong, kezdetben egész testében reszket, arc kifejezése rémült, időnként teljesen indokolatlanul könnyezni kezd. A nyugtató szavak szorongását fokozzák, tiltakozik az ellen, hogy félne, egyre inkább ingerültté válik.”⁹⁴

Kacsa szerencséjére még idegessége is a javát szolgálja, mivel az orvosi-pszichiátriai diskurzusoknak 19. század óta egyik lényege, hogy általánosítsák a medicina nyelvét, vagyis kiterjesszék azt „az emberi szubjektum olyan területeire, amelyek korábban a vallás, a morál, a filozófia és a büntetőjog birodalmába tartoztak.”⁹⁵ Kacsa végre elmondhatta azt, amit korábban inkább csak füzetébe jegyzetelhetett, és az orvosok megtalálták a megfelelő orvosi magyarázatot viselkedésére.

A lelet narratívája követi azt a beszédmódot, amelynek célja, hogy Kacsa képzéseinek magyarázatát a gyermekkori sérülésekben keresse: „Időnként az utcán sajátos észlelései voltak. Úgy érezte, mintha idegen közegben mozogna, mintha az emberek csoportokban egymáshoz tartozva mozognának, nyüzsgőnének, csak ő lenne az közöttük, aki senkihez nem tartozik.” A vizsgálat szövegének írói külön vadásznak a skizoid tünetekre: „néha úgy érzi, mintha nem ő lenne az, aki megy, vagy beszél. Úgy érzi, mintha az ő személye »csak be lenne zárva ebbe a testbe«, de nem lenne azzal azonos.” Hajának levágását is ezzel magyarázzák: „Az elmúlt évben egyszer előfordult, hogy az utcán gyönyörű napsütés volt és hirtelen a szeme előtt minden elfeketedett, majd egy olyan feszültség és indulat fogta el, hogy berohant az első fodrászhoz és a hosszú haját kopaszra nyíratta és a fejét leborotváltatta. A fodrász először nem akarta lenyírni, de ő sietette, hogy »Gyorsan, gyorsan!«”

A börtönbezártság élménye a pszichológus számára éppúgy a betegség tünetei közé tartozik: „Néha a cellában sajátos érzése van, olyan »mintha nyomnák a falak«, mintha be lenne szorítva a falak közé. Ezt a nyomást és szorítást fizikailag is

93 Glück Zoltán beadványa a Fővárosi Bíróságnak. Érkezett: 1970. április 16. BFL PKKB Sz. Gyula és társai.

94 Orvos-elmeszakértői lelet és vélemény. 1970. április 23. BFL PKKB S. Jenő és társai. 246–251. p.

95 *Erős Ferenc: Kultuszok a pszichoanalízis történetében. Egy Ferenczi-monográfia vázlata.* Bp., Jószyveg Műhely, 2004. 97. p.

érzi, úgy, hogy fáj a feje, majd a mellében érzi ezt a szorítást.” Kacsá jártas annyira az örült szerepében, hogy tudja, hallucinációkat is kell produkálnia: „Mostanában általában baj van a hallásával, mert füle gyakran cseng. De ez nem egyszerű csengés, hanem olyan, mint a telefoncsengés. Ez úgy kezdődött, hogy egy kihallgatás alkalmával csöngött a telefon, aztán visszament a cellába, és a továbbiakban állandóan telefoncsengést hallott.” Kacsá vérnyomása a vizsgálat során 155/100 volt, ami igen magasnak számít a korához képest, de azt fokozhatta idegessége is.

A vélemény szerint: „jelenleg súlyos fokú ún. szorongásos ideggyengeségben szenved, amely súlyos fokban kóros — schizoid — személyiség alakulás talaján bontakozott ki.” A három nappal korábbi, idegorvosi pecséttel ellátott beutaló szerint „szorongásos neurózis és labilis vérnyomás miatt” állott idegosztályi kezelés alatt, és emiatt utalták be kórházi idegosztályra, de ezt terhelt figyelmen kívül hagyta. Az orvosok végül meghozzák a Kacsá számára kedvező döntést: „kórházi kezelést igényel, ezért — esetleges szabadlábrahelyezés esetén — a területileg illetékes Idegbeteggondozó Intézet értesítendő”.

Még ugyanazon a napon határoztak Kacsá szabadlábra helyezéséről, mivel — szolt az indoklás — kiderült, hogy „S. Zoltán debilitas (sic!) miatt súlyos fokban korlátozott a cselekménye társadalomra veszélyességének a felismerésében”.⁹⁶ Kacsá mindezek mellett a mai pszichiátriai osztályozásoknak megfelelően inkább produkálta a depresszió vagy a borderline (határeset) személyiségzavar tüneteit, mint a pszichoanalitikus iskola által előszeretettel diagnosztizált szkizofréniát.⁹⁷ A borderline személyiségzavart — amellet, hogy kezelhetetlen és pontosan nem definiálható — általában azokra vélik jellemzőnek, akik megosztják környezetüket. A hippis-séta előtti „magánya”, illetve a felvonulás alatti magatartása miatt Kacsá akár ezek közé is sorolható.

Kacsát, miután kiengedték, rögtön egy kórház ideggyógyászatán kezdték kezelni, egészen a másodfokú tárgyalásig, ahol védője Kacsá „kóros betegségére” is hivatkozva kérte védenca felmentését.⁹⁸ Anyja május 4-én külön levélben kérte a bíróságot, hogy arra is legyenek tekintettel, hogy ő 1963 óta onkológiai kezelésre

96 BFL PKKB S. Jenő és társai. 267–268. p. A „debilitás” szót valószínűleg Pogácsás főhadnagy írta a szövegbe.

97 A diagnózis kritériumairól: *Német Attila: József Attila pszichiátriai betegségei*. Bp., Filum, 2000. 111–118. p. Kacsá füzetének elemzéséhez ebből a nézőpontból számos ötletet adott: *Tverdota György: Orvosi dokumentum vagy szürrealista szabadvers?* In: „Miért fáj ma is” Az ismeretlen József Attila. Szerk.: Horváth Iván – Tverdota György. Bp., Balassi – KJK, 1992. 191–227. p; valamint Bókay Antal és Valachi Anna József Attila „Szabad ötletek jegyzéke” című írásának keletkezéséről és befogadásáról szóló írásai.

98 1970. május 15. tárgyalás jegyzőkönyve. 3. p. BFL PKKB. Sz. Gyula és társai.

jár, és rákos betegségét már operálni sem lehet: „máról-holnapra élek és nagyon szépen [kérem] a t. Bíróságot, hogy legalább, amíg élek — sajnos nem sokáig — legalább addig ne zárják be a gyermekemet a börtönbe.”⁹⁹ A másodfokon eljáró bíróság Kacsá javára enyhítő körülményként értékelte „elmeállapotának az orvos szakértők által megállapított korlátozott voltát.”¹⁰⁰ A fellebbezési óvást benyújtó ügyész is elismerte, hogy Kacsá „elmaradt szellemi képességű”.¹⁰¹ Azonban „örültté” nyilvánítása nem mentette meg Kacsát a tököli javító-nevelő munkától, mivel a második ügy miatt a korábbi alóli mentessége hatályát veszítette.

Mindenesetre Kacsá a felvonulás és letartóztatása után már igen nagy tekintélynek örvendett társai körében. Ez kiderül abból is, hogy Nagy Kennedy vallomása szerint már 1969 őszén mondókát tanított meg neki: „Állítsátok meg a világot, ki akarok szállni, építsetek egy külön szigetet, mert utálok az embereket.”¹⁰² Bár Kacsáról, úgy tűnik, még ismerősei is elhitték, hogy megőrült,¹⁰³ tekintélye valószínűleg folyamatosan gyarapodott.

A Nagyfa-ügy után, 1972-ben Seres őrnagy új ügynököt szervezett be, akit „Énekes” fedőnéven foglalkoztatott, és elsődleges feladata a „Duna parti” (Duna-korzón csoportosuló) és a nagyfánál még mindig megtalálható galeri megfigyelése volt. „Énekes”, aki a Rákóczi úti Mackó büfében volt pincéernő, rendre fel is járt az Ifjúsági Parkhoz, hogy teljesítse Seres feladatait. Szorgalmáért pénzjutalomban is részesült, majd társadalmi megbízottá (tmb) léptették elő. 1972. augusztus 23-án adott jelentése szerint a Nagyfánál találkozott Kacsával is, akit külön érdemesnek tartott a kiemelésre. Seres felbátorodott, és egészen 1975-ig az Ifjúsági Parkhoz irányította „Énekest”. 1975-től azonban már nem Seres Imre volt „Énekes” tartótisztje, az őrnagy pályájáról a dossziéból nem értesülünk. „Énekes” 1975 után egyre ritkábban jelentett, ráadásul a galeri-diskurzus sem élte már virágkorát, így más típusú jelentéseket vártak el tőle. 1978 őszétől „Énekes” új munkahelyre került: az Úttörő Áruház büféjében lett eladó. Úgy tűnik, egyre inkább nyűg számára a jelentések adása, de valami utolsó „hasznos” információt várnak tőle. 1978 ok-

99 F. Jánosné levele. 1970. május 4. BFL PKKB. Sz. Gyula és társai.

100 Budapesti Főváros Bíróság, mint másodfokú bíróság XXIV. 1330/1970/44. sz. ítélete. 1970. május 25. 7. p. BFL PKKB E. Imre és társai.

101 VIII. 10.601/1970. Óvás. 1970. július 15. BFL PKKB E. Imre és társai.

102 Sz. Gyula önvallomása. 1969. október 22. BFL PKKB Sz. Gyula és társai. Bű-144/69. B. dosszié. 75. p.

103 „Lekvár” visszaemlékezése szerint: „A Kacsá az kapott egy kényszergyógykezelést, mert állítólag ő volt itt a szellemi vezér, ráfogták. Sokkolták, stb. Őbenne egy egészséges üldözési mániát tiltettek bele. A legjobb barátaival sem mert találkozni.” A vízüzemű Moszkvics utasai. Rendezte: Kresalek Gábor. 2000.

tóber–novemberben harmadik tartótisztjének be is számol egy új galeriről, akiket elnevez „belvárosi bőrruhás galerinak”. „Énekest” rögtön megbízzák a galeri fel-derítésével. Utolsó értékelhető jelentésében, 1978. november 13-án beszámol arról „hogy az elmúlt hetekben, a Tanács körúton és az Astória aluljáró környékén többször látta bőrruhás fiatalok társaságában Kacsá gn. S. Zoltánt.” Ezt a tartótiszt, Hollosi György hadnagy figyelemre méltónak ítéli, mivel Kacsá „előélete miatt nagy tekintélynek örvend a fiatalok között.” Azonnal meg is bízzák „Futó” tmb-t és „Sakál” ügynököt, hogy derítsék fel S. Zoltán „jelenlegi tervét”. „Énekes” Kacsáról adott jelentése egyben „szabadságlevelet” is jelent, mivel 1979. februárjában kérésére kizárják az informátorok köréből.¹⁰⁴

Kacsá — bár más úton, mint azt a füzet írásakor elképzelte — nagy tekintélyre tett szert, nemcsak kortársainál, hanem az állambiztonsági szerveknél is. Lázadását ugyanakkor igen sematikus lenne generációs lázadásként ábrázolni, mivel családján belüli konfliktusai — hajhosszát leszámítva — egészen más természetűek voltak, mint amiért egy szubkultúra tagjává nyilvánították. Nem egyedi jelenség, hogy egy adott országból származó diskurzus által teremtett valóságészlelés másik kultúrában eltérő értelmezést nyer. Az Egyesült Államokban a magántulajdon- és háború/birodalom-ellenességet jelképező hippifogalma például a Szovjetunióban, Lvovban az ukrán nemzeti és regionális lázadás szimbólumává vált.¹⁰⁵

A magyar „hippik” sem ugyanazt jelentették a hivatalos diskurzusban, mint szüleik számára. Kacsá az „örült” hippiszerepét jelenítette meg, mind füzetében, mind a tárgyalás során. Míg az első esetben elsősorban Éva és a kortársai miatt maga választotta szerepét, a második esetben anyja döntött arról, hogy fiát így próbálja megvédeni. Kacsá szerepeivel azonban nem családjá ellen, hanem elsősorban önnön elismertetéséért vagy védelméért harcolt. Önmagát a füzetben nem valami ellenében, hanem valami elérésének céljából teremtette újra és újra. A hatvanas évek lázadó ifjúságáról szóló diskurzus legfeljebb csak annyiban hatotta át az általa használt nyelvet, mint a „Kicsi vagy kocsi” vita, a hivatalos diskurzussal szemben vállalt vallásos remete, vagy a Ginsberget utánzó látnok költő szerepe.

Szövege értelmezhető önteremtési és beavatási rítusként is. Míg egyik modellben a személyes választás, addig a másikban a társadalmi elvárásokhoz történő alkalmazkodás, a megfelelés és a befogadás vágya dominál. A feljegyzések alapján úgy tűnik, hogy Kacsá korántsem örült meg, legfeljebb csak választotta a sok lehetséges szerep közül a hatalom által konstruált galeri váteszének a szerepét, akinek

104 ÁBTL 3.1.2. M-37759. „Énekes”.

105 Risch, William Jay: Soviet ‘Flower Children’. Hippies and the Youth Counter-culture in 1970s L’viv. In: *Journal of Contemporary History*, 40. (2005) 3. sz. 565–584. p.

az őrültség is jellemvonásai közé tartozik. Valódi konfliktusba a rendőrséggel került, nem pedig szüleivel.¹⁰⁶ Azonban a rendőrök — majd az ügyészek, bírók és orvosok — arra törekedtek, hogy ezt a konfliktust gyermekkorából vezessék le, amivel a családok életét jótékonyan befolyásoló állam imázsát is igyekeztek erősíteni. Ehhez felhasználták az ifjúságról szóló, háború után keletkező ellenkultúra-diskurzus elemeit éppúgy, mint a szociális tanulásméletek vagy a pszichoanalitikus iskola tanait és intézményrendszerét. Kacska őrültsége és a galéri „fasiszta tüntetése” az 1956 utáni, rendészeti eredetű diskurzus terméke, a fiú lázadása — akárcsak nemzedékéé — viszont elmesélhető volt abban a kontextusban is, amelyet az ellenkultúra-diskurzusok hoztak létre.

¹⁰⁶ Az intézeti fiúknál (Pl. Nagy Kennedy, Szőke Lord, Doxa) a családjuk elleni lázadás fel sem merülhetett szerepválasztásuk magyarázataként, mivel azért kerültek intézetbe, mert családjuk lemondott róluk.

FEHÉR CSABA

A DEMOKRÁCIA HULLÁMHOSSZÁN

Rádiósok felelőssége vonása a második világháború után

Jelen írásomban a második világháború lezárását követő politikai jellegű felelősségre vonás intézményrendszerének kialakulását, az általuk alkalmazott anyagi- és eljárásjogot a Rádiónál lefolytatott igazolási eljárások — pontosabban a Magyar Központi Híradó Rt.-nél működő 399/a. számú igazoló bizottság „rádiós ügyeinek” — példáján kívánom bemutatni.¹ Az új rendszer szempontjából jelentős média már korábban is a politikai vezetés ismert és elismert eszközeként funkcionált. A két világháború közötti korszak tömegtájékoztatása gyakorlatilag állami felügyelet alatt működött.² A Magyar Távirati Iroda vállalkozási formában működő hírügynökségként a kormány félhivatalos fóruma volt. A Telefonhírmondó Rt. megvásárlásával 1925-ben annak műszaki hátteréből fejlesztette ki a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt.-t.

Az MTI és a Rádió tényleges irányítását a Miniszterelnökség mellett külpolitikai vonalon a Külügyminisztériumból, belpolitikai szempontból a Nemzetvédelmi Propagandaminisztériumból látták el az 1940-es években.³ A világháború alatt a Rádió igyekezett a szélsőségektől mentes műsorpolitikát folytatni. Náray Antal lemondását követően, Kolosváry-Borcsa Mihály színre lépésével azonban az éter a

-
- ¹ Itt mondok köszönetet Sipos Andrásnak a tanulmány megírásához nyújtott szakmai segítségért, illetve Kövics Ágnesnek az olvasószerkesztői téren adott tanácsaiért.
 - ² A kormánypárti sajtóirányítás szálai a Miniszterelnökség Hivatalában futottak össze. Egyes osztályainak megszűnésével azok feladatait 1941 végétől a Nemzetvédelmi Propagandaminisztérium és a Külügyminisztérium Sajtóosztálya vette át. A Miniszterelnökség Hivatalán kívül a másik tájékoztatáspolitikát befolyásoló államigazgatási szerv, a Külügyminisztérium Sajtóosztálya már 1918-ban felállt, majd 1940-től neve megváltozott Sajtó és Kulturális Osztályra. 1940-ben összcsovasztották a sajtó és a kultúra ügycivel foglalkozó két osztályt. A Külügyminisztériumban 1919-től a későbbi Kulturális Osztállyal megegyező feladatokat ellátva működött egy másik egység is, a Politikai Hírszolgálat. Lásd: A Miniszterelnökség Levéltára: Levéltári Leltár. Összeállította: Szücs László. Bp., 1958. 12, 14–15. p.; A Külügyminisztérium Levéltára. Levéltári Leltár. 201., 255. p.
 - ³ *Fehér Csaba: A Magyar Rádió története (1942–1944)*. In: Fons VI. (1999) 3. 337–370. (A továbbiakban: *Fehér*, 1999.)

nyílt szélsőjobboldali, nyilas propaganda szócsövérévé vált. Ez a fajta elkötelezettség jellemezte hangvételét a háború befejezéséig.

A Vörös Hadsereg csapatai 1945. január 16-án délután két óra tájban léptek be a Sándor utcai épület udvarára. Iszonyú pusztítás képei fogadták őket. A kár több mint egy millió aranypengő. Ortutay Gyula vezetésével január 18-án elkezdődött a romeltakarítás,⁴ január 27-én pedig Ortutay a Budapesti Nemzeti Bizottságtól (BNB) hivatalos megbízást is kapott a Rádió, illetve a többi MTI-s társvállalat vezetésére.⁵ Február 5-én beindult az adminisztrációs gépezet, és március 17-én Ortutay Barsi Ödönnel Debrecenbe utazott, ahol megállapodás született az Ideiglenes Kormány és Puskin szovjet nagykövet között a rádióadások újraindítása tárgyában. Május 1-jén délben szólalt meg újra a rádió, egyelőre csak hét utcai hangszórón keresztül. Június 1-jén pedig megalakult a Magyar Központi Híradó Rt. (MKH Rt.), amelynek részvényesei a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt és a Szakszervezetek Országos Szövetsége voltak. Elnöke Ortutay Gyula, helyettes ügyvezető alelnök Barcs Sándor,⁶ a vezérigazgató⁷ Kelen Péter Pál lett.⁸

Ortutay néprajztudós, 1942-től egyetemi magántanár, tanított az Eötvös kollégiumban. 1935-től dolgozott a Rádiónál, népzenei felvételsorozatokot készített. Szegeden a baloldali fiatalok vezetője, a '30-as évektől kapcsolatokkal rendelkezett az illegalitásban működő kommunisták felé, 1939-től Bajcsy-Zsilinszky környezetéhez tartozott. 1942-től az FKGP tagja. Részt vett az ellenállási mozgalomban.⁹ A BNB-től nyert megbízását követően érintkezésbe lépett Havel Béla MTI-alelnökkel, aki a régi tulajdonosok nevében jóváhagyását adta arra, hogy amíg a jogi helyzet nem rendeződik, ő intézze a konszern ügyeit. Február 19-én kelt levelében megkereste Dálnoki Miklós Béla miniszterelnököt a rádióadások megin-

4 A Rádió Sándor utcai kapujára január 21-én egy cédulát tűztek: „Rádiósok, akik éltek, szeretettel várunk benneteket a lifttel szembeni óvóhelyen. Ortutay Gyula.” *Lévai Béla: A rádió és a televízió krónikája. 1945–1978. Bp., 1980. 11. p.*

5 Már 20-án pár soros orosz nyelvű levélben kapott megbízást. A hivatalos megbízást 25-én kapta. *Magyar Rádió, III. évf. (1947) 3. sz. (1947. január 17.) 2. p.*

6 Bajcsy-Zsilinszky köréhez tartozott, korábban MTI-s, az FKGP tagja.

7 A Durium – Pátia Icmeggyár és nagykereskedelmi vállalat tulajdonosa.

8 *Magyar Központi Híradó évkönyve. 1945–1947. Bp., é. n. 7–8. p.*

9 *Vida István: A demokratikus Magyar Rádió megteremtése és a Magyar Központi Híradó Rt. megalakulása (1945). In: Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből. Szerk.: Frank Tibor. Bp., 1975. 241–242. p. (A továbbiakban: *Vida, 1975.*)*

dítása érdekében. Március 3-án utazott Debrecenbe, és március 17-én vehette át a szovjet megbízólevelet.¹⁰

MTI és társvállalatai „fasiszta vállalatnak” minősültek a fegyverszüneti egyezmény értelmében, amelyet fel kellett számolni. Ortutay kezdetben támogatta az államosítás gondolatát, majd utóbb, tartva a „jobboldali” kormánybefolyástól (hiszen valójában baloldali ember volt az FKGP-on belül), ellene fordult. A tulajdonosoktól való elkobzást javasolta, de az államtól független részvénytársaság formában a pártok tulajdonába vételét és működtetését tervezte. Havel a tulajdonosok nevében felajánlotta a kormánynak a konszern politikai hírközléssel foglalkozó részlegeit, a tulajdonjog fenntartásával, míg a kereskedelmi tevékenységet maguk kívánták folytatni. A politikusok Ortutay javaslatát fogadták el. Ekkor Havel elbocsátotta az alkalmazottakat, felmondták a korábbi koncessziókat (állami hírközlési, külföldi stb.), de az eszközök tekintetében tulajdonjogukat fenntartották. Az MKH Rt.-nek a régi tulajdonosoktól bérelnie kellett volna a működéséhez szükséges eszközöket. A helyzetet a baloldali előretöréssel összefüggő kormányátalakítás oldotta meg. A Minisztertanács augusztus 16-án elhatározta az MTI-konzern vagyontárgyainak elkobzását, ezzel azok az állam tulajdonába kerültek, amely használatra átengedte az MKH Rt. részére.¹¹ A közjogi harc eredménye az lett, hogy a Rádió egyedülállóan szabad kezet kapott, és ez az állapot élt 1947-ig. A pártok közös tulajdonába került, de a szociáldemokraták az MTI-re koncentráltak, a kommunisták ekkor még nem fordítottak figyelmet a Rádióra, a kisgazdák pedig Ortutay személyében kezükben tudták az általános irányítást.¹²

Az igazoló bizottságok

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és a kormány megalakulásukat követően igyekeztek megfelelni a nemzetközi elvárásoknak, és a háborús bűnösök felelősségre vonása érdekében jogszabályokat alkottak az igazolásról és a népbíráskodásról. Nemesak külső kényszer hatására cselekedtek, hanem az ország sokat szenvedett lakossága részéről is megfogalmazódott az igény arra, hogy megtalálják, illetve elítéljék azokat, akik felösök a katasztrófáért. A politikai cél, amelyet a kormány megfogalmazott, a társadalom, a gazdaság, a közélet megtisztítása volt azoktól a személyektől, akik 1939. szeptember 1-jét követően a magyar nép érdekeit sértő magatartást ta-

10 *Vida*, 1975. 243–244. p.

11 *Vida*, 1975. 254–265. p.

12 *Schöpflin Gyula*: Szélkiáltó. (Visszaemlékezés). Bp., 1991. 193. p.

núsítottak. Az igazolásra vonatkozó rendeletek a gazdasági- és közszféra széles körére terjedtek ki.

Az igazoló bizottságok politikai testületek voltak, amelyekben jó esetben több jogi képesítésű személy is részt vett (egy volt kötelező). A munkaadótól behívott tag biztosította a közvetlen helyismeretet, és általában ismerte a vizsgált személyt is. A testület a koalíciós viszonyoknak megfelelően demokratikusan állt össze, és mivel laikus személyek is részt vettek benne, az esküdtbíróságokkal is rokonítható. A laikus bizottságra nagy feladat hárult, hiszen politikai érzékükre, emberségükre, esetleges korábbi tapasztalataikra, ismereteikre voltak hagyatva, amikor a bűnös-ség mértékének megfelelő büntetési fokozatot meg kellett állapítaniuk, illetve a népbírószághoz utalták az eljárás alá vont személy ügyét.

Országszerte nehezen indult az igazolási eljárások folyamata a közlekedési nehézségek, a pártok szervezetlensége, illetve a még zajló hadműveletek miatt. A fővárosban a Budapesti Nemzeti Bizottság vállalta fel az igazolások lebonyolításának feladatát, mely testület kezdetben itt tulajdonképpen az állami főhatalmat, az Ideiglenes Kormány funkcióit is gyakorolta. Az ötös bizottság¹³ 1945. február 16-i ülésén XI/9/1945. számú határozatában az igazoló bizottságok felállítására és ellenőrzésére véget négytagú bizottságot állított fel Kossa István, Bechtler Péter, dr. Némethy Jenő és Farkas Ferenc részvételével,¹⁴ továbbá a szervezés és az adminisztráció feladatainak ellátásra létrehozták az Igazoló Bizottságok Titkárságát.

Az első igazolási rendelet csak a közalkalmazottakra vonatkozott. A BNB 1945. március 28-i ülésén hozott XXIV/3/1945. számú határozatával kimondta, hogy azt a magánvállalatokra is ki kell terjeszteni. A 766/1945. M. E. számú rendelet utólag felhatalmazta a BNB-t a magánvállalatok alkalmazottainak igazolására.¹⁵ Az igazoló eljárásoknak a magánalkalmazottakra való kiterjesztése különösen indokoltá vált, mivel a vállalatoknál jogszabályi háttér nélkül működő igazoló bizottságokat a pesti szlengben „helycsináló bizottságnak” nevezték. Nem is alaptalanul, ugyanis több esetben kiderült, hogy az igazolás lefolytatását követően a bizottság tagjai az elküldött vezetők megüresedett pozícióját foglalták el. A BNB ezért megsürgette a várt jogszabály kibocsátását, de addig is a közalkalmazottakra kiadott rendelet alkalmazását írta elő.¹⁶

13 Tildy Zoltán FKFPP, Vas Zoltán MKP, Farkas Ferenc NPP, Bechtler Péter SZDP, Kossa István OSZT.

14 *Schönwald Pál*: Igazoló eljárások 1945–1949. Kézirat, é.n. Budapest Főváros Levéltára (= BFL) 25–27. p. (a továbbiakban *Schönwald*)

15 *Schönwald*, 31–35. p. és Források Budapest múltjából IV. kötet. Források Budapest történetéhez. 1945–1950. Szerk.: Gáspár Ferenc. Bp., 1973. 74–75. p. (A továbbiakban: FBM IV.)

16 BNB 1945. június 5-i és 13-i ülése, XXX/7/1945. számú BNB határozat.

Az igazságügyi miniszter 1945. április 23-án terjesztette elő a rendelet tervezetét, amely július 1-jén jelent meg. Csak a tisztviselői munkakörben foglalkoztatottakra vonatkozott, továbbá a szolgálati hely elhagyását enyhébben ítélte meg, mint a közalkalmazottak esetében, akiknél a Szálasi-rendszer melletti politikai állásfoglalásként értelmezte. További eltérés volt, hogy az igazolás lefolytatását nem tette az alkalmazás feltételévé, mivel az a termelő tevékenységet akadályozná. A szolgálati helyen azonnal nem jelentkező magánalkalmazott illetményét nem veszítette el, illetve 3 nap helyett 15 napot biztosítottak számára, hogy igazoló nyilatkozatát előterjessze.

Az első igazoló bizottságokat 1945 márciusának közepe táján alakították a közhivatalokban, ipartestületekben, illetve a gyárakban, bankokban és részvénytársaságoknál.¹⁷ A hivatalos bizottságok megalakítása azonban nem járt nehézségek nélkül, ugyanis a pártok nem kellő gyorsasággal jelölték ki megbízottaikat a feladatra. Sok helyen, így a Rádióban is, öntevékeny bizottságokat alakítottak, gyakorlatilag előigazolást folytattak le még február folyamán. A pártok jelöltjei gyakran lemondtak, vagy egyáltalán nem jelentek meg a tárgyalásokon,¹⁸ ami a rádiós ügyek elemzéséből is látható (II. táblázat). Előfordult, hogy a Titkárság a bizottság működésének felfüggesztésére kényszerült, mivel annak elnöke hatalmával visszaélt.¹⁹

Az Igazoló Bizottságok Titkárságának 1945 májusában kelt jelentése szerint addig 387 bizottság megalakítását kezdeményezték. A főváros alkalmazottainak igazolását 26 bizottság végezte. A tárgyalat 4041 ügyből 1151 igazolás, 244 fegyelmi büntetés, 94 állásvesztés, 105 kényszernyugdíjazás, 103 népbíróságra utalás született, 2323 esetben pedig még folyamatban volt az eljárás. A magánvállalatok közül 24 adta le jelentését, melynek mérlege a következőképp alakult: 830 főből 697-et igazoltak, 76-ot nem, 57 esetben pedig halasztották a tárgyalást.

A BNB az igazságügyminiszternek küldött jelentésében megállapította, hogy július 20-ig a fővárosban hozzávetőlegesen 100 ezer személy ügyében folyt eljárás 155 közhivatali, 148 ipartestületi és 497 magánvállalati igazoló bizottságban. A fegyelmi jellegű büntetések alkalmazásának aránya 20%-os volt, ebből megköze-

17 A BNB az újságírók igazolására már február 2-án bizottságot szervezett. V/6/1945. BNB. A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei. 1945–1946. Szerk.: Gáspár Ferenc–Halasi László. Bevezető: Kállai Gyula. Bp. 1975. (A továbbiakban: BNB jegyzőkönyvei) 25. p.

18 *Schönwald*, 128. p; BFL XVII. 996. 385/b. számú igazoló bizottság iratai.

19 BFL XVII. 955. (= Budapesti 517/b. számú igazoló bizottság iratai.)

lítőleg ötezren fellebbeztek (25%). A vidéki bizottságok működéséről nem rendelkeztek adatokkal. A fellebbezések túlnyomó részének helyt adott a népbíróság.²⁰

A Titkárság körleveleivel próbálta a bizottságok működését egyöntetűvé tenni. 1945 júliusában kiadott 9. számú körlevele súlyos politikai következményekkel járt, megkérdőjelezve a demokratikus államrend kiépülésének folyamatát. Arra szólították fel a bizottságok elnökeit ugyanis, hogy az általuk feddésre, vagy annál súlyosabb büntetésre ítélték személyi adatait, lakcímét küldjék meg a Politikai Rendészeti Nyilvántartó Hivatalnak (Andrássy út 60.), a határozat indoklásával egyetemben. A körlevél a BM 135.921/1945. és az IM X. 4374/1945. számú leirataira hivatkozott. Az ősz folyamán küldött 13. számú körlevél az illetékes kerületi előljárásságokhoz kérte az adatok továbbítását, aminek a választói névjegyzékek összeállítása tekintetében volt jelentősége, ha a határozat a közügyektől való eltiltást mondott ki. Egyes elnökök azonban elszabotálták az utasításokat, és még a Titkárság számára sem küldték el statisztikai jellegű jelentéseiket. Az IM Népbírósági Osztálya 1946 februárjában le is szögezte, hogy a Titkárság a bizottságok felett felügyeleti jogkörrel nem rendelkezik.²¹

Az őszi választásokat követően a kiszűrés elöretörésével a baloldali pártok is szorosabbra zárták soraikat. Tavasszal a Nemzetgyűlés ülésein folyamatosan támadták az igazolási eljárást, mivel az nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, ugyanis a „reakciós elemek” továbbra is pozícióban maradtak. A Baloldali Blokk már nem kívánt az igazoló bizottságokra támaszkodni a közigazgatás megtisztításának terén, hanem az államháztartás egyensúlyának helyreállítására hivatkozva jogszabályi úton kívánta csökkenteni a tisztviselők létszámát. A május 19-én kiadott 5000/1946. M. E. számú rendelet, ismertebb nevén a B-lista rendelet előírta a közalkalmazottakkal szemben folyamatban lévő igazoló eljárások (a fellebbezési ügyeket is ide értve) szüneteltetését, majd a B-listás eljárás befejezésével megszüntetését, továbbá a kihirdetést követően a közalkalmazottal szemben új eljárást

20 *Schönwald*, 157–158. p.; A polgármester 1946. február 5-én a belügyminiszterhez intézett jelentésében az alábbi adatokat közölte a fővárosi alkalmazottak igazolásáról: 44.675-ből 42.136 jogerős határozat született. Utóbbiból 37.351 igazolás, 1887 feddés, 338 áthelyezés, 1.111 előléptetésből kizárás, 341 vezetésre alkalmatlan, 264 nyugdíjazás, 828 állásvesztés, 63 népjegyzékhez áttétel. A marasztaltak aránya 11%-on felüli, de állásvesztésre csak nem egészen 2%-ot ítélték. FBM IV. 229. p. Az IBT április 5-én kelt kimutatása szerint 46.541 jogerős határozat született. Ebből 41.060 igazolás, 1.997 feddés, 359 áthelyezés, 1.201 előléptetésből kizárás, 423 vezetésre alkalmatlan, 326 nyugdíjazás, 1.084 állásvesztés, 111 népjegyzékhez áttétel. A marasztaltak száma megközelíti a 12%-t, az állásvesztésre ítélték számaránya 2,3%. BFL XVII. 955. Budapesti 517/b. számú igazoló bizottság iratai.

21 Népbírósági Közlöny II. évf. 8. szám.

már nem lehetett kezdeményezni. A hivatalos megfogalmazás szerint azokat kellett elsősorban elbocsátani, „akiknek a hivatali működése az ország demokratikus szellemű újjáalakítását tevélegesen nem szolgálja”. A elbocsátásra a közvetlen hivatali vezető tett javaslatot, majd háromtagú bizottságok, illetve az érdekképviseleti szervek is véleményezték. Az igazoló eljárás során feddésre, vagy annál súlyosabb büntetésre ítélt alkalmazottak nem tarthatták meg állásukat. A B-listázás elfogható lenne mintegy az igazolási eljárások korrekciójának, ha eltekintenénk a politikai helyzet formálódásától, ami egyértelművé teszi, hogy a baloldali pártok térnyerését szolgálta, összehangolt akciójuk eredményeképpen. A Szakszervezeti Tanács felmérése alapján 1946 októberéig hozzávetőlegesen 60 ezer embert bocsátottak el munkahelyéről. Utólagosan korrigálta a túlkapasokat a július 30-án kibocsátott 9050/1946. M. E. számú rendelet, amely lehetővé tette az elbocsátottak visszavételét. A fővárostól elbocsátott 4233-ból 831 alkalmazottat visszavettek.²²

Az IM 1946. augusztus 9-ére újabb pártközi értekezletet hívott össze, amelyen elfogadták azt az elvi álláspontot, hogy augusztus 15-ei hatállyal megszüntetik az igazoló bizottságok működését. A főváros területén a BNB, országos hatáskörrel az ONB által felállított állandó igazoló bizottságok járnak el a még folyamatban lévő és az esetlegesen ezt követően indult ügyekben. Az ONB tevékenységének jogi háttérét az IM nem teremtette meg, viszont a BNB az egységes irányítás érdekében létrehozta 1946. augusztus 12-én az Igazoló Bizottságok Központi Titkárságát (IBKT), amelynek vezetésére dr. Szegő Béla kapott megbízást.²³ A BNB 27. számú körlevele az összes igazoló bizottság működését azonnali hatállyal megszüntette, és a még folyamatban lévő eljárásokat 18 újonnan felállítandó bizottság hatáskörébe utalta. A Minisztertanács 1947. március 27-én végül felfüggesztette az igazoló bizottságok működését. Eddig az időpontig az IBKT bizottságai a fővárosban 23.556 ügyet iktattak, és ebből 11.183-at intéztek el, tehát 47.5%-át.²⁴ A kormány végül 1947. augusztus 13-án hatályba léptette 10.000/1947. számú rendeletét, amely az igazoló bizottságokat végre az IM felügyelete alá helyezte. Az újjáalakult igazoló bizottságokra a hátralékban maradt 16 ezer ügy feldolgozása hárukt.²⁵ Az igazoló eljárások befejezéséről rendelkezett a 11.200/1948. számú Korm. rendelet, miszerint a bizottságok működését 1948. október 31-ével megszüntetik.

22 FBM IV. 250. p.

23 *Schönwald*, 186. p.

24 Az IM és a PM tárcaközi bizottságának jelentése. *Schönwald*, 200. és 203. p.

25 *Dr. Böszörményi – Nagy Emil – Dr. Horváth Károly: Az igazoló eljárás új szabályai.* Bp. 1947. 10. p. (A továbbiakban: *Böszörményi – Nagy – Horváth*, 1947.)

Zinner Tibor a budapesti igazolások kapcsán megállapítja, hogy 131 ezernél több esetben került sor határozathozatalra, de véleménye szerint ennek többszöröse ami nem került statisztikai feldolgozásra a Titkárságon. A feldolgozott anyagból 52.116 fő esetében részletes adatok is rendelkezésre állnak. Ezek szerint 88.5%-ot (46.147 fő) igazoltak, 2.49%-ot (1301 fő) állásvesztéssel sújtottak, 326 főt nyugdíjaztak, 95 főtől megvonták az iparendélyt, 111 esetben Népügyészségre tették át az ügyet, eredeti foglalkozásából 1833 főt mozdítottak el.²⁶ Tehát az igazolási eljárásban valamilyen formában büntetéssel sújtottak aránya 11.5%.

Az igazolások eljárásjoga és szankciórendszere

Az igazolás tárgyában megjelent első, tulajdonképpeni alaprendelet a 15/1945. M. E. számú volt²⁷, amelyet a 16. és 17. számú kiegészített. A rádiós igazolások során viszont már az 1080/1945. M. E. számú rendeletre hivatkoztak,²⁸ és ez tekinthető a kiforrott változatnak, mivel a későbbiekben megalkotott szakterületi és más jogszabályok is ehhez képest írtak elő módosításokat. Az 1080/1945. M. E. számú rendeletet a 4100/1945. M. E. számú rendelet a magánalkalmazottak igazolásáról (1945. június 27.), illetve a 4080/1945. M. E. számú rendelet a fellebbezési eljárásról (1945. június 27.) némiképp módosította, valamint a 3300/1945. M. E. számú rendelet kifejezetten a szolgálati helyükről eltávozott közalkalmazottak igazolásáról rendelkezett (1945. június 8.). Megjegyzem, hogy az igazolási eljárásokkal kapcsolatos rendeletalkotási hullám végigsöpört a politikától érintett, a hatalomgyakorlás szempontjából fontos, kiemelten kezelt szakterületeken, foglalkozásokon is.²⁹

26 Zinner Tibor: Háborús bűnösök perci. Internálások, kitelepítések és igazolási eljárások 1945–1949. In: Történelmi Szemle. 1985. I. szám. 132. p.

27 A rendeletet kiegészítették a 77/1945. M. E. sz. rendelettel, amelyben bevezették a feltételes igazolás fogalmát és a halaszthatatlan szolgálati érdekből történő igazolás lehetőségét is. Előbbi esetében a korábban más területen tevékenykedő közalkalmazott számára a szakminiszter jelölt ki bizottságot, amely ha nem tudott elegendő bizonyítékot beszerezni, de az illető ellen nem volt kifogása, igazolhatta. Utóbbinál elfogadták az érintett személy nyilatkozatát és a későbbi bizottsági, népbírósi ülésre bízták a végső döntést.

28 Kihirdetése és hatályba lépése 1945. április 19-én történt, a 15/1945. M. E. számú rendelet hatályon kívül helyezésével. Figyelembe vette a korábbi gyakorlati tapasztalatokat és orvosolta a jogszabályi hiányosságokat.

29 Az 1410/1945. M. E. számú rendelet az ügyvédek (jelöltek) és közjegyzők (helyettesek, jelöltek) igazolásáról, az 1146/1945. M. E. számú rendelet a szabadpályán működő értelmiségi foglalkozásúak és hatósági jogositvánnyal rendelkezők igazolásáról (3140/1945. M. E. számú

A fentiekben említett jogszabálytenger eljárásjogi részleteit nem kívánván az olvasóra zúdítani, az alábbiakban megkísérlem röviden összefoglalni és ismertetni a rádiósok igazolása esetében folytatott joggyakorlatot.

A rendelet az eljárás alapvető céljaként annak megállapítását fogalmazta meg, hogy 1939. szeptember 1-jét követően az alkalmazott³⁰ magatartása sértette-e a magyar nép érdekeit.³¹ Az alaprendelet hatálya kiterjedt mindazokra az állami vagy önkormányzati szolgálatban álló alkalmazottra, akik tényleges szolgálatban álltak, vagy visszarendelték a nyugállományból.³² Azonnal jelentkezniük kellett

rendelet kiegészítette és módosította), a 2480/1945. M. E. számú rendelet a honvédség tagjainak, valamint a honvédelmi igazgatás körében szolgálatot teljesítő polgári alkalmazottak igazolása tárgyában (24.300/1945. Eln. Ig. biz. H. M. számú rendelet a végrehajtásról), a 6300/1945. M. E. számú rendelet a vármegyei, községi, városi alkalmazottak igazolásáról, a 6890/1945. M. E. számú rendelet a szabadalmi ügyvivők igazolásáról rendelkezett. Az igazolások érintették az egyetemi tanárokat és az egyetemi hallgatókat is, valamint a megszüntetett csendőrség (1690/1945. M. E. számú rendelet) újbóli közszolgálatot vállaló tagjait, továbbá a gyógyszerészeket. Az utóbb felsorolt rendeletek alapját a közalkalmazottakról szóló rendelet alkotta, és csak az adott szakmai területre vonatkozó néhány törvényi szakaszban rögzítették az eltéréseket.

30 Igazolói eljárás alá kellett vonni minden olyan magánalkalmazottat, akit a munkaadó vállalatában (üzemében) tisztviselői munkakörben foglalkoztattak. Ahol az alaprendelet közalkalmazottat említett, ott magánalkalmazottat, ahol közhivatalt (közüzemet), ott vállalatot (üzemet) kellett érteni.

31 A nép érdekeinek megsértése akkor volt megállapítandó, ha az illető nyilas, vagy más fasiszta jellegű párt, mozgalom tagja volt (Volksbund, Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség stb.); támogatta célkitűzéseit, működését helyeselte; a háborúba belépés, részvétel, ill. a tengelyhatalmak mellett és a szövetségesek ellen propagandát fejtett ki; a lakosság egy részének érdekeit sértő, a magyar alkotmány szellemével ellentétes jogszabályok meghozatalát előmozdította tetteivel, szavaival, magatartásával; csek végrehajtásában olyan módon vett részt, hogy súlyosbította azt, illetve gyűlöletre igazgott. Ellenben ha a német megszállás alatt, illetve a Szálasi-érában a kényszerítő körülmények hatására tett esküt és maradt szolgálati helyén, valamint félelemből, aggodalomból menekült el a szovjetek bevonulásakor, az nem lehetett alapja az igazolás megtagadásának.

32 Közalkalmazottnak tekintették az állam, a törvényhatóság, város vagy község közigazgatási, igazságszolgáltatási, közoktatási vagy gazdálkodási feladatait ellátó személyt, továbbá állami, törvényhatósági, városi vagy községi intézetekben, közintézményekben, vagy üzemekben hivatalból, szolgálatból, különleges megbízatásból működő személyt, továbbá a felekezeti iskolák, hivatalok és intézmények alkalmazottait. A körbe tartoztak az állami támogatást élvező ipari és kereskedelmi vállalatok, társadalmi szervezetek, közjóléti szövetkezetek tisztviselői és egyéb fontos munkakört betöltött alkalmazottak. Természetesen az Ideiglenes Nemzetgyűlés és a Kormány tagjai, államtitkárai, a vezérkari főnök és az újonnan kinevezett főispánok mentesültek az eljárás alól. Soron kívül igazolandók voltak a vezető állást betöltő közalkalmazottak, az ítélőbírók és az ügyvédek.

szolgálati helyükön, és 3 napon belül nyilatkozatot kellett benyújtaniuk előjárójuknak, vagy ha nem tértek vissza szolgálati helyükre, akkor a tartózkodási helyükhöz legközelebb eső azonos szintű hivatali előjárónak, amelyben politikai magatartását, cselekedeteit, és a népellenes jogszabályok végrehajtása során végzett tevékenységét ismertette.³³ Ha a front megérkeztekor hivatalát elhagyta, annak okát, illetve visszatérése körülményeit igazolni volt köteles. Ha jelentkezési, nyilatkozattételi, valamint a főispán előtti eskütételi kötelezettségnek nem tett eleget, valamint valótlan adatokat közölt, illetve lényeges körülményeket elhallgatott, elvesztette állását. A nyilatkozatot az előjáró továbbította a bizottság elnökének, illetve állásából felfüggesztette, ha nép érdekét sértő magatartás gyanúja merült fel.³⁴

A 3300/1945. M. E. számú rendelet szerint a közalkalmazott, aki a szovjet bevonulás előtt elhagyta szolgálati helyét, legkésőbb a tárgyaláson nyilatkozott arról is, hogy 1944. október 15. után elhagyta-e az ország területét. Ha nem hagyta el, kellőképpen igazolnia kellett. Ha önként, vagy kényszerhelyzet fennállása nélkül, de a Szálasi-kormány utasítására távozott a Duna-Ipoly vonalától nyugatra eső országrészbe, továbbá a körülményekből és korábbi magatartásból az volt megállapítható, hogy németbarát, vagy fasiszta meggyőződésből kifolyólag teljesített szolgálatot a Szálasi-kormánynak, akkor meg kellett fosztani állásától. Ugyanaz volt az elbánás, ha Németországba, vagy a németek által megszállt más ország területére távozott. A kényszerhelyzet fennállását kellőképpen valószínűsíteni kellett, kivéve ha katonai, vagy munkaszolgálatos kötelékben, zárt alakulattal, beosztottként távozott, mert ekkor a kényszerhelyzet fennállását vélelmezheték. Újrafelvételt kellett elrendelni, ha külföldre távozott esetében már jogerős határozat született, kivéve ha állásától megfosztották. A kiegészítés jelentősége abban állt, hogy a szigorítások mellett méltányossági szempontokat is figyelembe vett a kényszerhelyzet valószínűsíthetőségének esetében.

33 A magánalkalmazottak esetében nem lehetett alkalmazni az alaprendelet azon rendelkezését, miszerint a szolgálati helyétől távollévő közalkalmazott a közlekedés lehetőségeinek kihasználásával haladéktalanul köteles ott megjelenni, valamint akik a szovjet hadsereg bevonulásakor nem tartózkodtak szolgálati helyükön, és oda 1945. január 1-ig nem tértek vissza, az igazolás lefolytatásáig szolgálatba nem állhatnak, illetve illetményüket addig kifizetni nem szabad. A magánalkalmazott az igazoló nyilatkozatot a jelen rendelet hatálybalépésétől, illetve visszatérésétől számított 15 napon belül volt köteles beadni.

34 Azt a magánalkalmazottat, akit a nyilatkozattétel miatt állásáról lemondottnak kellett tekinteni, közhivatalra vagy a magánalkalmazás körében ugyanannál a vállalatnál (üzemnél) semmiféle állásra, más vállalatnál (üzemnél) pedig vezető állásra alkalmazni, továbbá köz megbízásban részesíteni nem lehetett.

A területileg illetékes főispán által felállított — főispán hiányában a Nemzeti Bizottság intézkedett — igazoló bizottság a Függetlenségi Front öt pártja és az Országos Szakszervezeti Tanács helyi szervezetei által delegált hat tagból, valamint egy jogi képesítésű tagból és az alkalmazott munkahelyéről delegált egy tagból állt. Utóbbi két tag nem rendelkezett szavazati joggal. Megállapítható tehát, hogy laikus bizottságot állítottak fel.³⁵ A tagság előfeltétele csupán a büntetlen előéletre, a rokoni kapcsolatok miatti összeférhetetlenség hiányára és a főispán előtti eskütelre korlátozódott. Politikai kritériuma abban állt, hogy az, aki a 529/1945. M. E. számú rendelettel felosztatott szélsőjobboldali szervezetnek 10 éven belül tagja volt, nem vehetett részt a bizottsági munkában. Kizárási ok esetén öt napon belül kellett delegálni a pártoknak, illetve a szakszervezetnek a bizottsági tagot, ellenkező esetben az adott szervezet képviselője nélkül jártak el. Határozatképességükhöz három tag jelenléte szükségeltett. Az elnök távolléte esetén az egyik tag elnökölt. Az elnököt maguk közül választották.

Az elnök nyolc nappal az eljárás előtt az igazolás alá vont lakóhelyén, illetve szolgálati helyén hirdetményt tett közzé, amelyben felkérte mindazokat, akik az alkalmazottnak a magyar nép érdekeit sértő tevékenységéről tudomással, bizonyítékkal bírtak, hogy szóban, vagy írásban forduljanak hozzá. Szóbeli bejelentést a tárgyaláson is elfogadtak, de a névteleneket elutasították.

Nyilvános tárgyaláson — eleinte, a 15/1945. M. E. számú rendelet alapján a 1080/1945. M. E. számú rendelet hatályba lépéséig zárt ülésen — határoztak azokról, akik a szovjetek bevonulása előtt hagyták el szolgálati helyüket, illetve a bizottság egy tagja a zárt ülésen ezt kérte.³⁶ A tárgyalást az idézett távollétében is meg lehetett tartani, de erre az idézésben figyelmeztetni kellett az illetőt. Indokolt akadályoztatás esetén egyszeri alkalommal kérhette a tárgyalás elhalasztását. Tanúk kihallgatása, iratok beszerzése végett 8 napnál nem hosszabb időre a tárgyalást el lehetett halasztani.

Az elnök az igazolási ügyeket arányosan elosztotta a tagok között. Az előadóul kijelölt tag tájékozódott az igazolás alá vont személy felől, és beszerezte a bizonyítékokat. A tárgyalást az elnök vezette, az igazolás alá vonthoz, illetve a tanúhoz bármelyik bizottsági tag kérdést intézhetett, továbbá a tanúktól kérdezhetett a vizs-

35 Ugyanez elmondható a népbíróági tanácsokra is, amelyek tervezett felállítását a rendelet preambuluma előre vetítette.

36 Az igazoló bizottság, tekintet nélkül a szolgálat teljesítésének helyére, illetve az onnan történt eltávozásra, vagy ott maradásra, minden olyan alkalmazott ügyével zárt ülésen foglalkozott, aki ellen bejelentést nem tettek. Tárgyaláson csak annak az ügyével foglalkoztak, aki ellen bejelentés érkezett, továbbá akivel kapcsolatban a bizottság egy tagja a zárt ülésen azt indítványozta.

gált személy is. Az igazolás alá vont munkahelyéről egy személyt vihetett magával, aki vele kapcsolatban nyilatkozatot tehetett, továbbá tanúkat állíthatott, és bizonyítékokat hozhatott. A bizonyítékok felvételéről viszont a bizottság döntött, valamint védőt sem lehetett fogadni.

Ha bejelentés nem érkezett, illetve a tagok sem rendelkeztek ellene adatokkal, az eljárás alá vont személyt igazoltnak nyilvánították.

Az igazoló bizottság határozatát az igazoló eljárás alá vont személy magatartásának gondos megvizsgálását követően, szabad meggyőződése alapján hozta meg. Az alábbi határozatokat hozhatták: (1) igazoltnak jelentették ki,³⁷ (2) a közszolgálatban való meghagyása mellett (a) megfeddték, (b) áthelyezésre ítélték, (c) az előléptetéstől meghatározott időre (legfeljebb 5 évre) kizárták, (d) vezető állásra alkalmatlannak mondták ki, (3) nyugdíjazását (szabályszerű elbánás alá vonását) rendelték el³⁸, (4) állásától megfosztották.

A feddést az elnök azonnal foganatosította. Előszóban megróta az elítéltet, rámutatva az elkövetett hibákra, és azok megismétlésétől a súlyosabb következményekre való figyelmeztetéssel eltiltotta. Az áthelyezésre ítéltet más beosztásba, illetve szolgálati helyre helyezték úgy, hogy eredeti szolgálati helyére 3 éven belül visszahelyezni nem lehetett. A 2. b., c. és d. pontban foglalt büntetéseket együttesen és külön-külön is lehet alkalmazni. A nyugdíjazás³⁹ foganatosítása végett a bizottság a hivatali előjárót kereste meg, aki köteles volt haladéktalanul intézkedni. Az állásától megfosztott elvesztette közszolgálati állását, abból eredő jogait és igényeit (illetmény, nyug- és kegydíj, végkielégítés). Különös méltánylást érdemlő esetben a családtagokat megillető nyugdíjigényt fenntarthatták. Közhivatalra nem, magánalkalmazás körében vezető állásra többé nem lehetett alkalmazni (hivatal-

37 Igazolható volt az a közalkalmazott is, aki Szálásra felesküdütt, ha azt kényszerítő körülmények hatására tette. Ezek lehetnek lelki, fizikai jellegűek is, de alkalmasak arra, hogy az igazolás alá vont személyre, családjára nézve komoly, el nem hárítható veszélyt jelentettek (állásvesztés, kilakoltatás stb.). Az is igazolható volt, aki szolgálati helyét nem politikai okból, hanem féltelemből, aggodalomból hagyta el. Mit kell tudni az igazolási eljárásról? Előszó: *Dr. Szűcs János*. Összeállította: *Dr. Fenesi Ferenc és Dr. Káldi István*. Bp., 1945. 50. p. (A továbbiakban: *Szűcs – Fenesi – Káldi*, 1945.).

38 Nyugdíjazást csak akkor rendelhetett el a bizottság, ha az alkalmazó vállalat elismert nyugdíjpénztárral rendelkezett.

39 A nyugdíjazás szabályszerű elbánás alá vonást jelentett. Az érvényben levő rendeletekben felüntetett javadalmazások és szolgálati idő figyelembe vételével megállapították a nyugdíj összegét, a lakáspénzt, a családi pótlékot, és nyugállományba helyezték az elítéltet. Ha az illető a nyugdíjazáshoz szükséges 10 éves szolgálati idővel nem rendelkezett, akkor a szabályszerű végelbánást a végkielégítés jelentette. *Szűcs – Fenesi – Káldi*, 1945. 54. p.

osztály- vagy csoportvezetőnek), nem lehetett rendelkezési joga más alkalmazott felett) és közmegegyezést sem kaphatott.

További két intézkedést is elrendelhettek. Indokolt esetben a bizottság megkezdte az illetékes rendőrhatalóságot az illető őrizet alá helyezése (internálása) végett, vagy bűncselekmény nyomatékos gyanújának esetén az iratokat a bizottság áttette az illetékes népbüvészséghez. Az áttételről értesítette a hivatali elöljárót.

A rendőrhatalósághoz minden olyan esetben át lehetett tenni az ügyet, ha felmerült, hogy az igazolás alá vont tagja volt nyilas, fasiszta, vagy demokrácia ellenes pártnak, továbbá ha viselkedése a köz szempontjából aggályosnak minősült, vagy úgy találták, hogy a kialakult társadalmi rendbe nem tudott beilleszkedni.⁴⁰

Ha ugyanazon személy ellen több igazoló bizottság előtt, különböző minőségben folytatott eljárást, nem lehetett azokat összevonni, és eljárásonként külön határozatokat kellett hozni. Ha ekkor az egyik bizottság jogerős határozatot hozott a vádlottal szemben, az nem lehetet alapja annak, hogy a többi eljárást megszüntessék, vagy megindítását mellőzzék.

A határozatot a szavazásra jogosult tagok szótöbbséggel hozták. Szavazategyenlőség esetén a szakszervezeti tag által támogatott indítvány vált határozattá. A határozatot írásban közölték a vizsgált személlyel ha nem volt jelen, egyébként szóban, illetve hivatali elöljárójával is. Utóbbi gondoskodott végrehajtásáról, valamint a jogerős határozatnak a személyi lapra való feljegyzéséről. A nyugdíjazást (szabályszerű elbánás alá vonást) és állásvesztést jogerőre való tekintet nélkül azonnal megküldték a hivatali elöljárónak foganatosítás végett. A tárgyalásról természetesen jegyzőkönyvet vettek fel, amelyben lejegyezték a tárgyalás menetét és a tanúk vallomását.

Fellebbezésnek nem volt helye igazolás, illetve népbíróság elé utalás esetén. Áthelyezéssel, illetve előléptetésből való kizárással szemben az illetékes szakminiszterhez lehetett folyamodni. A fellebbezés a végrehajtásra nézve halasztó hatályt biztosított.

Nyugdíjazás, illetve állásvesztés esetén a fellebbezést az illetékes népbíróság külön tanácsához kellett benyújtani. Nemcsak az igazolás alá vont tehette ezt meg, hanem a két behívott bizottsági tag is állásvesztés kimondását kérhette, ha az illetőt igazolták, vagy állásvesztésnél enyhébb büntetésben részesítették. Továbbá mindkét fél fellebbezhetett formai okok miatt, ha a bizottság nem volt szabályszerűen megalakítva, valamint olyan határozatot hozott, amelyet a rendelet nem ismert.

Fellebbezéssel élhettek továbbá, ha az igazoló bizottságban olyan tag vett részt, aki az alaprendelet szerint nem lehetet a bizottság tagja, illetve részvétele az eljárás-

40 Szűcs – Fenesi – Káldi, 49–50. p.

rásban kizárt, vagy a nyilvánosságot kizárták. Ezen kívül, ha az igazolás alá vont személyt indokolatlanul megakadályozták abban, hogy a tanúhoz kérdést intézzen, illetve észrevételeket tegyen annak vallomására, és ez a szabálysértés a határozatra befolyással bírt. Fellebbezettek akkor is, ha az igazoló bizottság olyan személy ellen hozott határozatot, akivel szemben nem volt helye eljárásnak, akivel szemben már jogerős határozatot hoztak — kivéve ha új bejelentés érkezett ellene —, valamint ha nem volt illetékes a bizottság.

A fellebbezési szakban már érvényesült a védelem elve, így ügyvédi képviseltek volt helye. Az ügyvéd az iratokba betekinthetett, a tárgyaláson az iratok felolvasását kérhette, felszólalhatott. A szóban vagy írásban beterjesztett fellebbezéseket semmilyen címen nem lehetett visszautasítani, és az ügy irataival együtt fel kellett terjeszteni az illetékes népbírósághoz.

A vezetőbíró az ügy iratait haladéktalanul áttette a népügyészséghez indítványtétel végett, ahonnan 8 nap alatt írásbeli indítvánnyal visszaérkezett az ügyirat. Az indítványban meg kellett jelölni, milyen határozatot tartanak indokoltnak. A vezetőbíró a tanács egy tagját az ügy előadójául jelölte az indítvány visszatérését követően, aki 3 napon belül írásbeli észrevételeit a vezetőbíró elé tárta. Ezt követően a vezető bíró tárgyalási határnapot tűzött ki.

A tárgyalás előkészítése során a határnapról értesítették a népügyészséget, a védőt és az igazolás alá vont személyt azzal a figyelmeztetéssel, hogy távollétük nem akadályozza a tárgyalás megtartását. A tárgyalás megkezdéséig a fellebbező visszavonhatta beadványát. Ha minden fellebbezést visszavontak, az ügyiratokat a vezetőbíró felülvizsgálat nélkül visszaküldte az igazoló bizottságnak, rávezetve annak eredeti határozatára a jogerős záradékot.

A fellebbezési tárgyalás nyilvános volt. Megnyitását követően a vezetőbíró felhívására az előadó ismertette az ügy állását. A vezetőbíró, a tanácsstag, a népügyész, a védő és az igazolás alá vont iratok felolvasását kérhették, majd felszólalhatott a népügyész, a védő és az igazolás alá vont személy is. A tanács végül zárt ülésen meghozta a határozatot, és nyilvánosan kihirdette. A bizonyítás felvételét az érdemi felszólalások előtt a tanács foganatosította. A tanács evégből elrendelhetett tanú, szakértő és az igazolás alá vont elővezetés terhével történő megidézését.

A határozatban a fellebbezést visszautasíthatták, az eredeti határozatot helybenhagyhatták, megváltoztathatták, megsemmisíthették és újat hozhattak, vagy az igazoló eljárást megszüntették. A népbíróság az első fokú határozat megváltoztatása esetén az alaprendeletben felsorolt határozatok és intézkedések (szankciók) valamelyikét hozta meg. Megsemmisítés esetén egészben, vagy részben megismételték az eljárást. Megsemmisítették a határozatot, illetve az igazoló eljárást megszüntették, ha olyan személy ügyében hoztak határozatot, akivel szemben nem volt

helye eljárásnak, akivel szemben már jogerős határozatot hoztak, kivéve ha ellene újabb bejelentés érkezett, vagy ha a bizottság nem volt illetékes (ekkor az iratokat áttették az illetékes igazoló bizottsághoz).

Súlyosbítás az igazolás alá vont terhére akkor is lehetséges volt, ha csak egyedül ő fellebbezett. Ha ugyanazon személy ellen több igazoló eljárást folytattak, akkor külön-külön határozatokat kellett vele szemben hozni. A fellebbezési eljárás során hozott határozat ellen további jogorvoslati lehetőség nem volt.

Jogerős határozat ellen az igazolás alá vont újrafelvételt nem kérhetett, de a bizottság az eljárás befejezését követően új tárgyalást rendelhetett el, ha a vizsgált személy ellen újabb bejelentés érkezett.

A Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. Igazoló Bizottságának megalakulása és működése

A tisztogatási hullám, a vizsgálatok a Magyar Rádiót is utolérték. Az itt tevékenykedő 399/a. számú igazoló bizottság (később 588. számú „nyugatos” néven folytatta tevékenységét) a rádió alkalmazottai közül 46 személy esetében⁴¹ terjesztette fel az iratokat a Budapesti Népjogészségnek, illetve a Népbíróság Igazolásfellebbezési Tanácsa elé⁴². Megjegyzendő, hogy csak a régi, már a II. világháború alatt a Rádiónál dolgozó alkalmazottak tartoztak vizsgálatom látókörébe.⁴³ Ezek az ügyek azonban végül nem minden esetben jutottak el a Budapesti Népbíróság büntető tanácsaihoz tárgyalásra. Előljáróban leszögezhetem, hogy a fő vádpontok között szinte minden esetben szerepelt a Szálasi-kormány kiszolgálása, vagyis a 1944. október 15-ét követő időszakban teljesített szolgálati tevékenység.

A felelősségre vontak másik csoportját alkotja, de nem tartozik a szűkebben vett tárgyhoz azon személyek köre, akik politikai vezetők voltak és nem álltak az intézmény alkalmazásában, mint Antal István, Kolosváry-Borcsa Mihály, vagy Zilahy-Sebess Jenő. A „politikus-rádiósok” számonkérése egy külön dolgozat témájául kínálkozik.

41 Az MTI-nél és egyéb társvállalatainál dolgozó alkalmazottakat nem számítva.

42 Népjogészségre hivatalból, büncselekmény észlelése esetén küldték tovább az ügyet. A népbíróság igazolásfellebbezési tanácsa elé az elítélt, illetve az igazoló bizottságban részt vevő személyek fellebbezése folytán jutott az ügy.

43 Az igazolóbizottsághoz benyújtott nyilatkozat alapján, annak 7. és/vagy 10. pontjára adott válasz szerint soroltam régi, vagy új kategóriába a munkatársakat.

Ortutay Gyula, mint a Magyar Filmiroda⁴⁴ és Társvállalatainak elnöke viszonylag korán, már 1945. február 27-én benyújtotta a Magyar Telefonhírmondó és Rádió alkalmazottait felülvizsgáló Igazoló Bizottság 1945. február 12-én megtartott üléséről felvett jegyzőkönyvet a Nemzeti Bizottság Ötös Végrehajtó Bizottságának. Kísérő levelében adott magyarázata indokolja a jegyzőkönyv küldését, miszerint szükségesnek látta bemutatni és dokumentálni, hogy a maguk részéről az érintett vállalatoknál „nyomban megkezdtek tisztogató munkájukat”. Hivatalos döntés igazoló bizottság felállításáról ekkor még nem született, ő mégis elengedhetetlennek tartotta a legszigorúbb mértékű igazolást a vállalatnál. „Csak olyan munkatárs maradhat, aki ez elmúlt évek politikai bűneivel semmilyen közösséget nem vállalt és akinek személye nem ad aggodalmat arra, hogy bármilyen természetű reakciónak híve lesz.” Leszögezte, hogy e megelőző eljárás csak ideiglenes jellegű és arról döntött, hogy vállalati védelemben (igazolvány, közélelmezés) részesülhet-e az alkalmazott, de jogviszonyát (fizetés, nyugdíj), elbocsátását, politikai igazolásának kérdését nem döntötték el. Célja volt megakadályozni, hogy „... munkatársak sorába a régi, kártékony, jobboldali vagy reakciós szellem ismét felüthesse fejét, és megkezdhesse a maga védelmi szervezkedését, amit ma már több helyen egyre nyíltabban láthatunk is.” Sürgette a mielőbbi végleges igazolást és kérte intézkedései jóváhagyását. Levelét 26-án írta, majd még aznap részt vett a Nemzeti Bizottság ülésén, amelynek döntése értelmében — ahogy ez a levél utóiratából kiderül —, a nem igazolt és felfüggesztett munkatársak fizetésének folyósítását letiltotta. (Az utóiratban tévesen 27-i ülésére utalt, de ekkor a BNB nem ülésezett.)

A február 12-i ülésen Ortutay elnökölt, továbbá tagként Barsi Ödön főrendező, v. Bereczky Sándor altiszt, dr. Cserés Miklós osztályvezető a jegyzőkönyv vezetője, Polgár Tibor karnagy, Szabó Bendegúz osztályvezető, Szilágyi Ödön szerkesztő és Vojnovits Vilmos (a hivatalos bizottsági jegyzőkönyvekben már nincs nyoma, valószínűleg kilépett) vettek részt. A bizottság összeállítása során ügyeltek arra, hogy ne csak a tisztviselők, hanem a munkások is helyet kapjanak benne. Ortutay három alapvető szempont ismertetésével határozta meg a bizottság munkáját. Vizsgálták, hogy az alkalmazott németbarát politikai pártnak tagja volt-e (erről

44 Helyesen és korábban MTI és Társvállalatai. Pro Memoria-jában írja „... hogy e vállalatok jogi helyzete tisztázás alatt áll...”. Jól tükrözi a tisztázatlan tulajdonosi viszonyokat a Pro Memoria-hoz tartozó levél, amelyben a Magyar Rádió és Társvállalatai jegyzőkönyvcit adja át az illetékeseknek. BFL XVII. 789. (= Budapesti 399/a. számú Igazoló Bizottság iratai (Magyar Rádió, Magyar Távirati Iroda, Magyar Filmiroda Rt.). 1945–1946. 1–7. doboz.

nyilatkozatot is alá kellett írni), felelős-e a fasiszta időkben végzett politikai munkájáért, következetesen fasiszta érzelmeket és magatartást tanúsított-e a háborús években. Leszögezte, hogy akit a fenti szempontok alapján elmarasztalnak, annak további munkájára nem tartanak igényt, továbbá bizottsági munkájukat nem befolyásolhatják szakmai szempontok, vagy baráti érzelmek. A vizsgált személyek köre kiterjedt a munkára jelentkezett régi, továbbá az addig nem jelentkezett, valamint az új alkalmazottakra is.

A nem hivatalos igazolás összesen 385 személyt minősített. A régi munkatársak közül alkalmazhatónak tartottak 120 tisztviselőt, 35 főt a postaműszaktól, 115 főt a munkások közül, illetve 15 új embert, vagyis összesen 285 főt⁴⁵, olyanokat is, mint dr. Dohnányi Ernő, akit később állásvesztésre ítélték és ügyét felterjesztették további kivizsgálásra. Politikai érzelmeik és magatartásuk, valamint a vállalatnál betöltött szerepük miatt szolgálati viszonyát felfüggesztették 95 főnek⁴⁶, közülük 8 főnek a postaműszaktól, addig amíg a rendelkezésre jogosult szerv erről nem intézkedik. Alacsonyabb munkakörbe soroltak 5 főt (Bertha István karnagy — később a hivatalos bizottság igazolta, dr. v. Farkass Jenő műsorfelügyelő — később igazolt, dr. Gáspár László tisztviselő — utóbb sem igazolták, Nizskács László bemondó-később igazolt, Purpriger Ernő igazgató — utóbb sem igazolták). Leszögezték, hogy további politikai felelősségre vonások tekintetében nem foglalnak állást, mivel az nem feladatuk. A felfüggesztettek ideiglenes vállalati igazolványát visszavonták, viszont fölmentési illetményükről, nyugdíjukról, végkielégítésükről nem hoztak végzést. Ezt a feladatot, ahogy írják is a rendeleti szabályozást követően, a Végrehajtó Bizottság, vagy az új vezetés fogja elvégezni.

Az alábbi táblázatban a nem igazolt rádiós alkalmazottakat tüntettem fel az első számonkéréstől kezdve végigkövetve sorsukat. Ha a későbbi hivatalos eljárás során a 399/a. sz. bizottság előtt új személyek jelentek meg, őket a második oszlopba illesztettem.

45 A Magyar Központi Híradó Rt. évkönyvc. 1945-1947. szerint a háború végén 211 alkalmazottja volt a Rádiónak, 1947. augusztus 1-jén 310 fő. Az előbbi szám a front elvonulást követlenül követő időszakra vonatkozik. Bp. é. n. 85. p.

46 A nem hivatalos igazolási jegyzékben szereplő Nagy Lászlóról — MTI-nél (1902) és az MFI-nél (1906) is dolgozott ilyen nevű személy — és Harmos Editről (1922) — MTI — a későbbi vizsgálati anyag alapján megállapítható, hogy nem a Rádió alkalmazottai voltak.

I. táblázat

Az első oszlopban szereplő felsorolt személyek tevékenységét a nem hivatalos igazolási eljárás során nem igazolták. Ha a hivatalos vizsgálati oszlopban (második) neve mellett „-” jel található, akkor nem kerültek a hivatalos igazolóbizottság elé, mivel valószínűleg időközben kiléptek, és új munkahelyükön vonták őket igazolási eljárás alá. Ha az alkalmazottat a hivatalos bizottság igazolta, akkor az „igazolt” szó került a második oszlopba. Ha az igazoló bizottság továbbra sem igazolta, a második oszlopban „nem igazolt” kifejezést kapott, továbbá ide kerültek a hivatalos bizottság által újonnan elítélt személyek is. Az első oszlopban „ny”-nyel jelölt „nyugatos” volt, vagyis a nyugati megszállási övezetből tért vissza (az 588. számú bizottság szintén a Rádióhoz került kirendelésre, és iratai a 399/a. számú bizottsággal együtt kerültek Budapest Főváros Levéltárába). A Népiügyszéség, Igazolás fellebbezés, Népbíróság oszlopaiban „-”, vagy „+” jelölés azt jelzik, hogy abba az ügyszakba eljutott-e az eljárás, vagy nem.

Nem hivatalos bizottság	Hivatalos bizottság	Népiügyszéség szerepel	Igazolás fellebbezés	Népbíróság
A. Balogh Pál (1918)	Nem igazolt	+	-	+
Agócs István	-	-	-	-
Nem szerepel	Bajnáczy József (1892)	-	-	-
Ballagi Károly	-	-	-	-
Barna András, ny (1895)	Nem igazolt	+	+	-
Beniczky Ádámné (1910)	Nem igazolt	+	+	-
Béry László v.	-	-	-	-
Bertha István (1884)	Igazolt	-	-	-
Bittner János (1893)	Nem igazolt	+	-	-
Igazolt	br. Bornemissza János (1914)	-	-	-
Budinszky Sándor (1901)	Nem igazolt	+	+	+
Büky György (1888)	Nem igazolt	+	-	-
Dr. gr. Crouy Chanel Katalin	-	-	-	-

Nem hivatalos bizottság	Hivatalos bizottság	Népügyszé- sége- n szere- pel	Igazolás fellebbe- zés	Népbí- róság
Csiszár Béla	Nem igazolt	+	+	-
Csonka János	-	-	-	-
Igazolt	Dohnányi Ernő dr. (1877)	+	-	+
Dunay Pálné (1909)	Igazolt	-	-	-
Farkass Jenő dr. v. (1896)	Igazolt	-	-	-
Fábián József	-	-	-	-
Flóra Gizella (1895)	Igazolt	-	-	-
Igazolt	Folthy Tibor (1902)	+	+	-
Fraknóy Márta	-	-	-	-
Fridl Frigyes (1888)	Nem igazolt	+	-	-
Dr. Frigyesy János (1897)	Nem igazolt	+	-	+
Hg. Galitzin Péter (1888)	Nem igazolt	+	-	-
Dr. Gáspár László (1916)	Nem igazolt	+	+	-
Gáspár Zsigmond (1913)	Nem igazolt	-	-	-
Gémes Irén (1908)	Nem igazolt	+	+	-
I. Göttlicher Jenő	-	-	-	-
Gróf László (1923)	Nem igazolt	+	+	+
Guzikovszky Lipótné (1904)	Nem igazolt	-	-	-
Halászovich Rezső	-	-	-	-
Igazolt	Harmat (Varjú) Géza 1911	+	+	-
Hegedűs Árpád (1909) ⁴⁷	Igazolt	-	-	-

47 Hegedűs Árpád (Budapest, 1909, zenei rendező, 1942-től rádiós) Igazoló bizottsági anyaga hiányos, csak az 1946. július 9-i tárgyalási jegyzőkönyvet tartalmazza és a nyilatkozatot határozat nélkül, de az biztos hogy a nem hivatalos bizottság felfüggesztette. Iratok nem keletkeztek a népügyszéki, igazolás fellebbezési, népbírósi ügyszakban, ezért valószínűsíthető igazolása.

Nem hivatalos bizottság	Hivatalos bizottság	Népügyszészen szerepel	Igazolás fellebbezés	Népbíróság
Hetényi Kálmán (1911)	Nem igazolt	-	-	-
Hetényi Kálmánné (1907)	Nem igazolt	+	+	+
v. Hevessy Zoltán (1906)	Nem igazolt	+	-	-
Igazolt	Hütter Gyula (1920)	+	+	-
Janthó Bertalan (1903)	Nem igazolt	+	+	-
Jenőffy Jenő (1883)	Nem igazolt	+	-	-
Jóna János (1893)	Igazolt	-	-	-
Karikás Gyula (1892)	Igazolt	-	-	-
Karikás Ilona	-	-	-	-
Dr. Kassakürti Károly (1905)	Nem igazolt	+	+	+
Kató Gyula (1896)	Igazolt	-	-	-
v. Kálmán József, ny (1899)	Nem igazolt	+	+	-
K. Halász Gyula (1904)	Nem igazolt	+	-	+
Igazolt	Kilián Zoltán (1888)	-	-	-
Kirchknopf Györgyné (1921)	Nem igazolt	-	-	-
Klamarik Lóránd (1920)	Nem igazolt	+	-	+
Dr. Koncz Sándor (1892)	Nem igazolt	+	-	-
Dr. Laczkovich János (1911)	Nem igazolt	+	-	-
Dr. Laurisin Lajos	-	-	-	-
Dr. Legenyei József (1915)	Nem igazolt	+	+	+
Dr. Liszt Nándor (1899)	Nem igazolt	+	-	+
Loyek László	-	-	-	-
Lőrinszky Gyula	-	-	-	-
Lusztig János (1877)	Nem igazolt	+	+	-

Nem hivatalos bizottság	Hivatalos bizottság	Népügyszé- sége- n szere- pel	Igazolás fellebbe- zés	Népbí- rórság
Magyari Ida	–	–	–	–
Markos Ildikó (1925)	Igazolt	–	–	–
Mecseki Rudolf (1913)	Igazolt	–	–	–
Meskó Zoltánné (1905)	Igazolt	–	–	–
Mészáros György	–	–	–	–
Michnay Ödön (1912)	Nem igazolt	+	+	–
Miklósi János (1907)	Igazolt	–	–	–
Mohor Jenő (1910)	Nem igazolt	–	–	–
Mokos Mátyás	–	–	–	–
Igazolt	Morava Zoltán (1920) ny	+	+	–
v. Nagy István (1891)	Nem igazolt	–	–	–
Nelky Jenő (1884)	Nem igazolt	+	–	–
Német János (1891)	Igazolt	–	–	–
Némedy János, ny (1901)	Nem igazolt	+	+	–
Niszkács László (1918)	Igazolt	–	–	–
Novák László (1909)	Nem igazolt	–	–	–
Igazolt	Papp József (1907)	+	+	–
Páricsi Pál (1901)	Nem igazolt	–	–	–
Póczak Béláné (1900)	Nem igazolt	–	–	–
Pongrácz Zoltán (1912)	Nem igazolt	+	–	+
Purpriger Ernő (1900)	Nem igazolt	+	–	+
Rajter Lajos (1906)	Nem igazolt	+	–	+
Rátkai László	–	–	–	–
Ránki Béla	–	–	–	–
Schelken Pálma (1914)	Igazolt	–	–	–
Dr. Schneidt Ottó	–	–	–	–

Nem hivatalos bizottság	Hivatalos bizottság	Népügyszé- sége- n szere- pel	Igazolás fellebbe- zés	Népbí- róság
Igazolt	v. Somogyváry Gyula (1895)	+	+	-
Stoll Tibor	-	-	-	-
Stoll Tiborné	-	-	-	-
Sulyok Imre	-	-	-	-
Süimegh Miklós (1903)	Nem igazolt	-	-	-
Szekeres Ilona, ny (1906)	Nem igazolt	+	+	-
Szerdahelyi László	-	-	-	-
Székely Kálmán	-	-	-	-
Szilly Ferenc	Igazolt	-	-	-
Szöke Károly (1897)	Nem igazolt	+	+	-
Tass József	-	-	-	-
Tattay István, ny (1899)	Nem igazolt	+	+	-
Tavaszy Sándor	-	-	-	-
Tóth István (1904)	Igazolt	-	-	-
Török István Vince	-	-	-	-
Turchányi István (1895)	Igazolt	-	-	-
Vas István (1921)	Nem igazolt	+	-	-
Vaszilievits János (1889)	Nem igazolt	-	-	-
Igazolt	Várhelyi Antal (1907)	+	+	-
Velsz Ágnes	-	-	-	-
Veres László (1903)	Igazolt	-	-	-
Vince Ferenc	-	-	-	-
Vincze István, ny (1906)	Nem igazolt	+	+	-
Vincze Ottó (1906)	Nem igazolt	+	-	+
Willant Rezső (1894)	Igazolt	-	-	-

A vizsgált személy rádiós voltát az általa kitöltött nyilatkozat (foglalkozás, szolgálati beosztás, munkaadó neve, mióta áll jelenlegi munkaadó szolgálatában, és melyek korábbi munkahelyei rovatok) alapján, ennek hiányában pedig a felvett jegyzőkönyv szövegéből állapítottam meg.

Dr. v. Kozma Sándort (1911) a hivatalos igazoló bizottság a rádiósok közé sorolta, de véleményem szerint ugyanolyan elbírálás alá esik, mint dr. Wünscher Frigyes (1892), aki szintén az MTI és Társvállalatai főrésztvényese volt, de őt sem sorolták a rádiósok közé (MTI-s besorolást kapott), valamint mindketten az igazgatóság tagjai is voltak. Helyzetük nem azonos dr. Frigyesy Jánoséval, akinek szintén voltak vállalati résztvényei, de ő a Rádió vezérigazgatójaként tevélegesen részt vett annak irányításában, vagyis munkatárs is volt és nem csak tőkéstárs. A fentiek alapján Kozma anyagát nem vizsgáltam. Havel Béla személye szintén kérdéses volt a vizsgálat szempontjából, hiszen a Rádió alelnöki pozícióját foglalta el, de véleményem szerint ez már politikai jellegű állás volt. Nem az apparátus irányítása jelentette feladatát, ráadásul inkább résztulajdonos volt, mint alkalmazott. Feltéve semet a Népbíróság ítélete is igazolta (Nb. 2666/1945.), amely a Frigyesyvel közös perben, azonos vádpontok alapján Havelt felmentette, mivel bizonyítottnak találta, hogy Frigyesy irányította ténylegesen a Rádiót. A titkárnók gyakran követtek el elírási hibákat. Például Kiss Gézáné (1915) a kimutatás szerint rádiós, de a hivatalos jegyzőkönyv alapján az MFI-nál (Magyar Filmiroda Rt.) dolgozott. Továbbá le kell szögeznem, hogy a lista korántsem teljes, hiszen sok volt rádiós új munkahelyet keresett, ahol más bizottságok folytatták le igazolásukat. Például Machán Tibor sportriporter a Hitelbankhoz került, ahol igazolták, később azonban mégis vizsgálat indult ellene, ami azonban nem tartozik a szűkebb témakörbe.

A nem hivatalos vizsgálat során 383 főből 98-at marasztaltak el. A hivatalos bizottsági eljárás során a 98 főből 29 személy nevét már nem találjuk meg, mivel valószínűleg kiléptek, vagy más munkahelyet találtak, továbbá 20 főt igazoltak, vagyis a korábbi 98-ból 49 főre csökkent a létszám. Végül kiegészült a korábban már igazolt, illetve az eljárás látóköréből kimaradt további 11 személlyel mindösszesen 60-ra.

Helyálló következtetéseket az egyes jegyzőkönyveknek egyenkénti átvizsgálását követően vonhatunk le. A 399/a. számú Igazoló Bizottság, illetve 588. számú „nyugatos” Igazoló Bizottság⁴⁸, a munkájáról felvett kimutatás alapján, az MTI és Társvállalatainál alkalmazott 919 személyre folytatott vizsgálatot. A hiányok, el-

48 A Bizottság 1946-tól az úgynevezett nyugatosok (nyugatról visszatért személyek) bizottságává alakult át és az 588-as számot kapta.

írások miatt a valóságban 989 személy jegyzőkönyve található az iratanyagban. A Budapest Főváros Levéltárában őrzött, alfabetikus sorrendben letett jegyzőkönyvek feldolgozása során megállapítottam, hogy 386 fő új⁴⁹ vagy régi alkalmazott vonható be a tágabb „rádiós” vizsgálati körbe, tehát ebbe a halmazba beletartoznak a háború lezárását követően belépett munkatársak is. A 386-ból 288 fő volt a régi alkalmazott. Ebből elítéltek 60 főt. Az elmarasztaltak halmaza képezi vizsgálódásom tárgyát. A nem igazoltak száma tovább differenciálható, miszerint állásvesztésre ítélték, vezető állásra alkalmatlannak minősítették, feddésben részesítették, vagy nyugdíjazták az illetőt. A legsúlyosabb büntetésben, állásvesztésben 43 személyt részesítettek, 7 fő vezető állásra alkalmatlan, 4-4 főre feddést és nyugdíjazást szabtak ki. A vezető állásra alkalmatlan személyeknél 2 esetben előléptetéstől való kizárást (2 ill. 3 évre), 2 esetben nyilvános szerepléstől való eltiltást is alkalmaztak (1 és 4 évre), 1 esetben előléptetéstől való kizárást (3 évre) mint mellékbüntetést. Egy személyre több büntetési nemet is kiszabhattak. Előfordult, hogy csak a nyilvános szerepléstől tiltották el. Így az elmarasztaltak száma összesen 60 fő.

A felelősségre vont 60 alkalmazottból 14 határozata már az igazoló bizottsági eljárás során jogerőre emelkedett. 46 esetben tovább küldték a Népügyészre az iratokat. 10 esetben nem jutott tovább, mivel a nyomozás nem vezetett eredményre és megszüntették az eljárást. 19 esetben a népbírószak igazolás fellebbezési tanácsa vizsgálta az ügyet, 9 esetben a népbírószak egyéb tanácsa, vagyis nem az igazolási eljárás során küldött fellebbezés, hanem más feljelentés indította az ügyet. 8 esetben mindkét tanács tárgyalta és határozott az ügyben.

Az igazoló bizottságtól továbbjutott 46 ügyből 13 esetben helybenhagyták a korábbi döntést. 10 esetben enyhébb ítéletet hoztak, 5 esetben felmentették a vádak alól, bár egy személyt utóbb mégis elítéltek. Egy személy közkegyelemben részesült, 3 határozatot pedig megsemmisítettek, mivel a törvény hatálya nem terjedt ki a vádlottakra (nem tisztviselők, csak altisztek voltak). 8 esetben ügyészégi szakban megszüntették az eljárást, mivel a nyomozás nem járt eredménnyel, 3-3 esetben befejezetlenül, illetve kiadatási végzéssel zárult az ügy.

Összesítve a mérleget megállapítható, hogy 28 esetben megálltak a vádak, 8 esetben viszont nem. 14 esetben nem tudtak az ügy végére járni, mivel a vádlottakat nem találták meg, külföldre távoztak. 10 esetben túlságosan súlyos ítélet született.

49 Új alkalmazott, aki 1945. januárját követően lépett be a Magyar Központi Híradó Rt.-hez, tehát őket nem sorolom a vizsgált körbe, hiszen a II. világháború alatt nem dolgoztak a Rádióban, de a kimutatásokról kiderül, hogy az újakat kivétel nélkül igazolták.

tett, ezért enyhíteni kellett a büntetést, jobbára állásvesztés helyett fedésben részesítették a vádlottat.

A Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. Igazoló Bizottsága hivatalosan csak hónapokkal később alakult meg. Tagjai — dr. Padányi Zoltán, dr. Molnár Sándor (NPP), dr. Bóday Jenő (MKP)⁵⁰, Horváth Zoltán (SZDP), Kóródi Katona János (FKFPP), Szántó István⁵¹, akik 1945. június 15-én Bechtler Péter alpolgármester előtt az alábbi fogadalmat tették: „Én becsületemre és lelkiismeretemre fogadom, hogy mint az Igazoló Bizottság tagja, a tagságból folyó feladatomat elfogulatlanul és csakis a magyar nép érdekeinek szem előtt tartásával fogom ellátni.” Az alábbi táblázatból látható, hogy a jelölésre jogosult pártok és a szakszervezet mikor és kiket delegált a testületbe.

II. táblázat

Párt, szervezet	Kinevezés ideje	Kinevezett
Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt	1945. 05. 28	Kóródi Katona János
Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt	1945. 07. 12.	Pulay Gyula
Magyar Kommunista Párt	1945. 06. 15.	dr. Bóday Jenő
Magyar Kommunista Párt	1945. 11. 07.	Fenyvesi Ervin
Magyar Kommunista Párt	1946. 01. 30*	Farkas János
Magyar Magánalkalmazottak Szabad Szakszervezete	1945. 10. 25.*	dr. Katona Endre (Korábban dr. Padányi Zoltán, vagy Szántó István)

50 Korábban rádiós, de Ortutay megállapítására, miszerint Móra Ferenc egyik novelláját saját szerzeményként olvasta fel, plágium vádjával eltávolították. Magyar Nemzet. 1945. augusztus 1.

51 Dr. Padányi Zoltán és Szántó István vonatkozásában az iratokból nem derült ki, hogy melyikük a szakszervezeti, vagy a polgári demokrata jelölt. A bizonytalanságra utal, hogy a táblázat mindkét sorába felvettem nevüket.

Párt, szervezet	Kinevezés ideje	Kinevezett
Szociáldemokrata Párt	1945. 06. 05.	dr. Simor Ágost
Szociáldemokrata Párt	1945. 06. 05.	dr. Szalay Sándor
Szociáldemokrata Párt	1945. 06. 15.	Horváth Zoltán
Szociáldemokrata Párt	1945. 10. 25.*	Rákosi Elemér
Nemzeti Parasztpárt	1945. 06. 15.	dr. Molnár Sándor
Nemzeti Parasztpárt	1945. 07. 25.	Juhos László
Nemzeti Parasztpárt	1945. 09. 05.	dr. Barthos András
Nemzeti Parasztpárt	1945. 11. 30.	dr. Ferenczy Gyula
Nemzeti Parasztpárt	1945. 12. 13.*	András Imre
Nemzeti Parasztpárt	1946. 03. 27.	Bartos András
Nemzeti Parasztpárt	1946. 04. 05.	Ivánszky Aladár
Polgári Demokrata Párt	1945. 10. 25.*	dr. Bory István (Korábban dr. Padányi Zoltán, vagy Szándó István)

*Az aznapi bizottsági jegyzőkönyv alapján, ahol pedig * nem szerepel, ott a jelölő lapok alapján töltöttem ki hivatali idejüket.

A 399/a. számú Igazoló Bizottságnak 19 ülésről maradtak fenn jegyzőkönyvei 1945. október 25-től 1946. február 27-ig között.⁵² A testület személyi összetétele jelentősen módosult, de megjegyzem, hogy a tagcserék a bizottságok tevékenysége során gyakorta előfordultak. Az iratok tanúsága szerint az SZDP 1945. június 5-én egyszerre két személynek, dr. Simornak és dr. Szalaynak is bizalmat szavazott, majd 10 nappal később felismerve tévedésüket, hiszen minden párt csak egy tagot delegálhatott a bizottságba, végül nem tudván dönteni a két kolléga között, Horváth Zoltánnak adtak lehetőséget.

⁵² 1945. október 25, 29, 30., november 13, 15, 20, 21, 27, 29., december 4, 5, 6, 11, 12, 13, 18, 19., továbbá 1946. január 30. és február 27.

Az első érdemi ülésen, 1945. október 25-én dr. Bóday Jenő (MKP) töltötte be az elnöki posztot, dr. Medgyesi László a jogi képezése révén lehetett jelen, míg Szilágyi Ödön vállalati előadó (ügyészi szerepet töltött be)⁵³, valamint Fákla Jánosné volt a jegyző. A Bizottság tagjai a következő személyek voltak: dr. Bory István (PDP), dr. Katona Endre (szakszervezet), Pulay Gyula (FKFPP), Rákosi Elemér (SZDP), Barthos András (NPP). A tagok nem minden ülésen vettek részt. Barthos neve például nem szerepel az október 29-i, 30-i és november 13-i jegyzőkönyvekben, de november 15-én már újra ott ült a bizottságban. A hiányzások okát az iratokból nem ismerjük, de feltételezhető, hogy a leváltással lehettek összefüggésben. Barthost november 30-án dr. Ferenczy Gyula váltotta fel. Feltételezhető, hogy a delegáló szervezetek komolyan vették a bizottságban betöltött feladatukat.

Fenyvesi Ervin (MKP) november 13-án dr. Bódayt (MKP) váltotta, aki helyett dr. Katona Endre (szakszervezet) került az elnöki székbe. A december 18-i ülésen, egy alkalommal dr. Bory (PDP) is elnökölt. A meglévő források tanúsága szerint Bódayn, Katonán és Boryn kívül más nem ült az elnöki székben.

Az 1946. március 27-én a Magyar Központi Híradó Rt. által az Igazolóbizottságok Titkárságának küldött jelentés szerint az elnök dr. Katona (szakszervezet), dr. Medgyesi jogilag képezített tag, Szilágyi vállalati előadó, de Fákla Jánosné⁵⁴ helyett Szent-Ivány Mária a jegyző. A tagok: Farkas János (MKP), Rákosi Elemér (SZDP), Pulay Gyula (FKFPP), Barthos András (NPP) és dr. Bory István (PDP). 1946. március 27-i részvétellel Katona (szakszervezet), Bory (PDP), Pulay (FKFPP) és Rákosi (SZDP) tehát időnkénti hiányzásaik ellenére is töretlenül élvezték a delegáló párt bizalmát. Az MKP és az NPP viszont kétszer is változtatta tagját.

Az átlagosan heti kétszer, de előfordult hogy háromszor ülésező bizottság hente küldött számszaki adatokat tartalmazó jelentéseket az Igazoló Bizottságok Titkárságának, dr. Füle jegyzőnek. Ezekből kiderül, hogy az érdemi eljárások már 1945. május 31-én megkezdődtek, és nem október 25-én, amely időponttól hivatalos jegyzőkönyvek maradtak fenn. Továbbá nem is 1946. február 27-én zárultak le, hanem egészen július 16-ig tevékenykedtek. A korábbi, illetve későbbi jegyzőkönyvek elvesztek, ugyanakkor található olyan jegyzőkönyvek (pl. 1945. december 4., 5., 6.), amelyekről nem küldtek jelentést a Titkárságnak.

Másodszor szembeűnő, hogy a jelentést küldő személy már május 31-től Dr. Katona Endre, ami a bizottságban betöltött vezető szerepére utal, holott csak no-

53 A Rádióélet című hetilap felelős szerkesztője. Állásában maradt a Sztójay- és a Szálasi-érában is. A lap 1944 folyamán számos, a németeket dicsőítő, a zsidók deportálását helyeslő, valamint nyilas anyagot közölt. Magyar Nemzet. 1945. augusztus 1.

54 1945. november 6-án és 7-én betegség miatt Taubner Marianna helyettesítette.

vember 13-án váltotta fel dr. Bóday korábbi elnököt. További rejtély, hogy mikor került a testületbe, hiszen hivatalosan nem esküdött fel 1945. június 15-én, és neve először — a jelentéseket leszámítva — az október 25-i jegyzőkönyveken szerepel.

A jelentésekből kitűnik, hogy az egyes tárgyalási napokon igazolási eljárás alá vont munkavállalók több mint felét felmentették, elenyésző részét nem igazolták. Igen nagy számban elnapolták a döntést. Ennek oka az lehetett, hogy az illető nem jelent meg a bizottság előtt, vagy egyszerűen nem állt elegendő információ a döntéshozók rendelkezésére, így megingott a vád, illetve a védelem. Komoly összesítő statisztikai, számszaki következtetéseket éppen ezért nem áll módunkban levonni a jelentések alapján, hiszen ugyanazon személyeket a következő vizsgálati napon újból elővették, viszont az újból vizsgált személyek számát nem jelezték.

Megállapítható tehát, hogy a bizottság 1945. május 31-től 1946. július 16-ig ülésezett, dolgozott aktívan. Ez idő alatt a megmaradt jegyzőkönyvek és a jelentések alapján legalább 80 alkalommal ült össze.

Olyan tendencia nem mutatható ki, hogy ha a hiányzások miatt valamely politikai irányzat többségbe került, az befolyásolta volna az igazoltak vagy az elhalszított döntések arányát.

A bizottság működésének kezdeti nehézségeit jellemzi dr. Bóday elnök 1945. augusztus 7-én kelt levele, amelyben az Igazoló Bizottságok Titkárságától a működés alapjául szolgáló 1080/1945. M. E. számú rendelet és kiegészítései megküldését kéri (hatályban június 27-től), holott már május 31-től tevékenykedett a testület, nyilván a 15/1945. számú M. E. rendelet alapján járt el.

A Magyar Hirdető Iroda Rt. (társvállalat) 1945. augusztus 11-én írt levelében sérelmezte, hogy számára, valamint a társvállalatok számára (Magyar Nemzeti Apolló Mozgófénykép Rt., Start Filmgyár és Filmkereskedelmi Rt., MONE Orvosi Műszerüzem és Kórházberendező Rt., és Ökonómia Terményfeldolgozó és Kereskedelmi Rt.) június 26-án kelt igazoló bizottságot kérő levelüket elfektették. A 399/a. sz. bizottság eközben alkalmazottaik igazolási ügyeit augusztus 14-ére tárgyalásra tűzte ki, holott korábban nem lett hatáskörébe utalva. Hivatkozásuk szerint önálló jogi személyek és kéri továbbra is külön bizottság küldését a leányvállalatok számára.

1945. augusztus 13-án a Titkárság figyelmeztette dr. Bóday Jenő elnököt, vegyék le a napirendről más vállalatok munkatársainak ügyét, mivel a Magyar Magánalkalmazottak Szabad Szakszervezete javaslatára külön bizottságot küldenek számukra. Egy még aznap kelt levélben a Magyar Magánalkalmazottak Szabad Szakszervezete kérte a Titkárságot, terjesszék ki a 399/a. sz. bizottság működését. Ortutay befolyását mutatja, hogy 1945. augusztus 18-án, amikor hivatkoznak a Magyar Hirdetőiroda Rt. kérelmére, a Titkárság hozzájárult ahhoz, hogy a 399/a. sz. Bizottság tárgyalja a társvállalatok munkatársainak ügyeit is.

A Bizottságra háruló terheket a társvállalatoknál folytatott eljárások jelentősen növelték. 1945. november 13-án az új elnök, dr. Katona jelezte az Igazoló Bizottságok Titkárságának, hogy feladatukat előreláthatólag december 31-ig tudják csak befejezni. Ehhez képest 1946. február 26-án kelt levelükben kérik az Igazságügyi Minisztert, hogy engedélyezze számukra a nyugati fogságból hazatért alkalmazottak igazolását is. Indokaik között szerepel az ügyek korábbi igazolásokkal való összefüggése, több ügy együttes tárgyalhatósága, illetve az épületen belüli működés a tanúvallomások megtétele esetén csökkenti a munkaidő kiesést. Az 1946. március 18-án kelt válaszlevélben a minisztériumi hozzájárulást megkapták. 1946. március 28-án a 10/1946. M.E.sz. rendelet alapján „nyugatos” bizottsággá alakultak, így 399/a. számuk 588-ra változott. A Budapesti Nemzeti Bizottság határozatával 1947. április 25-én rendelte el iratainak levéltárba való helyezését, mivel az 588. sz. bizottság működését befejezte.

A bizottság működésével kapcsolatosan azonban nem volt minden rendben. Dr. András Ernő ügyvéd, a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. és társvállalatai jogi képviselője, 1945. augusztus 1-jén kérvényt nyújtott be a Nemzeti Bizottsághoz, amelyre szeptember 19-én érkezett válasz. Ebből kiderül, hogy az ügyvéd az igazoló bizottsági tagok némelyike ellen tett kifogást. A BNB szerint ezt a rendelet ugyan nem engedte meg, de a demokratikus szellemű ellenőrzés biztosítása érdekében helyesnek tartotta, ha az ügyvéd a konkrét kifogásokkal a delegáló pártokhoz fordul. Az ügyvéd panaszt emelt a bizottság jogász tagjával szemben is, de kifogásait a Titkársághoz utalták. Az igazoló bizottság megalakulásával kapcsolatos kifogását elutasították, mivel a Magyar Híradó Rt. a Rádió jogutódja, és bármely vállalatához küldték is ki a bizottságot, az működése során újabb megbízásokat nyerhetett. Tagságát pedig nem az új vállalatvezetés, hanem a Budapesti Nemzeti Bizottság állította össze. Az összetételével kapcsolatos szabálytalanságok esetén pedig nem minden esetben kellett volna megsemmisíteni az ítéleteket⁵⁵, de mivel erre külön jogszabályi rendelkezés nem volt, és a BNB egyébként sem rendelhette azt el, a jogorvoslati fórumokhoz fellebbezhetek az érintettek. Egy felvetést fogadtak csak el, melynek értelmében elrendelték, hogy a Titkárság vizsgálja meg, a bizottsági üléseken nem vett-e részt kebelbeli a vállalat részéről. Ha meg is vizsgálták ezt a pontot, ténylegesen nem tettek semmit, hiszen pl. Szilágyi Ödön vállalati előadóként a kezdetektől folyamatosan részt vett az üléseken és közvetíthette, érvényesíthette a vállalati vezetőség álláspontját az egyes alkalmazottak megítélésével kapcsolatban.

55 Ez arra mutat, miszerint előfordulhattak szabálytalanságok, és ezt az BNB sem tagadta.

Az elmarasztaltak ügyei (Adattár)

A név után zárójelben az elítélt születési helyét és idejét, beosztását, valamint ha az irat-anyagból kiderült, a Rádióhoz való belépésének idejét tüntettem fel.

1.) A. Balogh Pál (Budapest, 1912, zenei rendező, 1934-től rádiós)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a⁵⁶ pontja értelmében és a 3300/1945. M. E. sz. rendelet 3. és 4. §-a⁵⁷ alapján állásvesztésre ítélte (53. számú határozat, 1945. július 20.), és az iratokat a Népügyészségre továbbította. Az indoklásban németbarátságát, jobboldali beállítottságát rótták fel, valamint önkéntes távozását a magyaróvári nyilas rádióhoz, amelynek egyik vezetője is lett, valamint azt, hogy Németországba távozott.

A népügyészégi irat (Nü. 3769/1946.) a népbírószági (Nb. 4362/1946.) anyagban maradt fenn. Az igazolásfellebbezési anyag nem található. Az 1946. október 23-án kelt vádirat az igazoló bizottság határozatában szereplő vádakat, illetve korábbi feljelentés alapján, 1938-tól eredeztethető nyilas párttagságát sorolja fel.

A Népbírószág 1947. január 18-án 6 hónap börtönbüntetésre, valamint politikai jogainak 5 évre való felfüggesztésére ítélte népellenes büntettek címén (Nbrmov 12. §. 4.).

A vád és védelem is fellebbezést nyújtottak be a NOT-hoz.⁵⁸

2.) Bajnáczy József (Ercsi, 1892, altiszt, 1931-től rádiós)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 2. pontja értelmében, szolgálatban való meghagyása mellett megfeddte (865. számú határozat, 1945. december 19.), mivel kérelmet nyújtott be a Nemzetvédelmi Kereszt iránt, amit meg is kapott, miután Kozma Miklós századában huszárként szolgált. A határozat jogerőre emelkedett.

56 A 20. §. 2. bekezdésének 1–4. pontjai tartalmazták a büntetéseket, amelyet a formanyomtatványon nem jelöltek meg pontosan, csak a bekezdést tüntették fel. A pontok megjelölése tőlem származik.

57 Az a közalkalmazott, aki 1944. október 15-ét követően önként, vagy kényszerítés nélkül utasításra Magyarországról Németországba, vagy a németek által megszállt területre távozott, megfosztandó állásától. A közalkalmazott a kényszerhelyzet fennállását valószínűsíteni tartozott.

58 Az ügy további alakulásának a MOL-ban, a BFL-ben és az ÁSZTL-ben sem jutottam nyomára.

3.) Barna András (Ipolyhidvég, 1895, vonalszerelő)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 4. pontja értelmében és a 3300/1945. M. E. sz. rendelet 3. §-a alapján állásától megfosztotta (946. számú határozat, 1946. április 3.), ami ellen fellebbezést jelentett be. Az indoklás alapján a magyaróvári rádióhoz önként csatlakozott, majd 1946. március 26-án (a három csoport egyikével) Németországba távozott.

A Népügyészség (6521/1946.) 1946. május 20-án a bizottsági határozat helybenhagyását indítványozta. A népbírósnál (Nb. Ig. 3124/1946.) sajnos hiányzik a határozat.

4.) Beniczky Ádámné (Karcag, 1910, titkárnő, 1936-tól rádiós)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 3. pontja értelmében nyugdíjazását rendelte el (666. számú határozat, 1945. november 15.). Szilágyi Ödön vállalati előadó (súlyosbításért) és az igazolás alá vont fellebbezést jelentettek be. Ortutay és Szilágyi tanúk szerint házasságkötését követően németbarát lett, vakon hitt győzelmükben, és kívánta azt. Zsidóellenes kijelentéseket tett, továbbá Ortutay Gyulát zsidóbérencnek, illetve nem igazán baloldali személynek bélyegezte. Dr. Gurka Márton szerint ugyan nem volt baloldali, de dr. Arató Pállal együtt azt vallotta, hogy a proklamációt követően a vezetőség internálással fenyegette Beniczkynét. A bizottság ez utóbbit nem tudta tisztázni, mivel Kyd bárónál, aki a Rádió akkori vezetője volt, ha rövid ideig is, de bizalmas gépírósnői munkát végzett.

A népügyészségi anyag (518/1946.) elveszett. 1948. december 1-jén kelt határozatában a népbírósnál (Nb. Ig. 695/1946.) helybenhagyta a bizottsági határozatot, amely jogerőre emelkedett.

5.) Bittner János (Budapest, 1893, könyvelő)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 4. pontja értelmében és a 3300/1945. M. E. sz. rendelet 3. és 4. §-a alapján távollétében állásvesztére ítélte (54. számú határozat, 1945. július 20.), és a Népügyészségre tette át iratait. Bittner a nyilas uralom alatt a rádió katonai parancsnoka volt. Budára, majd Magyaróvárra szállította a Rádió eszközeit. Budáról uszító nyilas propaganda előadásokat tartott.

A Népügyészség (3865/1946.) elrendelte a nyomozást 1946. július 5-én, majd az iratokat csatolták (Nü. 8351/1947.). 1947. december 23-ig a nyomozás még nem járt eredménnyel. Az ügy befejezetlen maradt.

6.) Bornemissza János báró⁵⁹ (Marosillye, 1914, rövidhullám osztályvezető, 1934-től rádiós)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 2. pontja értelmében, szolgálatban való meghagyása mellett vezető állásra alkalmatlannak tartotta, és két évre kizárta az előléptetésből (171. számú határozat, 1945. augusztus 17.). Érintett nyilatkozata szerint a rövidhullám vezetése során a jobboldali propaganda enyhítésére kívánt törekedni. A bizottság ezt nem tekintette helytállónak, mert gyenge akaratú embernek ismerték. Továbbá felrötták, hogy Frigyesy vezérigazgató igazolása során tanúként, tárgyilagosságot nélkülöző kijelentést tett és bevallottan csak azért, mert hálával tartozott neki. „Az ilyen jellemű ember, mint igazolás alá vont, nem lehet a mai demokratikus Magyarországon vezető semmilyen formában sem.” Hamis tanúzásért csak azért nem tették át az ügyészségre ügyét, mert nem eskü alatt vallott. Nem derül ki, mikor emelkedett jogerőre a határozat.

7.) Budinszky Sándor (Budapest, 1901, helyszíni közvetítések osztályvezetője)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 4. pontja értelmében távollétében⁶⁰, szélsőjobboldali és németbarát beállítottsága miatt, aminek a közvetítések során is tanújelét adta (az antibolsevista kiállításról és a politikai rendőrség zsidó vagyonok utáni kutatásáról uszító hangnemben tudósított), továbbá rokonával Budinszky László nyilas igazságügyi miniszterrel tartott kapcsolata okán⁶¹ állásától megfosztotta (921. számú határozat, 1945. július 31.), és az iratokat a Népbírósághoz továbbította.

Budinszky 1946. március 16-án fellebbezéssel élt, mivel a tárgyalásról a nyilvánosságot kizárták, továbbá ő maga sem tehetett fel kérdéseket a tanúknak. Azt állította, hogy meg sem idézték a tárgyalásra (pedig a felesége ezért írta kimentő levelét), a vádat nem ismerhette meg és tanúkat nem állíthatott.

Az igazolási eljárás felfüggesztését indítványozza a népjogász (3765/1946.) 1946. május 23-án az igazolásfellebbezési tanácsnak, a már folyamatban lévő nép-

59 1934. október 1-jétől a külügyi osztályon dolgozott, majd 1936-ban bevonult és egy éves katonai szolgálat után, fél évre a Rövidhullám Osztályra került. Ezután az adminisztratív igazgató titkára, ezt követően a hangfelvételi ügyek intézője lett, végül 1943 októberétől dolgozott újra a Rövidhullám Osztálynál.

60 A szabályszerű idézésre nem jelent meg július 31-én, mivel, ahogy felesége írta, vizsgálati fogságban volt. A beadvány dátuma megegyezik a tárgyalás időpontjával. Fellebbezésében Budinszky azt írja, hogy internálótáborban volt és nem kapott idézést, valamint hogy a bizottságnak kötelessége lett volna a helyszínrre kiszállni.

61 Nem állt vele rokoni kapcsolatban és nem tartott vele semmiféle nexust, amint ezt fellebbezésében állította.

bírószági eljárás (Nb. 4891/1945) befejezéséig. A vádirat (3665/1945.) 1945. december 17-én született. 1946. augusztus 28-án 6 hónapi börtönre és 5 évre politikai jogai gyakorlásának felfüggesztésére ítélték a Rádióéletben megjelent riportjai miatt, de a közvetítések esetében bizonyítottak látták, hogy előre megírt szöveggel, parancsra dolgozott. A népügyészség 1948. október 14-i átiratából kiderül, hogy 1946. december 28-án a NOT 7621/1946. számú jogerős ítéletével 1 évi börtönbüntetésre, illetve politikai jogainak 5 évre történő felfüggesztésére ítélte.

Mindezek után 1948. november 5-én a népügyész indítványozta a népbíróságnak küldött átiratában az igazoló bizottság által hozott határozat jóváhagyását.

A népbíróság igazolásfellebbezési tanácsa (Nb. Ig. 976/1947.) 1948. november 25-én kelt határozatában helybenhagyta az igazoló bizottsági határozatot. 1949. április 11-én a Nb. Ig. 3445/1946. számon újabb határozat született, amely külön indoklásában a fellebbezést visszautasította, mivel a 10.000/1947. Korm. rendelet 12. §-a alapján az 5000/1946. M. E. sz. rendelet (B-lista) folytán szünetelő eljárás folytatását 30 napon belül kell kérelmezni. A határidő 1947. szeptember 13-án lejárt anélkül, hogy kérték volna az eljárás folytatását.

8.) Büky György (Szekszárd, 1888, szerkesztőségvezető)

A hivatalos bizottság 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 4. pontja értelmében és a 3300/1945. M. E. sz. rendelet 3. és 4. §-a alapján távollétében állásától megfosztotta (232. számú határozat, 1945. augusztus 17.), és iratait a Népügyészségre, illetve a Népbírósághoz tette át.⁶² Az indoklás szerint szélsőjobboldali és németbarát beállítottságú, nyilas párttag volt. A Rádió szerkesztőségének tagja, majd a nyilas uralom alatt felelős szerkesztő. Önként Rónafőre ment, majd Németországban maradt.

A népügyészségi iratokat (3762/1946.) csatolták a 8364/1947. számú ügyhöz, amelyet végül 1949. március 29-én miniszteri rendelettel a Bp. 101. §. 3.⁶³ pontjára tekintettel megszüntettek.

9.) Csiszár Béla (Kalocsa, 1905, szerkesztőségi munkatárs)

A hivatalos bizottság 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 4. pontja értelmében távollétében állásától megfosztotta (922. számú határozat, 1945. augusztus 17.), és iratait a Népbírósághoz tette át, mivel szélsőjobboldali és németbarát beállítottsá-

62 Gyakran a határozatban és az átiratban is a Népbíróságot nevezték meg, ahová továbbították az iratot, de azok a Népügyészségekhez jutottak, hiszen ott emelték a vádat.

63 A népügyészségen történt megszüntetések indoka 1949 folyamán a Bp. 101. §. 3. pontja alapján történt, amely a továbbiakban külön nem jelztek.

gú volt, továbbá a Pesti Újság című nyilas lapban lázító vezércikkeket írt, valamint az Új Európa című lapnak szerkesztője volt.

A népügyészégi iratokat (3763/1946.) csatolták a 8365/1947. számúhoz, de végül 1949. május 11-én megszüntették az ügyet. Ezt követően az Államügyészség (87425/1949.) 1949. december 3-án mégis vádat emelt.

A népbíróság (Nb. Ig. 7/1949.) 1949. január 18-án az igazoló bizottsági határozatot helybenhagyta a népügyészégi indítványnak megfelelően.

A Büntetőtörvényszék (21118/1949.) 1950. március 22-én 2 év börtönbüntetésre, hivatalvesztésre és politikai jogainak 10 évre való felfüggesztésére ítélte az Nbr. 11. §. 6. pontja alapján, amelyet a Legfelsőbb Bíróság (5479/1950.) 1950. szeptember 5-én megerősített.

10.) Dohnányi Ernő, dr. (Pozsony, 1877, főzeneigazgató)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 4. pontja értelmében és a 3300/1945. M. E. sz. rendelet 3. és 4. §-a alapján távollétében állásától megfosztotta (915. számú határozat, 1945. július 31.), és a Népbírósághoz tette át iratait, mivel az indoklás szerint neki köszönhető, hogy úgyszólván csak német muzsika hangzott el a rádióban az utolsó években, 1944 decemberében pedig Ausztriába távozott.

A népügyészégi iratokat (3871/1946.) csatolták a 8346/1947., majd a 84120/1949. számú ügyhöz. 1949. március 31-én megszüntették az ügyet.

A Népbíróság (Nb. 2960/1947.) 1947. október 17-én kiadatási végzést, illetve elfogató parancsot adott ki Dohnányi ellen, aki a rendőrhatalóság tudomása szerint akkor Angliában tartózkodott.⁶⁴

11.) Folthy Tibor (Budapest, 1902, könyvtáros, 1936-tól rádiós)

A hivatalos bizottság a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. §-a alapján állásától megfosztotta (890. számú határozat, 1945. december 20.), mivel 1944. október 15-ét követően Németországba távozott, és nem bizonyítható, hogy kényszer hatására tette. Az érintett fellebbezést jelentett be a határozat ellen.

A Népügyészség (3775/1946.) indítványozta az igazoló bizottsági határozat helybenhagyását, de az eredeti iratok nem maradtak fenn.

A Népbíróság (Nb. Ig. 2628/1946.) 1946. június 28-án határozatában feddésre enyhítette a bizottság ítéletét, mivel családja iránti lelki kényszer hatására távozott külföldre, a létfenntartás motiválta.

64 Az ügyre és hátterére ld. még *Breuer János*: Dohnányi meghurcoltatása. In: Dohnányi Évkönyv 2002. MTA Zenetudományi Intézet, Dohnányi Archívum, Bp., 2002. 67–76. p.

12.) Fridl Frigyes (Regensburg, 1888, karnagy)

A hivatalos igazolás során távollétében a 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M.E. rendelet 3. és 4. §-a alapján állásvesztére ítélték (175. számú határozat, 1945. augusztus 14.), és iratait a Népügyészségre továbbították. Az indoklás szerint szélsőjobboldali és németbarát beállítottságú volt, önként a magyaróvári rádióhoz távozott, illetve Németországba menekült.

A népügyészségi iratokat (3764/1946.) csatolták a 8366/1947. számú ügyhöz, majd 1949. március 4-én megszüntették az eljárást.

13.) Frigyesy (Friedrich) János, dr. (Kassa, 1897, vezérigazgató, 1926-tól rádiós)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 4. pontja alapján állásától megfosztotta (64. számú határozat, 1945. július 27.), folytatólagosan elkövetett háborús és népellenes bűntettek gyanúja miatt⁶⁵ a Népügyészséghez tette át az iratokat, ami ellen az érintett fellebbezést jelentett be. Az indoklás szerint az ő kezében futott össze a vállalat teljes adminisztrációja, és bár beismerte, hogy a követett bel- és külpolitikai irány kevésbé volt kedvére, a pozícióját nem adta fel, vállalta a felelősséget. Állítása szerint a szabotázs, a személyi és szellemi értékek mentése volt a célja, de Polgár Tibor (karnagy) vallomása szerint ez a szándék távol állt tőle. A reakciós, fasiszta, nyilas rendszer szervilis kiszolgálója volt. Mivel 75 holdas birtokkal rendelkezett, nem volt rászorulva az állásra, ha a politikai irány valóban ellentétes lett volna beállítottságával, otthagyhatta volna. Még a zsidó- és faji törvények hatályba lépése előtt részt vett a házastársi igazolások elrendelésében, tehát a számára előírt ténykedésen túllépett. Német vezetők beszédeit közvetítette a Rádióban, amelyek támadták a Szovjetuniót, Angliát, USA-t, uszítottak a háborúba való fokozott belesodródásra, hadba lépésre. Vezető állásában lehetővé tette mindezt, annak tudatában, hogy a Rádió a legkiválóbb propagandaeszköz, és a kb. 51 ezer, a bizottság szerint 60 ezer pengő évi bruttó, fizetésért állásában maradt. A Német Vöröskereszt kitüntetését is megkapta.

A Népügyészség (6935/1945.) 1945. szeptember 10-én kelt vádiratában a Nbr. 11. §. 1. és 6., illetve a 15. §. 4. pontjába ütköző háborús és népellenes bűnök miatt tette felelőssé.

A Népbíróság (Nb. 2666/1945.) 1946. február 8-án hozott határozatában 2 év 10 hónap börtönbüntetésre, állásvesztésre, vagyonelkobzásra, és politikai jogainak 10

65 A népbíráskodásról szóló 81/1945. M. E. számú és a kiegészítő 1440/1945. M. E. számú rendelet 11. §. 1. pontjába, 13. §. 1. pontjába, 15. §. 4., 5. 6. pontjaiba ütköző bűncselekmények elkövetésének gyanúja merült fel ellene.

évre való felfüggesztésére ítélte. A NOT (5136/1946.) 1946. október 4-én 2 évre csökkentette a börtönbüntetést, és a vagyoneklobzást mellőzte.

14.) Galitzin Péter, herceg (Szentpétervár, 1888, fordító, valószínűleg 1935-től rádiós)

A hivatalos bizottság távollétében állásától megfosztotta (919. számú határozat, 1945. augusztus 14.) az 1080/1945. M.E. sz. rendelet 20. §. 4. pontja alapján, és iratit a Népbíróságra továbbította. Az indoklás szerint az oroszországi forradalom kitörésekor emigrált Budapestre, a Rádió külügyi osztályán a Szovjetunió elleni gyűlöletének állandóan kifejezést adott. A Vörös Hadsereg közeledésének hírére még 1944-ben ismeretlen helyre menekült.

A Népügyészség (3864/1946.) a nyomozást elrendelte 1946. július 5-én. Az ügyet csatolták a 8352/1947. számhoz, majd 1949. május 11-én megszüntették az eljárást.

15.) Gáspár László, dr. (Budapest, 1916, ideiglenes próbaidős tisztviselő, bemondó, 1941-től rádiós)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M.E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján, továbbá az 1440/1945. M. E. számú rendelet 11. §. 6. pontjába ütköző háborús bűntettek gyanúja miatt állásától megfosztotta (30. számú határozat, 1945. július 13.). A népügyészségre tették át az iratokat, és egyidejűleg átkísérték oda a felelősségre vontat. Az érintett fellebbezést jelentett be. Barsi Ödön főrendező vallomása alapján megállapítást nyert, hogy közbelépésére tagadta meg a Szálasi-parancs beolvasását október 15-én azzal az indoklással, hogy ő is berekedt.⁶⁶ Nyilatkozatában Barsi Ödön a rekedtséget előzetes megbeszélésüknek tulajdonítja. Polgár Tibor és Skoff Elza tanúvallomása, továbbá dr. Bóday, Horváth, Szilágyi, és dr. Simor bizottsági tagok is megerősítették, hogy érintett hangját felismerték a korabeli rádióadásban. 1944. március 19. és november 10. között a propaganda híreket tőle telhetően legjobban hangsúlyozva olvasta be. Bár nem volt jobboldali, helyén maradt és lelkesen hangsúlyozva hirdette a népellenes, uszító, reakciós, nyilas, háborús híreket. Helyén maradásával a Sztójay- és a Szálasi-kormány közötti jogfolytonosságot jelképezte a bizottság megítélése szerint. Túlzottan hangsúlyozta a híreket, holott benyújtott életrajzában arra hivatkozott, hogy azért maradt posztján, hogy ne engedje át azt olyanoknak, akik lelkesedést tanúsítottak volna a hírolvasás során.

⁶⁶ *Hámori László*: Egy történelmi vasárnap. (A továbbiakban: *Hámori*) Népszava. 1945. július 26. 73. évf. 131. (150.) szám 2. p.

A VIII. kerületi Rendőrkapitányság Politikai Osztálya — (2067/1945 sz.) az oda valószínűleg az igazoló bizottság által áttett ügyében — a tanúkihallgatásokat és a nyomozást lefolytatta, az eljárását lezárta 1945. augusztus 12-én. Gáspár szeptember 10-én már kérte a fellebbezését követő tárgyalás kitűzését.

A tárgyalást kitűző végzésből kiderül, hogy az iratok elvesztek a bíróságon, és a Népbürokráciától (2506/1945.) kívánták pótolni azokat.

A Népbíróság (Nb. Ig. 2029/1946) 1947. február 27-én hozott határozatában az igazoló bizottsági határozatot megváltoztatva, csak feddésben részesítette. Nem találták megalapozottnak azt az állítást, hogy meggyőződést éreztetve olvasta volna fel a híryanagot, terhére csak az rótták, hogy a Stúdió megszállásakor nem hagyta el a helyszínt.

16.) Gáspár Zsigmond (Kispest, 1913, zenekari tag, 1941-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pontja alapján szolgálatban való meghagyása mellett vezető állásra alkalmatlannak nyilvánította (854. számú határozat, 1945. december 18.). Az indoklás szerint hitt a németek győzelmében, továbbá két alkalommal játszott a Volksbund zenekarban is, amit két próba előzött meg. Nem derült ki, mikor emelkedett jogerőre a határozat.

17.) Gémes Irén (Pátfalu, 1908, zenekari tag, 1943-tól rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pontja alapján szolgálatban való meghagyása mellett három hónapra a nyilvános szerepléstől eltiltotta. Az indoklás szerint jobboldali felfogású és antiszemita volt, a zenekari tagok hasonló elveket valló csoportjához tartozott. Revere Gyula zsidó hárfaművész ellen kifogást emelt az igazgatóságnál (ő maga is hárfás). A bizottság megállapítása szerint a szakmai féltékenységénél nagyobb volt a zsidógyűlölete, ami e magatartásra vezette.⁶⁷ Az október 2-i határozatot november 14-én egy szigorúbb követte, amely a korábbi hatályon kívül helyezve a 4. pont alapján állásától megfosztotta Gémet (636. számú határozat, 1945. november 14.). Az új tárgyalás oka újabb tanúk jelentkezése volt, amit a bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 25. §-a 2. bekezdése alapján új bejelentésnek értelmezett. Szomorú Árpád szerint németbarát volt, német propagandát fejtett ki, és elveit nyilvánosság előtt hangoz-

67 Később kitérőlték, de jól olvasható az indoklás azon része miszerint: „Az antiszemitizmus az igazoló eljárás szempontjából nem bűn addig, amíg abban nyilvánul, hogy valaki nem szereti a zsidókat. De amikor ez az érzület gyűlöletté alakul át és üldözésben nyilvánul meg, mint igazolás alá vontnál, akkor már az antiszemitizmus, mint demokrácia ellenes magatartás bírálandó el.”

tatta. Székelyhídi Andor megerősítette Gémes jobboldali beállítottságát, mondván, a teljes zenekar véleménye ezzel egyező. Dvorák Antal, mentő körülményként jegyezte meg, hogy érintett a német megszállást helytelenítette. Rengei Miklós szerint feltétlenül bízott a német győzelemben, valamint a Filmgyárnál is támadta Reverét. Gémes tagadta a vádat. A fentiek alapján született meg a súlyosabb határozat, ami ellen Gémes fellebbezést jelentett be.

A Népügyészség (1693/1946.), ahogy a tárgyalási jegyzőkönyvből kiderült, indítványozta a határozat helybenhagyását. Irat nem maradt fenn.

A Népbíróság (Nb. Ig. 954/1946.) 1946. április 26-án helybenhagyta a bizottsági döntést.

18.) Gróf László (Budapest, 1923, bemandó)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján, és a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. és 4. §-a értelmében távollétében állásától megfosztotta (914. számú határozat, 1945. augusztus 14.), és iratait a Népbírósághoz tette át. Jobboldali, németbarát beállítottságú volt, és önként jelentkezett a magyaróvári nyilas rádióba, majd innen ismeretlen helyre, Németországba szökött. Később fellebbezést jelentett be.

A Népügyészség (3869/1946) indítványozta, hogy a bizottsági határozatot a fellebbezési tanács hagyja helyben.

A népbírósági igazolásfellebbezési eljárása során (Nb. Ig. 4168/1946) 1947. június 19-én, a nyilvános tárgyaláson Gróf előadta, hogy azért távozott Magyaróvárra, mert nem akart katona lenni, illetve beteg édesanyját el kellett tartania. A népügyész ennek ellenére fenntartotta az indítványt. A határozatban helyben is hagyták a bizottsági döntést. Nem fogadták el védekezését, hiszen ha a nyilas propagandát személyesen nem is mondta mikrofonba, de ottani tevékenységével a nyilas rádióüzem fenntartását segítette, és súlyos, a nép érdekeit sértő magatartást tanúsított.

Korábban a Népbíróság (525/1946.) 1946. július 12-én a Nbr. 13. §. 3. alapján, háborús bűntett miatt jogerősen 6 havi börtönre ítélte, amit kitöltött.

19.) Guzikovszky Lipótné (Montevideo, 1904, spanyol bemandó)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 3. pontja alapján szabályszerű végelbírás alá vonását, vagyis nyugdíjazását (465. számú határozat, 1945. október 16.) rendelte el távollétében (műtösnő, ezért a szóban közölt idézésre kijelentette, hogy megjelenni nem tud), mert szélsőségesen zsidóellenes magatartást tanúsított és kijelentette, hogy a megoldás a halomra gyilkolásuk volna. Nem derült ki, hogy a határozat mikor emelkedett jogerőre.

20.) Harmat (Varjú) Géza (Arad, 1911, tisztviselő)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján állásától megfosztotta (254. számú határozat, 1945. szeptember 4.), de méltányosságból a családtagokat megillető nyugdíjigényt továbbra is fenntartották. Érintett fellebbezést jelentett be. Három bejelentés is érkezett ellene, amelyet a ház lakói is megerősítettek. A bizottság megállapítása szerint antiszemita, szélsőjobboldali, németbarát volt, szűkebb baráti köréhez tartoztak Zugó Ferenc (törzs)örmester és Benedek Ferenc (fő)hadnagy/zászlós Gestapó besúgók. Harmat házasságon kívül született, apja zsidó származású volt. Munkahelyén tudták ezt — hátrányos volt helyzete emiatt — éreztették vele, és sokáig nem is véglegesítették (1931–1936 között MHI, MTI). Egyszer testi inzultus is érte származása miatt Bittner János részéről. Harmat a bizottság előtt Zugót primitív, Benedeket szabados embernek festette le, szemben az ő tisztességes életével. Állítása szerint lehetetlen, hogy közöttük kapcsolat alakult volna ki. Barátságukat a bizottság bizonyítottan találta, hiszen gyakran látták őket a lakásába belépni, illetve tegeződött velük, továbbá Zugó gyakran hivatkozott arra, hogy Géza testvértől hallotta a híreket. Bombatámadáskor nála járt vendége az óvóhelyen szót emelt a zsidó lakók ellen, akiket Harmat elmulasztott megvédeni. (Harmat erről nem tudott, mert mint mondta, ő nem tartózkodott ott.) Faragó Pált a riasztó szolgálat ellátása során annak zsidó származása miatt nem engedte lakásába belépni.⁶⁸ A bizottság előtt tagadott, mivel ráébredhetett arra, hogy közveszély esetén nem tehetné volna ezt meg — vélte a bizottság. Munkahelyén üldözött volt, de lakóhelyén üldözőként viselkedett, s e magatartását zsidó származása nem menti.

A Népjogészségen 12339/1945. számon iktatták az ügyet, de nem maradtak fenn az iratok.

A Népbíróság (Nb. Ig. 4326/1945.) 1947. február 26-án megváltoztatta a bizottsági határozatot, és csak feddésben részesítette Harmatot, tekintettel arra, hogy magatartásával származását leplezte.

21.) Hetényi Kálmán (Budapest, 1911, tisztviselő, 1943-tól rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pontja alapján vezető állásra alkalmatlannak nyilvánította (292. számú határozat, 1945. szeptember 6.), mivel jobboldali beállítottságú volt és hitt a német győzelemben. Barsi Ödön ezirányú tanúvallomását kétségbe nem vonta, továbbá írásba nyilatkozott,

68 A légó(légvédelmi)-ügyclet ellátása során, mivel a zsidó származásúaknak rádiójukat be kellett szolgáltatni, a keresztyének lakásában kellett az ügycletet ellátni.

miszerint rövid ideig nyilas párttag volt (1940. szeptembertől 1941. januárig). A határozatban megnyugodott, az jogerőre emelkedett.

22.) Hetényi Kálmánné Szkublics Krisztina (Békéscsaba, 1907, rádióbemondó)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján, illetve a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. és 4. §-a értelmében, távollétében állásától megfosztotta (179. számú határozat, 1945. július 27.), és iratait a Népügyészségre (3755/1946.) tette át. Hetényiné jobboldali érzelmű és beállítottságú volt, önként távozott Magyaróvárra, ahol bemondói tevékenységét folytatta, majd Németországba utazott.

A Népügyészség 1946. augusztus 21-én kelt indítványában a népbírói eljárás (Nb. Ig. 4215/1946) felfüggesztését kérte, mivel nyomozást rendelt el. 1949. február 18-án 9572/1947. számon a népügyész indítványozta a népbírói igazolásfellebbezési tanácsának az igazoló bizottsági határozat helybenhagyását. Valószínűleg az iratok elkallódtak az évek során, hiszen 1949. február 25-én a tanácselnök a bizottságtól kérte az esetleges elfekvő iratok megküldését. 1950. július 1-jén az időközben népbírói eljárássá lett tanács elnöke 20.580/1949. számon kérte az államügyészséget, mivel 32.973/1950. számon visszaküldött iratai nem érkeztek meg — bár 1949. június 15-én jogerőre emelkedett az állásvesztést kimondó határozat — ismételten kéri azok megküldését. Hetényiné valószínűleg végleg „nyugaton” maradt, hiszen elvált férjétől.

23.) Hevessy Zoltán, vitéz (Kolozsvar, 1906, bemondó)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján, illetve a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. és 4. §-a értelmében, távollétében állásától megfosztotta (45. számú határozat, 1945. július 20.), és iratait a Népügyészséghez továbbította. 1942–1944 között, másfél évig Németországban, a Donausendernél, önkéntes szolgálatban magyar bemondó volt. A „legsötétebb” nyilas, propagandahíreket olvasott, majd visszatért a Rádióhoz. A nyilas uralom alatt ismét a propagandaszolgálatnál dolgozott, az eljárás idején ismeretlen helyen Németországban tartózkodott.

A népügyészségi iratokat (3766/1946.) csatolták a 8367/1947. számú ügyhöz. A nyomozást elrendelték 1946. április 15-én, de 1947. december 21-én még nem jártak eredménnyel. Nem szüntették meg az eljárást.

24.) Hütter Gyula (Bölcske, 1920, zenekari tag, 1941-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján állásától megfosztotta (866. számú határozat, 1945. december 18.), és iratait a Népjegyességhez továbbította, ami ellen az érintett fellebbezést jelentett be. A bizottság megállapítása szerint Hütter bízott a németek győzelmében és befolyásos nyilas kapcsolatokkal rendelkezett. Összeköttetését arra használta fel 1945. január 4-én, hogy a ferencvárosi nyilasházba vitette Mérő Bélát és Spuller Imrét (utóbbi mártírhalált halt). Fintáné (a főbérőlje) biztatására cselekedett így, akinek a házbéli (Práter u. 40.) gyermekek érdekében az óvóhelyen felállított kályha kéménye az ablaka alá füstölt.

A Népjegyesség (2059/1946.) 1946. április 15-én az eljárás felfüggesztését kérte, mivel folyamatban volt egy másik népbírósi ügye. Az igazolásfellebbezési eljárás során (Nb. Ig. 3112/1946.) úgy tűnik, nem született határozat, legalábbis nem található az aktában.

A Népjegyesség (473/1946.) már 1946. február 9-én vádat emelet a fenti két ember feljelentése miatt. A népbírósi iratokat (993/1946.) csatolták a 22909/1949. büntetőtörvényszéki számhoz. Az 1947. december 30-án hozott ítéletben az Nbr. 13. §. 2. pontja alá eső háborús büntett alól a Bp. 326. §. 2. pontja alapján felmentették, mivel nem találták bizonyítottnak, hogy a vádlott tette a feljelentést. A népjegyész fellebbezett a NOT-hoz.⁶⁹

25.) Janthó Bertalan (Igló, 1903, zenekari tag, 1938-tól rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján, illetve a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. §-a értelmében, állásától megfosztotta (294. számú határozat, 1945. szeptember 6.). Janthó a határozatba belenyugodott, de a Hivatásos Zenészek Szabad Szakszervezetéhez kiküldött bizottság 333/a. számú határozata (1945. október 29.) ellen mégiscsak fellebbezést jelentett be. Janthó beismerte, hogy az operaházi vonattal, felszólításra 1944. december 9-én Németországba utazott. Tátray Vilmos és Nováky László véleménye szerint jobboldali beállítottságú volt.

A Népjegyesség (12506/1945.) 1945. október 29-én a határozat helybenhagyását indítványozta.

A Népbírósi (Nb. Ig. 4334/1945.) a határozatot enyhítette (1946. június 14.), és csupán három hónapra tiltotta el foglalkozása gyakorlásától Budapesten. A szakszervezeti igazolóbizottság két évre megfosztotta működési igazolványától, és a vidéki működéstől tiltotta el három hónapra, amely utóbbi már 1945. novem-

⁶⁹ Az ügy további menetének a MOL-ban, a BFL-ben és az ÁSZTL-ben sem jutottam nyomára.

ber 1-jén lejárt. Elfogadták azt a megállapítást, hogy Janthó a saját érdekeit előtérbe helyezve elhagyta az országot és németbarátsága mellett mindvégig kitartott, de az igazoló bizottsági határozatot túl szigorúnak találták a nép- bíróságon.

26.) Jenőffy Jenő (Püspöknádasd, 1883, telefonhírmondó cégvezető)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján, illetve a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. és 4. §.-a értelmében, távollétében állásától megfosztotta (174. számú határozat, 1945. augusztus 14.), és iratait a Néppügyészséghez továbbította. Az október 15-i kormányzói proklamáció napján riasztó tisztként teljesített szolgálatot a stúdióban, ekkor a kiáltvány beolvasását megszaktította, majd a németek ostroma alkalmával az ellenállást megakadályozta, és átengedte a riasztó-mikrofont. Önként távozott Magyaróvárra, majd Németországba.

A néppügyészségi iratokat (3777/1946.) csatolták a 8370/1947. számú ügysz. 1949. február 28-án megszüntették az eljárást.

27.) Dr. Kassakürti (Kontra) Károly, vitéz (Holiny-Zukow, 1905, személyzeti osztályvezető helyettes, 1939-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján állásától megfosztotta (939. számú határozat, 1946. február 27.), ami ellen az érintett fellebbezést jelentett be. A bizottság megállapította, hogy az igazolás alá vont sovinizta, németbarát és jobboldali felfogású ember. 1938-ban tagja volt az „Abacsoport”⁷⁰ nevű katonai alakulatnak (Második Járőr), amely a Felvidéken civil ruhában, de fegyveresen röplapszórást folytatott, és zavart keltett. Mindezt rendkívüli fegyvergyakorlat címen tették. Tevékenységéért Nemzetvédelmi Keresztet kapott. Folyamodott a vitézi cím elnyeréséért is 1943-ban. 1941 őszén újból részt vett egy rendkívüli fegyvergyakorlatban. A köztudatban Rongyos Gárdaként ismert alakulatnak továbbra is önkéntes tagja maradt, Sorakozó című lapjukba cikket írt⁷¹. Az igazoló bizottság hangsúlyozta, hogy tevékenységükkel sokat ártottak a jószomszédi viszonyak, és mindez súlyosan esik latba az ország múltbéli megítélés-

70 A vezérkar V. osztályának különleges alosztálya fedőneve volt. Előbb járőrök, majd egy 300 fős alakulat lépte át a csehszlovák határt, és egészen Lengyelországig nyomult. Céljuk az akkor zajló komáromi tárgyalásokhoz adatok szolgáltatása volt. Kisvárdán folyt a lövészeti kiképzés. 18 ezer emberből 700 megbízható választottak ki. A határt civil ruhában lépték át, majd katonaruhába öltöztek. Kassakürti szerint bevetésre csak kb. 150 ember került.

71 A finn-orosz háborúban a finn katonák által tanúsított hősiességet magasztalta írásában.

se tekintetében a béketárgyalásokon. Túlbugzóan járt el a Rádió alkalmazottainak származási igazolásakor. Magatartása a magyar nép érdekeit sértette.

A Népgyűlésesség (5708/1946.) 1946. május 3-án kelt indítványában a bizottsági határozat helybenhagyását javasolta.

A Népbíróság (Nb.Ig. 2888/1946.) 1946. december 3-án tartott nyilvános tárgyalást és hozott határozatot az ügyben. A bizottság határozatát megváltoztatta, és Kassakürtit szolgálatban való meghagyása mellett megfeddte. Leszögezték, hogy a Rongyos Gárdában való részvétele — mivel az a hivatalos katonai szolgálata során történt — nem szolgálhat az igazolás megtagadásául, ez ellenkezik a demokratikus felfogással. A származás igazolások lebonyolítása során tanúsított magatartását Majorossy Aladáron(karnagy) kívül mások nem panaszták, és figyelembe véve a Rádióban érintettek magas számát, ez nem áll arányban a bizottsági határozat súlyával. A vádlott jobboldali beállítottságára vonatkozó hézagos információkkal együtt a feddés áll arányban.

A Népgyűlésesség (622/1948.) 1948. május 20-án azonban vádat emelt ellene a „Rongyos Gárda”-beli tevékenysége miatt. A népbírósági iratokat (2662/1948.) csatolták a 18584/1949. számhoz. Az államügyészség (85716/1949.) 1950. december 5-én indítványozta az eljárás megszüntetését. Az 1950. december 14-én hozott bírósági végzésben nyomozólevél kibocsátását határozták el, valamint az eljárás megszüntetését, amíg kézre nem kerül.

28.) Kálmán József, vitéz (Zádor, 1899, portás, 1929-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. számú rendelet értelmében állásától megfosztotta (951. számú határozat, 1946. április 24.), ami ellen Kálmán fellebbezést jelentett be. Az indoklás szerint igazolás alá vont önként Rónafőre, majd Németországba ment. Jobboldali politikai felfogású volt, és a népesség egy részével szemben gyűlölettel viseltetett.

A népgyűlésesség (6483/1946.) 1946. május 18-án kelt indítványában a bizottsági határozat helybenhagyását javasolta.

A népbíróság (Nb. Ig. 3078/1946.) 1948. április 9-én a bizottság határozatát megsemmisítette, tekintettel a 4080/1945. M. E. számú rendelet 14. §. 1. pont a. bekezdésére, mivel olyan személy ellen járt el, akivel szemben nem volt helye. A 4100/1945. M. E. számú rendelet 1. §. ugyanis kimondta, hogy az eljárást tisztviselői beosztást teljesített alkalmazottal szemben folytatható, viszont Kálmán altisztként teljesített szolgálatot.

29.) K. Halász Gyula (Budapest, 1904, műsorigazgató, 1929-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján távollétében állásától megfosztotta (913. számú határozat, 1945. augusztus 7.), és iratait a Népbíróságra, illetve Népügyészségre tette át. A határozat szerint németbarát érzelmű és jobboldali beállítottságú volt, továbbá a Rádió „hírhedt” műsorainak politikai és művészeti vezetője és összeállítója, a háborús propaganda legfőbb irányítója. 1944 tavaszán Balassagyarmat környékén zsidó kastélyt igényelt, továbbá a német UFA budapesti központjának dramaturgja volt, és a Jud Süss című uszító film magyar feliratait is ő írta. Német mintára (Wunschkonzert) létrehozta a „Kívánsághangverseny” című műsort, amiért német és magyar kitüntetésekert kapott.

A Népügyészség (5685/1945.) 1945. szeptember 9-én kelt vádiratában az Nbr. 11. §. 6., 13. §. 6., 15. §. 4. és a 17. §. 4. pontjai alapján elkövetett háborús és népelenes bűntettek miatt kérte felelősségre vonását.

A Népbíróság (2769/1945.) 1946. március 22-én 1 év börtönbüntetésre és politikai jogainak 5 évre való felfüggesztésére ítélte. Nem találta igazán jobboldalinak, csak erélytelen embernek, így csak a Jud Süss című film feliratai miatt (17. §. 4.) részesítette büntetésben. A NOT (4341/1946.) új eljárásra utasította az első fokú bíróságot, mivel nem vizsgálták ki megfelelően a tényállást. Az újabb ítéletben, 1949. január 4-én, másfél évi börtönbüntetést kapott ugyanazon vádakért, mint első alkalommal.

30.) Kilián Zoltán (Budapest, 1888, belső munkatárs, 1929-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pontja d) bekezdése alapján szolgálatban való meghagyása mellett vezető állásra alkalmatlannak mondta ki (42. számú határozat, 1945. július 17.). A felek a határozatba megnyugodtak, így azonnal jogerőre emelkedett. A bizottság megállapította, hogy Kilián az 1918–1919-es forradalmak során „szélsőségesen szociális” magatartást tanúsított, amiért fegyelmi büntetést kapott, és 1924-ben tanári állásából feleségével együtt elbocsátották. Farkas Izor, Polgár Tibor, Tiszay Andor és Halasy János tanú vallomásaiból, illetve az igazolás alá vont nyilatkozataiból megállapították, hogy a rádió gyermekműsorainak vezetéséből szocialista volta miatt, az őt ért támadások hatására távolították el. Kiliánt szocialistának tartották, bár 1918-as kommunista párttagságát nem újíttotta fel. Ellensége a reakciónak és a fasiszmusnak, és az új demokratikus néppárt megbízható híve és barátja. Vezető állásra azért alkalmatlan, mert egzisztenciális okból a honvéd műsorok szerkesztőjeként szerepelt, amivel azt a látszatot keltette, hogy átállt a fasiszta oldalra, bár valójában a szerkesztésbe nem folyt bele, mert azt a VKF II., majd VI. osztálya intézte a Vitézi Rend Zrínyi csoportjának közreműködésével. Nem sikerült bizonyítania, hogy a japán és

angol anekdotákat felvonultató előadását nem önként készítette, hanem az a japán attasé által kieszközölt politikai nyomásra hangzott el. Az igazoló bizottság szerint súlyosan sérti a proletár erkölcs által parancsolt köteleességet, és nem lehet vezető a demokráciában az, aki belső meggyőződésével ellentétes politikai rendszer őszinte kiszolgálójaként tűnik fel. Nem láttak akadályt azelőtt, hogy az új népállam felépítésében a Rádió útján szellemi tevékenységével részt vegyen, mivel erre jogot szerzett 26 éven át tartó üldöztetésével.

31.) Kirchknopf Györgyné, dr. (Budapest, 1921, tisztviselő, 1943-tól rádiós)

A hivatalos bizottság a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. §-a alapján állásától megfosztotta (831. számú határozat, 1945. december 13.), mert az igazolás alá vont az október 15-i kormányzói proklamációt követően Németországba távozott, és nem bizonyította, hogy távozása a személyére nézve egyénileg jelentkező kényszerhelyzet hatására történt. Kirchknopfné az ítéletbe megnyugodott, így az jogerőre emelkedett.

32.) Klamarik Lóránd (Putnok, 1920, hangplemez forgató, 1944-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján állásától megfosztotta (172. számú határozat, 1945. augusztus 14.), ami ellen Klamarik fellebbezést jelentett be. Az un. Macskássy-rádió⁷² forgatója volt. Védekezését — miszerint a „gyomra” kényszerítette a szolgálat elvállalására — nem fogadták el, mert vallomásában sok ellentmondást találtak. Tény, hogy mindvégig kiszolgált a Szálasi-rendszert. Enyhítő körülményként tekintettek fiatal korára, súlyosbítónak pedig konokságára, illetve hazudozására.

A Népügyészség (16065/1945.) 1946. december 2-án emelt vádat ellene a Macskássy-rádiónál végzett tevékenysége, illetve Dálnoki Miklós László (Béla unokaöccse) rejtkehelyének elárulása miatt.

A népbírószági iratokat (Nb. 4772/1946.) csatolták a 22106/1949. számú ügyhöz. Az első fokon hozott ítéletben, 1948. február 25-én 6 havi börtönbüntetést és politikai jogainak 3 évi felfüggesztését szabták ki rá (Nbr. 13. §. 3. és 15. §, 5. pont), de a rejtkehely elárulását nem találták bizonyítottnak. A NOT (3258/1948.) 1949. december 15-én a semmisségi panaszokat elutasította, és közkegyelem érvényesülését mondta ki (11400/1948. I.M. rendelet), ha kizáró ok nem forog fenn.

72 A Macskássy-rádióról bővebben lásd „Az eljárások jellemző vonásai, történeti érdekességek az iratanyagban” című fejezetet.

33.) Koncz Sándor, dr. (Budapest, 1892, „adminisztratív”, vagy helyettes-igazgató)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján távollétében állásától megfosztotta (55. számú határozat, 1945. június 20.), és iratait a Népügyészségre tette át. A legszélsőségesebb németbarát és jobboldali beállítottságú volt. A nyilas hatalomátvételt követően elsőnek, önként ment Magyaróvárra az ottani rádiót megszervezni, majd annak legfőbb irányítója lett. Az orosz előrenyomulása elől Németországba szökött.

A népügyészségi iratokat (3771/1946.) csatolták a 8371/1947. számú ügysz. 1949. február 28-án miniszteri rendeletre megszüntették az eljárását.

34.) Laczkovich János, dr. (Budapest, 1911, zenei osztály vezetője)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. rendelet 3. és 4. §-i értelmében távollétében állásától megfosztotta (176. számú határozat, 1945. augusztus 14.), és iratait a Népügyészségre tette át. A Rádió Zenei Osztályának vezetője, erősen jobboldali, németbarát beállítottságú volt. Amikor a nyilasok elfoglalták a Rádiót, elrendelte, hogy német lemezeket játszanak. Önként Magyaróvárra távozott, és a ott nyilas rádió egyik vezetője lett, majd a Rádió értékeinek egy részével Németországba szökött.

A népügyészségi iratokat (3778/1946.) csatolták a 8372/1947. számú ügysz. 1946. április 15-én elrendelték a nyomozást. Az ügy befejezetlen, lezáratlan maradt.

35.) Legenyei (Holub) József, dr. (Budapest, 1915, főtitkár)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. rendelet 3. és 4. §-i értelmében távollétében állásától megfosztotta (100. számú határozat, 1945. július 27.), és iratait a Népügyészségre tette át. Jobboldali és németbarát beállítottságú volt. A kívánságversenyek összeállítója és konferansziéja, valamint a heti filmhíradók állandó bemondója. 1944-ben haditudósító lett, s mint ilyen, a nyilas uralom alatt többször szerepelt a magyaróvári Rádió mikrofonja előtt. Bár katonai szolgálatot teljesített, nem valószínűsítették, hogy zárt alakulatban, kényszer hatása alatt hagyta el az országot. Az eljárás idején a bizottság tudomása szerint Passauban tartózkodott.

A népügyészségi (2991/1946.) iratok nem maradtak fenn. Az igazolásfellebbezési tanács (Nb. Ig. 1831/1946.) 1946. július 15-én igazolta, mivel nem tartozott a B-lista rendelet hatálya alá, továbbá a bizottsági tárgyaláson nem lehetett jelen. Az indoklás szerint bebizonyosodott az is, hogy csak lemezeket cserélt a rádióban, és nem szerepelt, illetve kényszer hatására hagyta el az országot és egyáltalán nem volt németbarát.

A Büntetőtörvényszék (B. 8855/1950.) 1950. november 2-án hozott ítéletében mégis bűnösnek találta a Nbr. 13. §. 1. pontja alapján, és 6 év börtönbüntetéssel és 10 évre politikai jogainak felfüggesztésével sújtotta. A Szovjetunió elleni rágalmozó propaganda, illetve a Kívánsághangversenyek szervezése alkotta a vád alapját.⁷³

36.) Liszt Nándor, dr. (Tetétlen, 1899, irodalmi osztály vezetője)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján távollétében állásától megfosztotta (920. számú határozat, 1945. augusztus 14.), és iratait a Népügyészségre tette át. 1944. áprilisától került az Irodalmi Osztály élére. Az indoklás szerint „tűzzel-vassal” igyekezett az irodalmi adásokat még jobboldalibbá tenni, és németbarát propagandát folytatni. Véresen uszító verseit szavaltatta a mikrofon előtt.

A népügyészségi iratokat (3866/1946.) csatolták a 8350/1947. számú ügyhöz. 1946. július 24-én elrendelték a nyomozást és 1949. március 28-án miniszteri rendeletre megszüntették az eljárást.

A Népügyészség (4822/1947.) 1947. október 8-án indítványozta kiadatásának kezdeményezését a Népbíróságnál (Nb. 2956/1947.), ahol 1947. október 16-án ki is bocsátották a kiadási végzést, illetve az elfogató parancsot.

37.) Lusztig János (Szabás, 1887, szerelő, 1928-tól rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. rendelet értelmében állásától megfosztotta (675. számú határozat, 1945. november 21.), ami ellen az érintett fellebbezést jelentett be. Az indoklás szerint igazolás alá vont beismerte, hogy október 15. után a Dunántúlra, majd Németországba távozott, de kényszerhelyzetét igazolni nem tudta. Nem zárt alakulatban hagyta el az országot, illetve bizonyítást nyert, hogy a Rádió szerszámainak becsomagolásakor túlbuzgó volt.

A Népügyészség (2824/1946.) az igazoló bizottsági határozat helybenhagyását indítványozta, mivel a bizonyítási eljárás adatait helytállónak minősítette.

A Népbíróság (Nb. Ig. 2653/1946.) 1947. szeptember 20-án tartott nyilvános tárgyalásán hozott végzésében az igazoló bizottsági határozatot jogerősnek mondta ki, de ítéletében megsemmisítette azt, és a további eljárást is megszüntette. Az indoklás szerint a 4100/1945. M. E. számú rendelet 1. §-a alapján csak azt a magánalkalmazottat kellett felelősségre vonni, aki tisztviselői munkakörben került foglalkoztatásra, míg érintett fizikai munkakört töltött be, tehát az eljárást ellene törvénytelenül folytatták le.

73 ÁSZTL 3.1.9., V-7214

38.) Michnay Ödön (Szarajevó, 1912, hanglemez forgató)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. és 4. § értelmében távollétében állásától megfosztotta (178. számú határozat, 1945. július 24.), és iratait a Népügyészségre tette át. A nyilas kormánybiztos állandó helyettese és a nyilas párt aktív tagja volt. Túlzott szélsőséges magatartást tanúsított, és önként távozott Magyaróvárra, majd onnét Németországba szökött.

A népügyészségi iratokat (3753/1946.) csatolták a 10369/1947. majd a 9576/1947. számú ügyhöz. 1946. augusztus 21-én felfüggesztették az eljárást a nyomozás lezárultáig, majd 1949. január 3-án az igazoló bizottsági határozat helybenhagyását indítványozták. 1949. június 15-én miniszteri rendeletre megszüntették az eljárást.

A Népbíróság (Nb. Ig. 4220/1946.) 1949. január 14-én fellebbezés hiányában visszaküldte az iratokat az ügyészségnek.

39.) Mohor Jenő (Rákosliget, 1910, tisztviselő, 1934-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pont c) bekezdése alapján a szolgálatban való meghagyása mellett az előléptetésből három évre kizárta és vezető állásra alkalmatlannak mondta ki (908. számú határozat, 1946. február 6.), amely határozatba az érintett belenyugodott, így az jogerőssé vált. A vádlott bevallotta, illetve beigazolást nyert, hogy a kezdeti időkben bízott a német győzelemben, valamint a repülőgépgyártás szabotálását sem helyeselte, tehát mindvégig jobboldali beállítottságú volt.

40.) Morava Zoltán (Hajdúnánás, 1920, rádióműszerész, 1941-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. rendelet 3. §-a értelmében állásától megfosztotta (948. számú határozat, 1946. április 30.), ami ellen Morava fellebbezést jelentett be. A bizottság tényként szögezte le, hogy a vádlott szabadcsapat tagja volt és a Nemzetvédelmi keresztet is megkapta, továbbá a Fajvédő Szövetség rendezvényeit látogatta.⁷⁴ Az október 15-i proklamációt követően a Dunántúlon teljesített szolgálatot, majd Németországba távozott, amit nem kényszer hatása alatt tett.

⁷⁴ Morava gyakorlatilag megélhetési gondjait enyhítendő csatlakozott a fajvédő mozgalomhoz. A szabadcsapatba azért lépett be 1938-ban, mert munkanélküli volt. A Nemzetvédelmi Keresztet ezért a szolgálataért kapta (mind a 120 fő, akik ott szolgáltak, megkapták). Kassakürtivel a Fajvédő Szövetségben találkozott, ő protezsálta be a Rádióhoz. A fajvédőkhöz egyébként azért ment el, mert munkát szeretett volna kapni, ugyanis a szövetségben munkaközvetítéssel is foglalkoztak.

A Népügyészség (7400/1946.) 1946. július 13-án indítványozta az igazolóbizottsági határozat helybenhagyását, mivel helytállóknak találta a bizonyítást.

A Népbíróság (Nb. Ig. 3743/1946.) 1947. december 23-án nyílt tárgyalását követő zárt ülésen elnapolta a tárgyalást és végzésében elrendelte a Magyar Kereskedelmi Minisztérium megkeresését annak eldöntésére, hogy a vádlott az 5000/1946. M. E. számú rendelet (B-lista) 1. §-ának hatálya alá tartozó személynek minősül-e. 1948. november 4-én hozott ítéletében az igazolási eljárás során hozott határozatot helybenhagyta, amely jogerőre emelkedett.

41.) Nagy István, vitéz (Sáregres, 1891, pénzbeszedő, 1925-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 3. pontja alapján nyugdíjazását rendelte el (690. számú határozat, 1945. november 27.), amelyben érintett megnyugodott, és a határozat jogerőre emelkedett. A bizottság tanúvallomással bizonyítottan találta, hogy a vádlott feljelentette Miklósi Jánost politikai okokból.⁷⁵ Súlyosbító tényként vették figyelembe, hogy korábban, 1925-ben még szocialista volt, tehát múltjával ellentétesen cselekedett. Állásvesztésre is méltó, de figyelembe vették 20 éves szolgálati múltját, ezért csak nyugdíjazását rendelték el.

42.) Nelky Jenő (Sopron, 1884, külügyi osztály vezetője, 1935-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. rendelet 3. és 4. §-i értelmében távollétében állásától megfosztotta (173. számú határozat, 1945. augusztus 7.), és iratait a Népügyészségre tette át. Az utolsó esztendőiben a Rádió kül- és belpolitikai irányítója, aki ismeretlen helyre, valószínűleg Svájcba szökött.

A népügyészségi iratokat (3768/1946.) csatolták a 8368/1947. számú ügyhöz. 1949. február 28-án miniszteri rendeletre megszüntették az eljárást.

43.) Némedy János (Budapest, 1901, sofőr, 1932-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. rendelet 3. §-a értelmében állásától megfosztotta (947. számú határozat, 1946. április 10.), ami ellen érintett fellebbezést jelentett be. Némedy október 15-ét követően önként Magyaróvárra, majd Németországba távozott. Egy kétgyermekes családapa munkatársa helyett vállalta el az utazást, de nyugatra már a feleségét is kivitte magával, így ez nem mentő körülmény.

75 A Vitézi Széknél jelentette fel Miklósi Jánost kommunista volta miatt.

A Népügyészség (6717/1946.) 1946. május 23-án indítványozta az igazoló bizottsági határozat helybenhagyását.

A Népbíróság (Nb. Ig. 3273/1946.) 1947. december 20-án kelt határozatában megváltoztatta az igazolóbizottsági határozatot, és feddésben részesítette. Megalapították, hogy többgyermekes kollégája helyett vállalta el a megbízatást, amelynek következtében végül Németországba kellett távoznia. Viszont az a tény, hogy feleségét is magával vitte, arra enged következtetni, hogy kitelepülési szándék vezette, vagyis önkéntes szándékkal, kényszer hatása nélkül tette. Jó szándékára, illetve segíteni akarására tekintettel az állásvesztést túl súlyosnak találták. (Egyébként a B-lista rendelet alapján alakított bizottság 1946. október 29-én Némedy állományban való megtartását rendelte el, aki időközben a Külforgalmi Rt.-nél helyezkedett el.

44.) Novák László (Budapest, 1909, zenekari tag, 1936-tól rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pontja alapján szolgálatban való meghagyása mellett megfeddte (461. számú határozat, 1945. október 16.). Novák beismerte, hogy 1944 márciusáig hitt a német győzelemben és kívánta is. A zenekar jobboldali klikkjéhez tartozott. Az újságokban hangoztatott propaganda híreket magáévá tette. A határozat jogerőre emelkedett.

45.) Papp József (Pécs, 1907, portás, 1940-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján állásától megfosztotta (938. számú határozat, 1946. február 20.), ami ellen igazolás alá vont fellebbezett. A bizottság megállapította, hogy zsidó főbérlijük ingóságait használta, illetve értékesítette, valamint gyümölcsösüket is igénybe vette a zsidóellenes rendelkezések kihirdetését, továbbá Pappné tömbházfelügyelővé válását követően. A rendelkezéseket Pappné túlbuzgóan hajtotta végre, kellemetlenkedéseit férje elnézte. A főbérli anyagi romlása és ezt követő halála is viselkedésüknek tudható be. Magatartásával megnehezítette üldözöttek életét, ártalmukra volt és szerencsétlen helyzetüket kihasználta.

A Népügyészség (9092/1946.) 1946. augusztus 12-én indítványozta a bizottsági határozat helybenhagyását.

A Népbíróság (Nb. Ig. 4229/1946., de a helyes szám 4228/1946.) 1948. november 25-én kelt határozatában helybenhagyta a bizottsági döntést.

46.) Páricsy Pál (Budapest, 1901, zenekari tag, 1936-tól rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pontja alapján szolgálatban való meghagyása mellett 1 évre a nyilvános szerepléstől eltiltotta (508. számú határozat, 1945. október 23.). A tanúvallomások szerint kimondottan németbarát és nyilas érzelmű volt. Dicsőítette a németeket, és tőlük várta az ország sorsának jobbra fordulását. Elhitte, hogy a szövetséges repülők robbanó rongybombákat szórtak le az országban. A zenekar jobboldali klikkjéhez tartozott. Antiszemizmusa abban is megnyilvánult, hogy intézkedett zsidó zenekari társának eltávolítása iránt. Enyhítő körülményként fogadták el, hogy 1944 végén üldözötteknek nyújtott menedéket. A határozat jogerőre emelkedett.

47.) Póczak Béláné (Ráckeve, 1900, tisztviselő, 1929-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 3. pontja alapján Póczakné nyugdíjazását rendelte el (891. számú határozat, 1945. november 27.), aki a határozatba megnyugodott, így az jogerőre emelkedett. Jobboldali keresztény politikai nézetet vallott, de a zsidókérdés tekintetében nem foglalt állást, viszont az emberek üldözését elítélte. Tanúvallomás szerint zsidóellenes volt.

48.) Pongrácz Zoltán (Diószeg, 1912, karnagy)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. rendelet 3. és 4. §-i értelmében távollétében állásától megfosztotta (177. számú határozat, 1945. július 24.), és iratait a Népjegészségre tette át. A nyilas párt aktív tagja, aki önként távozott Magyaróvárra, majd onnét Németországba szökött.

A népjegészségi iratokat (3754/1946.) csatolták a 8361/1947. számú ügyhöz. A 10864/1945. számon íródott vádiratban 1945. október 15-én kiemelték, hogy 1938 óta a nyilas párt tagja volt, ami külsőségekben is megnyilvánult — így karszalag, ing, jelvény viselésében —, zsidó szerzők műveit nem játszotta. 1948. július 13-án megszüntették az eljárást.

A Népbíróság (3588/1945.) határozatában 1945. december 13-én 4 év 8 hónapi börtönbüntetésre, illetve politikai jogainak 5 évre történő felfüggesztésére ítélte az Nbr. 13.§. 3., illetve a 17. §. 2. és 4. pontjaiban foglalt háborús és népellenes bűntettek miatt. A NOT (1239/1946.) 1946. szeptember 2-án felmentette a Bp. 326. §. 2. pontja alapján, mivel tisztséget nem vállalt a pártban, egyéb ténykedése pedig az igazoló bizottsági határozatban büntetést nyert.

49.) Purpriger Ernő (Zilah, 1900, cégvezető, kereskedelmi igazgató és személyzeti osztály vezetője, 1931-től rádiós⁷⁶)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján állásától megfosztotta (41. számú határozat, 1945. július 17.), és folytatólagosan elkövetett népellenes bűntettek gyanúja miatt a Népügyészségre továbbította az iratokat, mivel tevékenysége kimerítette a 81/1945. M. E. sz. rendelet 15. §-nak 2., 5., 6. pontjaiban foglalt bűncselekmények fogalmát. A határozat ellen Purpriger fellebbezést jelentett be. A bizottság megállapította, hogy nyilatkozatában elhallgatta, miszerint 1935-től a személyzeti osztályt vezette, továbbá az Értelmiségi Kormánybiztossághoz beosztott könyvszakértőként 1940-ben a cégek zsidó érdekeltsgű anyagi gesztioit vizsgálta. Utóbbi minőségében 10 vizsgálatot végzett, amelyből 5 esetben feljelentést tett. A Rádió kiürítését, illetve Magyaróvára költözését elrendelte és aláírta.

A Népügyészség (9592/1945.) 1945. szeptember 22-én kelt vádiratában a NBR. 13. §. 2., illetve a 15. §. 2. és 3. pontjaiban foglalt bűncselekmények elkövetésével vádolták, de kiemelték, hogy vezetőként a Rádió kitelepítését ő rendelte el, mivel Frigyesy vezérigazgató nem tartózkodott a fővárosban.

A Népbíróság (Nb. 3056/1945.) 1946. április 26-án kelt ítéletében 3 év börtönbüntetést, állásvesztést, 10 évre politikai jogai gyakorlásának felfüggesztését szabta ki rá, de felmentették az ügyészségi vádak alól (kitelepítés elrendelése, zsidók elküldése, kormánybiztossági vizsgálat) és a 13. §. 3. pontja alapján büntették. A NOT (4409/1946.) a védő fellebbezését elutasította végzésével (1946. szeptember 10.).

50.) Rajter Lajos (Bazin, 1906, karnagy)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján távollétében állásától megfosztotta, és iratait a Népbírósághoz tette át (912. számú határozat, 1945. augusztus 10.). Az indoklás szerint féktelen németbarát és jobboldali beállítottságú volt, de Csehszlovákiába szökött. A nyilas korszakban részt vett a Szálasi által rendezett művészeti megbeszéléseken. A nyilas filmhíradó megörökítette Szálásival való kézfogását.

A népügyészségi iratokat (3872/1946.) csatolták a 8345/1947. számú ügyhöz. 1946. július 24-én elrendelték a nyomozást. A 10930/1946. számon indítványozták a kiadatás kezdeményezését a bratislavai vizsgálati fogságból.

A népbírósági iratokat (Nb. 4887/1946.) csatolták a 16298/1949. számú ügyhöz. Az indítvány alapján 1947. január 7-én kiadatási végzést, illetve elfogató pa-

⁷⁶ Az MTI-nél 1922-ben kezdett dolgozni.

rancsot adtak ki ellene, de az nem járt eredménnyel, így 1958-ban törölték a nyilvántartásból.

51.) Somogyváry Gyula, vitéz (Füles, 1895, rövidhullám osztály vezetője, 1928-tól rádiós⁷⁷)

A hivatalos bizottság az 1146/1945. M. E. számú rendelet alapján a nyilvános szerepléstől 4 évre eltiltotta (693. számú határozat, 1945. november 28.), ami ellen érintett fellebbezést jelentett be. Az indoklás szerint közismert íróként írásban és szóban szolgálta a magyar jobboldaliságot, a Horthy-rendszer szellemi alátámasztását. A parlamentben⁷⁸ mindvégig szolgálta az egyre jobbra tolódó kormányok politikáját. A Magyar Élet Pártjából nem lépett ki, bár védekezése szerint szemben állott a magyar–német sorsközösség külpolitikai irányelvével, és a zsidókérdés megoldását is elítélte. Enyhítő körülményként figyelembe vették, hogy Mauthausenbe hurcolták. Szolgálatokat tett a baloldalnak.⁷⁹ Jobboldali volt anélkül, hogy németbarát, antiszemita lett volna.

A Népjogvédelem (151/1945.) 1946. január 31-én indítványozta a bizottsági határozat helybenhagyását, mivel a Gömbös nyomdokain járó jobboldal embere volt, aki látva az ország függetlenségét veszélyeztető politikai irányt, átpártolt.

A Népbíróság (Nb. Ig. 643/1946) 1948. február 6-án kelt határozatában a bizottság által hozott döntést enyhítette és 3 évre mérsékelte az eltiltást. A Rádióban nyilvános szerepléseivel a rendszert messzemenően kiszolgálta, mind újévi köszöntőivel, mind a Kivánsághangversenyek során. A demokratikus Magyarországon két könyvét indexre tették.⁸⁰ Javára írták németellenes magatartását és a munkaszolgálatosok segítségét.

52.) Sümegh Miklós (Székesfehérvár, 1903, tisztviselő, 1940-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pontja alapján a szolgálatban való meghagyása mellett az előléptetésből 3 évre kizárta (692. számú határozat, 1945. november 27.), amely határozat jogerőre emelkedett. Igazolás

⁷⁷ 1920-tól az MTI-nél dolgozott.

⁷⁸ A csornai választókerület országgyűlési képviselője 1935-től. 1938-tól katonai szolgálatot teljesített, és nem szavazott a parlamentben.

⁷⁹ Például Kállai Gyula katonai szolgálat alóli mentesítése, Fülöp Endre zsidó származású személy keresztapaságának elvállalása, könyvcincik a zsidó Singer és Wolfner cégnél való megjelentetése, nyilas- és Volksbund-ellenes beszédei, propagandaadásai.

⁸⁰ A „Virágzik a mandula” és a „Mihály harcolt” címűeket. Utóbbi Károlyi Mihályról szólt.

alá vont baloldali gondolkodású, német és nyilasellenes volt, már csak családi kapcsolataira⁸¹ miatt is. Október 15-ét követően kényszerből nyugatra távozott, és ott is dolgozott. Részt vett a hanglemezek elszállításában. A kényszerhelyzetét vélelmezte a bizottság, de állásban maradása mellett kiszabták rá a fenti büntetést.

53.) Szekeres Ilona (Mezőcsávás, 1906, gépíró, 1930-tól rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján, és a 3300/1945. M. E. számú rendelet értelmében állásától megfosztotta (950. számú határozat, 1946. április 24.), ami ellen érintett fellebbezést jelentett be. Beismerte, hogy 1944. december 19-én Magyaróvárra, onnan Rónafőre, majd Miltachba távozott. Személyére nézve kényszerhelyzet nem állt fenn.

A Népügyészség (6485/1946.) 1946. május 16-án indítványozta a bizottsági határozat helybenhagyását.

A Népbíróság (Nb. Ig. 3074/1946.) 1946. szeptember 14-én kelt határozatában a bizottsági döntést feddésre változtatta. A kitelepülés tényén felül vizsgálta azt is, hogy németbarát, fasiszta meggyőződés vezette-e. Bebizonyosodott, hogy a jogfosztott rétegeket segítette. Ennek alapján az igazolás lenne a helyes döntés, de a kitelepüléskor betegként módjában állt volna erre hivatkozva maradni, amit nem tett meg, ezért feddésben részesítették.

54.) Szőke Károly (Budapest, 1897, pénzbeszedő, 1933-tól rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján állásától megfosztotta (293. számú határozat, 1945. szeptember 6.), ami ellen érintett fellebbezést jelentett be. Az indoklás szerint jobboldali érzelmű volt. Lakásán Hitler fényképét őrizte és méceszt égetett alatta. A Vörös Hadsereget „csűrhe bandának” nevezte és a zsidókat sértegette. Felesége véleménye szerint is nyilas és antiszemita volt. Az angolokat gúnyoló naptár volt birtokában. Enyhítő körülményként értékelték, hogy 1944-ben hét zsidót bújtatott lakásán, és ezért nem keresték meg a rendőrhatalóságot internálása végett.

A Népügyészség (12507/1945.) 1945. október 10-én indítványozta a bizottsági határozat helybenhagyását.

A Népbíróság (Nb. Ig. 4322/1945.) 1947. augusztus 22-én kelt határozatában a bizottsági döntést helybenhagyta. A további bizonyítást mellőzték, mivel ügydöntő körülmények tekintetében a tényállást felderítettnek találták.

81 Zsidó származású volt a felesége.

55.) Tattay István (Körmend, 1899, tisztviselő, 1922-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. §-a értelmében állásától megfosztotta (959. számú határozat, 1946. április 24.), ami ellen érintett fellebbezést jelentett be. A magyarvári rádiórészleg katonai parancsnoka volt, és a Németország felé vezető úton is parancsnokként viselkedett. Olyan parancsnak engedelmeskedett, amelynek nem lett volna köteles, illetve nem igazolható, hogy kényszer hatására hagyta el Magyarország területét.

A Népügyészség (7398/1946.) 1946. július 27-én indítványozta a bizottsági határozat helybenhagyását.

A Népbíróság (Nb. Ig. 3982/1946.) 1947. február 5-én hozott határozatában a bizottsági döntést megváltoztatta, és szolgálatban való meghagyása mellett az előléptetésből 2 évre kizárta. Az indoklás szerint katona volt, ezért vélelmezhető, hogy kényszer hatására lépte át az országhatárt. Családtagjai Budapesten maradtak, tehát németbarátságot sem lehetett indítékként feltételezni. Abban hibázott csupán, hogy az 1945 márciusi zűrzavaros helyzetet nem használta ki a kitelepülés elkerülésére.

56.) Vas István (Budapest, 1921, bemondó)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján, és a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. és 4. §-a értelmében távollétében állásától megfosztotta (181. számú határozat, 1945. augusztus 7.), az iratokat a Népügyészségre tették át. A nyilas uralom alatt a Rádió bemondója volt. Az indoklás szerint az uszító jellegű híryanagot a legnagyobb mértékben kihangsúlyozta. Szélsőségesen jobboldali és németbarát beállítottságú volt. Önként Magyaróvára távozott, ahol tevékenységét folytatta, majd Németországba menekült.

A népügyészégi iratokat (3757/1946.) csatolták a 8363/1947. számú ügyhöz. 1949. február 28-án miniszteri rendeletre megszüntették az eljárást.

57.) Vaszilievits János (Budapest, 1889, stúdió felügyelő, 1941-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pontja alapján szolgálatban való meghagyása mellett megfeddte (olvashatatlan számú határozat, 1945. augusztus 7.). A rádióstúdió felügyelője volt. Németbarát elveket hangoztatott, hitt a német győzelemben. Állásvesztés helyett, tekintettel idős korára, valamint arra, hogy elvesztette szeme világát, enyhébb határozatot hoztak. Nem állapítható meg, mikor emelkedett jogerőre.

58.) Várhelyi Antal (Budapest, 1907, hanglemez forgató, 1939-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pontja alapján szolgálatban való meghagyása mellett vezető állásra alkalmatlannak nyilvánította (504. számú határozat, 1945. október 17.), ami ellen érintett fellebbezést jelentett be. Korábban (48. számú határozat, 1945. július 20.) igazolták, de Hetényi Kálmán vallomását bejelentésnek tekintették és újratárgyalták az ügyet. Megállapították, hogy érintett 1944. december 12-én átvette a zenei osztály vezetését, hitt a német győzelemben és a csodafegyverben.

A népügyészégi iratok (14033/1945.) nem maradtak fenn. A Népbíróság (Nb. Ig. 4960/1945.) 1947. január 20-án megváltoztatta a bizottsági határozatot, és igazoltnak nyilvánította a vádlottat, mivel a Hetényi által mondottakat nem találta bizonyítottnak. A második határozat meghozatalakor alaki szabályt is sértettek, mivel igazolás alá vont nem lehetett jelen, és nem tehetett fel kérdést a tanúnak. Bebizonyosodott továbbá, hogy a könyvtár anyagát megmentette.

59.) Vince István (Nagykanizsa, 1906, sofőr, 1942-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. §-a értelmében állásától megfosztotta (958. számú határozat, 1946. április 24.), ami ellen érintett fellebbezést jelentett be. Feleségével együtt önként előbb Magyaróvárra, majd Németországba távozott.

A Népügyészség (7399/1946.) 1946. július 8-án indítványozta a bizottsági határozat helybenhagyását.

A Népbíróság (Nb. Ig. 3715/1946.) 1947. augusztus 30-án hozott határozatában a bizottsági döntést megsemmisítette a 4100/1945. M. E. számú rendelet 1. §-ra hivatkozással, miszerint a magánalkalmazottak esetében csak a tisztviselők vonhatók felelősségre, ezzel szemben érintett csak gépkocsivezető volt.

60.) Vince Ottó (Visegrád, 1906, karnagy, 1943-tól rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pontja alapján szolgálatban való meghagyása mellett megfeddte (746. számú határozat, 1945. december 4.) arra hivatkozva, hogy jobboldali beállítottságú volt. Kísérő zenét írt az „Örségváltás” című filmhez, valamint vezényelt egy nyilas hangversenyen. Nem állapítható meg, hogy a döntés mikor emelkedett jogerőre.

A Népügyészség (18327/1946.) 1947. április 4-én a fenti alapon vádat emelt elene a Nbr. 15. §. 4. pontja alapján. A népbírósági iratokat (1398/1947.) csatolták a 22367/1949. számú büntetőtörvényszéki ügyhöz. Az 1948. április 21-én hozott ítéletben felmentették.

Az eljárások jellemző vonásai, történeti érdekességek az iratanyagban

Az eljárás szempontjából a Népügyészség szerepe mellékesnek tűnik, hiszen kivétel nélkül indítványozta az igazolásfellebbezési tanácsnál az igazoló bizottsági határozatok jóváhagyását.

A jellemző vádpontok az alábbiak voltak: nyilas párttagság, németbarátság, jobboldaliság, antiszemitizmus, kitelepülés a rádióval Rónafőre, majd külföldre. A vizsgálatok zömmel a német megszállást, valamint a nyilas hatalomátvételt követő magatartásra terjedtek ki.

A 60 elmarasztalt rádióból 20 vezető beosztású, 34 tisztviselő, 6 altiszt volt. A 20 vezetőből 4 esetében felmentéssel, enyhítéssel, megszüntetéssel zárult az ügy. A 34 tisztviselőből 10, a 6 altisztből 3 esetben született később személyükre nézve kedvezőbb döntés.

A jegyzőkönyvekből számos tényt tudhatunk meg arról, hogyan zajlottak az ún. zsidótörvények érvényesítésével kapcsolatos *származási igazolások* a Rádióban.⁸²

Kassakürti jegyzőkönyve alapján megállapítható, hogy a származási igazolások tekintetében a vezetőség a végrehajtó bizottság határozata alapján járt el, amelyet a kereskedelmi igazgató, Mallás Ottomár (osztályvezető) írt alá 1942-ben. Az utasításokban az ún. zsidótörvények betűjéhez ragaszkodtak. 1943-ban a vállalat vezetése (Náray Antal) adta ki azt az utasítást, hogy az alkalmazottak, majd az alkalmazandó és a műsorokban szereplő személyek is magukra, valamint feleségükre nézve, nagyszülőikig visszamenőleg igazolják származásukat. Kassakürti szerint azt, aki nem igazolta származását, nem érte hátrány az előléptetésnél. Szilágyi vállalati előadó állítása szerint viszont hátrányba került az, aki nem igazolta megfelelőképpen származását.

Kassakürti, a személyzeti osztályvezető helyettese a származási igazolások esetében ragaszkodott a törvény betűjéhez, és erre utasította beosztottait is. Ha embereséges magatartásra adódott lehetőség, akkor élt vele, és a vezetőséggel (Frigyesy) is elfogadtatta. Így az 1895 előtt születettek esetében csak a saját, az utána születetteknek pedig a saját és a szülői keresztleveleket kellett bemutatni. Ezzel a 19. század utolsó harmadában „kikeresztelkedettek” esetében a zsidó vallású ősök léte homályban maradhatott.

Purprignernek, mint a személyzeti osztályvezetőnek a szerepe a törvények végrehajtása során a bejelentések összeállítása volt. A zsidókat a Zsidó Lexikon alapján készített, rendeletben kiadott névsor szerint törölték a műsorból. A könyv-

82 Lásd erről Purpriger, Kassakürti, Várhelyi jegyzőkönyveit.

tárban a kartotékokra rávezették a „nem árja”, vagy „zs” jelzést. Polgár Tibor szerint Várhelyi Antal végezte el a kartotékok megjelölését. Fessler, a zenei osztály akkori vezetője gyakran elhallgatta, nem jelentette be a szerkesztés során a nem árja szerzők nevét, így csempészve be őket a műsorba.⁸³

Purpinger „törvénytiszteletét” igazolja, hogy egy Frigyesy útján kapott miniszteri rendeletre hivatkozva, Várhelyinek 3 hónapig nem adta ki a fizetését, amíg az nem igazolta félig zsidó származású feleségét.

A tárgyalások menete több esetben is érdekes fordulatot vett. Kilián Zoltán tárgyalásán furcsa pengeváltás bontakozott ki az elnök és a vádlott között. Kilián elmondta, hogy ő régi kommunista, és ezt tudták róla a vállalatnál, hiszen Náraynak (a Rádió elnöke) is elmondta. Ezért távolították el a gyermekműsorok szerkesztőségéből. A honvédműsorokat szerkesztette ezután, ami ellentmondásnak tűnik, hiszen politikai szempontból sokkal kártékonyabb lehetett a katonai műsornál. A bizottság tagjai tamáskodtak, és valamiféle támogatót véltek felfedezni Kilián mögött, de semmiképpen sem látták tisztának a helyzetet. Dr. Bóday Jenő, a bizottság elnöke csodálkozását fejezte ki, hogy Náray és Kozma megtűrték egy kommunistát a vállalatnál, illetve ő (Bóday) nem tudott Kilián baloldali beállítottságáról. Kilián szerint havonta feljelentették politikai beállítottsága miatt a vállalati vezetésnél. Jelezte és bizonyította, hogy Bóday igazoló bizottsági elnök is dolgozott ugyanabban a műsorban (honvédműsorok), és bár, mint mondta, nem akar elfogultságot bejelenteni, csak jelzi: ha Bóday dolgozott ott (kimutatással bizonyítottan) akkor ez másnak sem róható fel. Bóday ekkor javasolta, tegyen ellene bejelentést, hiszen ő maga is igazolás alá került. Kilián erre visszakozott, mivel ő csak azt akarta érzékeltetni, ha Bóday is megengedhetőnek tartotta saját szereplését, akkor az más számára sem lehet terhelő. Ő szórakoztatott, és nem propagálta német győzelmet. Bóday kijelentette, hogy Kilián már Hess angliai repülését is a németek eredményeként fogta fel. Kilián tagadta, hogy német győzelmet várt volna.

A tanúk közül Dr. Cserés Miklós viszont tudott arról, hogy Kilián 1919-ben kommunista volt. Továbbá Tiszay Andor is tudott kommunista, baloldali gondolkodásáról, és arról, hogy németellenes és angolbarát volt, az oroszok és a zsidók ellen nem emelt szót, sőt a Rádiólexikon szerkesztésekor ők írtak először kimerítően az oroszokról. Kilián emlékeztetett arra, hogy két éve a gyerekek megnyugtatására, a hamis propaganda ellensúlyozására előadást tartott arról, milyen jól fognak élni

⁸³ Már 1939. január 24-én elrendelték a nyilvántartásban a „nem árja” kartotékok megjelölését. A zsidó származású szerzők műveinek száműzését a műsorokból nem tudták következtetesen végrehajtani, mert az a zenei műsorok létét fenyegette. Lásd: *Fehér*, 1999. 341. p.

az orosz uralom alatt. A bizottsági elnök ezt lehetetlennek tartotta, mivel ekkor még szó sem lehetett a szovjet bevonulásról. Tiszay tanú mégis emlékezett a gyermekek megnyugtatóására szolgáló előadásra. Kilián szerint egy újságcikk kapcsán került sor erre az előadásra, amellyel összefüggésben véleményét kérték. Szilágyi vállalati előadó is, Bódayhoz hasonlóan, szkeptikusan viszonyult Tiszay és Kilián állításaihoz. Kilián ekkor a német propagandára hivatkozott, amely a háború alatt oroszokkal (megszállással) riogatott.

Polgár Tibor tanú is tudott Kilián kommunista voltáról. Véleménye szerint a gyerekműsort is azon a címen vette el tőle az igazgatóság, hogy alkalmatlan a fiatalok nevelésére. Az orosz támadás idején pedig Kilián azt mondta neki: „Megindult a gőzhenger és lehenyerli a fasiszta megszállókat.” A honvédműsorok élére állítását talán Náray liberális politikai hozzáállása magyarázza.

A bizottság megállapította, hogy a műsorok jórészt művészi és nem politikai beállítottságúak voltak. Angolelles kijelentését valószínűleg kényszer — a japán attasé által kifejtett politikai nyomás — hatására tette. Azt tartotta, hogy szovjeteké a jövő. Bóday leszögezte, hogy a honvédműsorok nem feleltek meg az elvárásoknak, de Kilián szakértelmében megbíztak, és az erős ellenőrzés miatt nem tehetett olyat, amit a fennálló rendszer nem engedett. A határozatban csupán vezető állásra alkalmatlannak nyilvánították, bár nyilvánvalóan együttműködött az előző rendszer propagandagépezetével, viszont kínos helyzetbe tudta hozni a bizottság elnökét.

Több mint érdekes, hogy a zsidó származású feleséggel rendelkező Sümegh esetében, aki természetesen baloldali érzelmű volt, eltekintettek a bizonyítási eljárás lefolytatásától, és vélelmezték a kényszerhelyzetét nyugatra távozása alkalmával, ellentétben a nyilas, antiszemita, németbarát hírében álló alkalmazottakkal. Könnyebben hittek állításának, mivel felesége révén érintett volt az előző rendszer által folytatott emberiségellenes üldöztetésben, míg a jobboldali hírből állók eredendően az új rendszer ellenségei voltak.

Arra, hogy hogyan változtatták meg a határozatot az *újrátárgyalás* folyamán, jó példa Deseő Dezső (Debrecen, 1924, forgató, bemondó, 1943-tól rádiós) ügye. Deseőt a hivatalos bizottság áthelyezésre és mikrofontól való eltiltásra ítélte 1945. augusztus 7-én, majd 1946. március 6-án az IM 12521/1946. I.M.X. számú jogi véleménye alapján a korábbi határozatot hatályon kívül helyezték, és igazoltnak nyilvánították őt, arra hivatkozva, hogy Deseő baloldali érzelmű, politikailag megbízható, a múlt rendszer áldozata, és az igazolási eljárás célja a politikai megbízhatóság vizsgálata. A korábbi határozat is elismerte ezt, de megbocsáthatatlannak tartották, hogy mint bemondó „Kitartás, éljen Szálasi”-val köszönt be az adásokban.

Sólyom László későbbi budapesti rendőrfőkapitány, aki a háború alatt az ellenállási mozgalom tagja volt, levelet küldött Deseő apjának, amelyben utalt fia segítségére az ellenállási mozgalomban.⁸⁴ Sólyom vallomásában elmondta, hogy igazolás alá vont édesapjánál bujkált, és bár határozott utasítást nem adott Dezsőnek mivel félt a leleplezéstől, helyeselte a tevékenységét.

Deseő Dezső sportriporterként tevékenykedett, és a Rádió elfoglalásának napján, október 15-én is mérkőzést közvetített. Láta, ahogy 25 német katona érkezett a Rádióhoz és kézigránáttal robbantották be a kaput, amit 100 magyar katona⁸⁵ „védett”. Három napig nem ment be, végül apja tanácsára felvette a munkát. Némi elbizakodottságra mutat indoklása, miszerint csak azért tette, hogy megakadályozza a Rádió felrobbantását. Ezután — bár beolvasott híreket —, azokat kifejezetten rosszul olvasta, így két hét után más feladatot kapott.

Mivel Sólyom igazoló bizottságnak írott levelében közölte, hogy személyesen nem ismerte Deseőt, vezető állásra alkalmatlannak találták, továbbá állásvesztés iránt fellebbezést jelentett be dr. Simor Ágost bizottsági tag, amit viszont pár nap múlva visszavont. Sólyom ezt követő személyes vallomására visszatértek az enyhébb, áthelyezés és mikrofontól való eltiltás verzióhoz.

A háború és a politikai helyzet a Rádió alkalmazottait is megosztotta,⁸⁶ amely jobb- és baloldali klikkek kialakulásához vezetett. Különösen igaz volt ez a Rádiózenekarban. Novák László, Halászovich Rezső, Janthó, Gémesi, Páricsi a jobboldali klikk tagjai voltak. A Kis Pipa Vendéglő volt a törzshelyük, ahol Vincze Ottó is gyakran megfordult. A zenekari jobboldali klikk vezetője Páricsi Pál volt.

A baloldal is szervezkedett. Böröcz Endrét például társaságban óva intették attól, hogy az illegális mozgalomról szóló híreket megvitassa Kassakürtivel. Saly Géza és Örley István a Rádióban illegális szervezkedésben vettek részt. Előbbi, mint főmegbízott vezette a szervezkedést, utóbbi viszont az ostrom során elhalálozott. Dr. Cserés Miklós is tagja volt a csoportosulásnak, amelynek egyik célja az erősítő mentése volt a Rádió felrobbantása esetén. További tagok voltak Szilágyi Ödön, Polgár Tibor, Barsi Ödön, Bereczki Sándor, és Huzella Elek.

84 Descő Rudolf a robbantások megakadályozására törekedett, és fia a Rádióról tervrajzokat készített.

85 Egy szakasz katona és egy szakasz puskás rendőr került oda október 12-én, a katonákat 14-én elvezényelték, és helyükre 14 fős karpaszományos gazdasági tanfolyamos, kiképzetlen egység került.

86 Lásd erről Janthó, Kassakürti, Novák, Vincze Ottó jegyzőkönyveit.

Klamarik Lóránd hanglemez-forgató jegyzőkönyve adatokat szolgáltat a *Macskássy-féle rádióra* vonatkozóan. A németek által a Sándor utcában 1945 karácsonyán felállított gyenge teljesítményű propagandaadó (különböző állítások szerint 1/2 kilowatt, 40 watt, 10 watt) célja a Budapestet védő katonák buzdítása volt. Budán 1 kw-os adót szereltek fel, amely utóbbi kétszer fél órát működött.

Vezetője Macskássy mérnök, a bemondó Loyek László volt. Budára január 12-én települt át, és a német követség pincéjébe nyert elhelyezést. Budán egy hét alatt épült ki, de az első adás során fél órát követően a Vidosi-beszéd alatt egy akna elvágta a vezetékét, és megszakadt a közvetítés, majd másnap bombatalálatot kapott a követség. Az óvóhelyen maghaltak Macskássyék. Tomcsányi Béla szerint csak január első hetében kezdték meg az adást, mivel karácsony első napján az oroszok bekerítették a Szabadság-hegyi adót. Macskássy a németek felszólítására jelentkezett és ígéretet kapott, hogy családjával együtt Németországba szállítják. Macskássy cége a nyilas érában fejlődött ki. Ő lett a műszaki hivatásrend vezetője, és egész Magyarország területére rádiókoncessziót kapott.

Somogyváry Gyula jegyzőkönyvéből kiderül, hogy 1940 tavaszán felállításra került egy titkos katonai rádióadó. Ennek vezetője, bemondója Somogyvári volt, aki ekkor a VKF VI. osztályánál teljesített szolgálatot. Teleki Pál utasítására és a külügyminisztériummal való folyamatos kapcsolattartással ez a mozgó leadóállomás németellenes propagandát sugárzott. Ennek jelentőségét érezhetjük, hiszen ugyanakkor a felszínen a politikai vezetés egyre inkább szorosabbra fűzte kapcsolatait a németekkel, illetve a vezérkar és a honvéd tisztikar túlnyomó része is németpárti volt.

A *Rádió kitelepítésére*⁸⁷ a parancsot 1945. december 7-én adták ki az Országos Légvédelmi Központ Parancsnokságán. A kitelepítés Hegedeős Kálmán kormánybiztos felszólítására kezdődött. Purpriger Ernő írta alá a kitelepítési rendeletet,⁸⁸ de azt az eljárás során tagadta, hogy katonai behívással fenyegette volna a távolmaradókat. A fővárosból az első részleg vonattal, majd autóval 1944. december 9-én indult Magyaróvár mellé a rónafeői kastélyba.⁸⁹ A kitelepülés helyét dr. Koncz biz-

87 Lásd erről Purpriger, Sümegh, Szekeres, Tattay, Várhelyi, Vincze István jegyzőkönyveit.

88 A Nb. 3056/1945. számú ítélletben felmentették a kitelepítés elrendelésének vádjá alól, bár 1944. december eljéjétől, mivel Frigyesy a hadműveletek miatt balatoni birtokán rekedt, ténylegesen ő volt a Rádió vezetője, természetesen a kormánybiztosnak alárendelve.

89 A kitelepítési terv szerint az első vonatszerelvény (Boros szerint december 6-án) a nélkülözhető alkalmazottakat és családtagjaikat, a második a kijelölt szakembereket és önkénteseket, valamint a nyomtatvány- és lemezanyag 1/3-át, a harmadik szerelvény, amelyik már nem ment el, Budapest I. adó személyzetét és a kereskedelmi osztályt szállította volna. Budapest felsza-

tosította, aki már október 23-án megérkezett ide.⁹⁰ Sümegeh december 14-én indult Magyaróvárra, és december 17-én ért oda vonattal. Szekeres Ilona december 19-én távozott a fővárosból a Büky-féle különítménnyel. Hegedeős sofőrjével, Némedi Jánossal december második felében ment Magyaróvárra. Mészáros és Vince később jöttek kocsival. A Rádió műszaki részlege Magyaróváron került elhelyezésre. A Rádió katonai parancsnoka és a kitelepítés végrehajtója Bittner János volt. A Rádió magyaróvári személyzete 160 főből állt. Magyaróváron Tattay István főhadnagy 22 fős altiszti karnak volt a parancsnoka. Laczkovics és Jenőffy is a vezetők közé tartoztak.

A Rádió teljes hanglemezanyagát és a szerszámok jó részét is ide szállították. A kormánybiztos parancsára Sümegeh válogatta ki a lemezeket, amelyek egy kisebb adónak elegendőek kell legyenek, de Száder Istvánt nem érdekelték ezek a szempontok, ezért találmányra vittek el néhány polcsornyai lemezt. Magyaróváron derült ki, hogy használhatatlanok, mert idegen nyelvű anyagok voltak. A hanglemezek nagy része Pesten maradt, csak kb. 15 ezer darabot vittek el. Várhelyi szabotálta a könyvtár-kottatár becsomagolását, így az megmaradt.

Magyaróváron SS csapatok gyűrűjében dolgoztak. Állandóan ellenőrizték, igazoltatták őket a csendőrség és rendőrség alakulatai. A rónafői kastélyt megszállta az SS, illetve a Gestapo. Rinke Gestapo főhadnagy ellenőrizte a bevagonírozást. Zárt szerelvényel hagyták el Magyarországot. A szerelvény parancsnoka Rajkay László százados volt, Jenőffy százados is parancsokat adott a szerelvényen.

1945. március 27-én délelőtt 11 óra körül három csoportban evakuálták a Rádiót Németországba Bayraut úticéllal — Bruck — Salzburg — Amberg útvonalon —, de csak Miltachig jutottak. (Az SS Déli Kerületi Parancsnokságának 200. számú parancsa, kelt 1945. március 24-én.) Az első rádiós részleg vezetését Tattay kapta, de azt végül összevonták a másodikkal. A Rónafőn lévő rádiósok 28-án indultak. Az ingóságokat 8 vasúti kocsival szállította. A Rádió költözködését annak vezetősége irányította, a tisztiek csak a katonai védelmet biztosították. Tattay légiveszélyre, illetve a kocsikban utazó gyerekekre hivatkozva késleltette a haladást. Gyakran elérte, hogy mellékvágányra tolják a szerelvényt. Útközben légítámadás érte a vonatot, amelynek során többen megsebesültek. A személyzet Pokingban, Zandtban került elhelyezésre. Miltachban feltörték a vagonokat a németek, és kiszórták tartalmukat.

badulását követően Rónafőről „csak azért is Rádió Budapest” fordulattal jelentkeztek az éterben. *Boros Zsuzsa*: A Magyar Rádió a német megszállás és a nyilas uralom idején 1944. október 15. In: *Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből*. Szerk.: Frank Tibor. Bp. 1975. 234. p.

90 A házmester vallomása szerint már szeptember 2-án elment lakásáról (Nü. 8371/1947.).

A jegyzőkönyvekben néhány meghökkentő, bizarr esetre is bukkanhatunk. Gáspár Zsigmond „roma volksbundista” (zenekari tag) esete is ilyen. Elmondása szerint nem foglalkozott politikával, véleménye sem volt a háborúról és a zsidótörvényekről. Kisfia született, és csak az ő megmentése járt a fejében. Letartóztatták, mivel egy kollégája Volksbund-tagság miatt hamisan feljelentette. Valójában csak kisegítő volt egy matinén. Nem emlékezett a többi zenekari tagra, pedig tízen voltak a Rádiótól — Hölzlt és Geck Rudolfot mégiscsak megnevezte —, mivel nem ismerte őket (pedig már 1941-től itt dolgozott!- F.CS.). Tátray Vilmos vallomása szerint hitt a német győzelemben, valamint a németországi szociális viszonyokról a hazaihoz képest elismerően nyilatkozott. Tátray is csodálkozott azon, hogy cigányként hogyan kerülhetett a Volksbundba. Nováki László tanú elmondta, hogy Gáspár a németországi zenészek helyzetét gyakran hasonlította össze a hazaiakkal, de nem tette szélsőségesen. A zenészek anyagi helyzete egyformán rossz volt. Az érintett 1937-ben járt Németországban, ahol akkor hegedűsként igen jól keresett.

Harmat Géza, akit antiszemitaként marasztaltak el, igazolást mutatott be az elnök kérésére arról, hogy a nyilasok zsidó származása miatt megverték. A társasházban viszont, ahol lakott, ezt nem tudták róla, sőt viselkedése az ellenkezőjét mutatta. Egy tanú is megerősítette azt, hogy imrédysta (vagy a ferencvárosi nyilas párt titkára) barátjával inzultáltak az őrséggel megbízott, zsidó származású lakót. Harmat barátja ugyanis a riadó lefújása előtt távozni akart az óvóhelyről, és az illető figyelmeztette ennek helytelenségére. A házmestert is felelősségre vonta, hogy lehet a riasztó szolgálatnál zsidókat foglalkoztatni, „hiszen imrédysta éra van”. A figyelemmel megbízott zsidó lakó özvegye megerősítette, hogy férjének a folyosón állva kellett hallgatnia a rádiót a szolgálat ideje alatt, mivel Harmat zsidó származása miatt nem engedte be lakásába. (A légvédelmi ügyelet ellátása során a rádióadást kellett figyelni, de a zsidóknak ekkor már be kellett szolgáltatni a készülékeiket, így csak keresztény lakásokban láthatták el az ügyeletet.) Harmat kijelentette, hogy a zsidók ellen kifogást soha nem emelt. Lakóhelyén a társasházbeli, zsidó származású Révész lányokra Harmat haragudott, mert állítólag dehonesztáló kifejezést tettek feleségére, amit az érintettek tagadtak. Szerintük Harmat nyilas volt. Skoff Elza rádióbemondó tanúvallomásában viszont védte, és baloldali érzelműnek tartotta. Elmondta, hogy a vállalatnál Bittner János verte meg Harmatot, továbbá „lezsidózta”. Neki akkor Harmat azt mondta, hogy van benne igazság. Harmat a kereskedelmi osztálynál dolgozott, később a Telefontárolónál. Az élelmezési támogatások osztását végezte, és az abból kimaradók gyakran ellene fordultak.

A bizottság megállapította, hogy Harmat házasságon kívül született, apja zsidó származású volt. Munkahelyén tudták róla és éreztették vele, nem is véglegesített-

ték. A Rádióban üldözöttként, lakóhelyén üldözőként mutatkozott, ugyanakkor zsidó származása nem menti magatartását. Állásától megfosztották, az igazolásfellebbezési eljárás során azonban megváltoztatták a bizottsági határozatot, és csak fedésben részesítették, arra hivatkozva, hogy magatartásával származását leplezte.

A igazoló eljárások lefolytatása elé nagy várakozással tekintettek a pártok. Céljuk a múlt rendszer politikai és társadalmi bázisát jelentő köz- és magánszféra megtisztítása, illetve a jobboldali pártok társadalmi és politikai bázisának meggyengítése volt. Az új intézmények azonban, különösen a baloldali pártok szempontjából, eleinte nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Az igazoló bizottságokba delegált 6-8 ezer tag közel 400 ezer köz- és 100 ezer magánalkalmazott sorsáról döntött, miközben nem voltak megfelelően felkészítve a feladatra. Jobbára laikusok voltak, maguk is a háború áldozatai. A bizottságok lassan, bürokratikusán működtek, illetve a laikus elemek nagy száma miatt nem mindig jogszerűen. Gyakoriak voltak a visszaélések és az összeférhetetlenség. Az alaki szabálysértés miatti fellebbezés lehetősége meglehetősen széles körű volt, ami az elsőfokú eljárást különösen sebezhetővé tette. A meghozott határozatokat a népbíróság igazolásfellebbezési tanácsa, mintegy a rendszerbe épített biztosítékként, felülbírálhatta. Általában enyhítette, gyakran hatályon kívül helyezte a bizottsági határozatokat. A laikus bizottságok helytelen döntéseit tehát korrigálni tudta. A rádiósok példájából kiviláglik, hogy ilyenkor is sok esetben éveknek kellett eltelnie, ugyanis a népbíróság, túlterheltsége miatt a szoros határidőknek nem tudott eleget tenni. A jogi felülvizsgálatok ellenére még így is túl sok ember akadt fenn az igazolási eljárás rostáján, és részesült büntetésben.

CSATÁRI BENCE

AZ IFJÚSÁG ÉS A KÖNNYŰZENE KÉRDÉSEI AZ MSZMP BUDAPESTI VEZETŐ TESTÜLETEI ELŐTT 1956–1989

Jelen tanulmány a Budapest Főváros Levéltárában található MSZMP-dokumentumok alapján igyekszik felvázolni a párt könnyűzenei politikájának főbb törekvéseit, ennek az ifjúság- és kultúrpolitikában betöltött szerepét, amelyek alapvetően meghatározták a kor társadalmának, hivatalos intézményeinek a könnyűzenéhez fűződő viszonyát.

A főváros rendezvényein zajlottak a tánczenében, illetve a későbbiekben a könnyűzene valamennyi válfajában a legjelentősebb események, amelyek országos hatással lehettek a kultúrálódás és a közízlés formálására. Itt volt található a legtöbb éjszakai mulató, mint zenés-táncos szórakozóhely, itt volt a legtöbb tánciskola, itt nyitotta meg kapuit az ország első jazz-klubja, a Dália 1962. október 25-én,¹ és itt rendeztek először koncertet Nyugatról jött beatzenekar, a Spencer Davis Group részvételével 1967-ben.² A párt itteni vezető testületei ezért igyekeztek sok esetben a párt Központi Bizottságának egy-egy prominens személyiségét is meghívni a pártbizottság üléseire, akik gyakorta éltek is a felszólalás lehetőségével. Ezzel mintegy nyomatékosították, hogy a párt odafigyel az ifjúsági kérdésekre, és nem közömbös a hatalom számára a szórakozási formák alakulása sem, hiszen — ahogy ők állították — ezek is hozzájárultak a szocialista személyiség kialakulásához. Abban az esetben azonban, ha ezek a kapcsolódási, kultúrálódási szokások, könnyűzenei áramlatok szétfeszítették a szocialista embereszményről alkotott kép kereteit, azonnal szóvá tették a párt különböző szintű fórumain, és ezek az esetek intézkedési mechanizmusokat indukáltak. (Talán itt jegyezhetjük meg, hogy a nyugati országokban, beleértve az Amerikai Egyesült Államokat is, kezdetben szintén diszkriminálták az első radikális könnyűzenei formát, a rock and rollt, beleértve annak egyik legnépszerűbb alakját, Elvis Presley-t is, aki kiérde-

1 *Sebők János*: Rock a vasfüggöny mögött. Bp., GM és Társa Kiadó, 2002 (A továbbiakban: *Sebők*, 2002.) 21. p.

2 Uo. 95. p.

melte a „bolsevista szálláscsináló” nem túl hízelgő jelzöt.³ Az új zenei áramlatot a Vasfüggönytől nyugatra a fogyasztói társadalom mentette meg a számkivetettség-től, ugyanis felismerték benne az üzletet, így eladott lemezei nyomán elindulhatott világhódító útjára.)

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után a Kádár-rendszer már a megtorlás időszakában kezdett mélyrehatóbb mértékben foglalkozni az ifjúság nevelésével, ezen belül a szórakozás különböző fajtáinak, a tánczenének, majd az idő előrehaladtával a beat-, rock-, popzenének a fiatalokra gyakorolt hatásával. Az MSZMP Budapesti Bizottsága — a továbbiakban: pártbizottság — a korszak politikai életének konszolidációjához képest meglehetősen korán, 1957. szeptember 26-án foglalkozott először a fiatalabb generációk kommunista szellemiségű irányításával,⁴ és fogalmazott meg a későbbiekre vonatkozó fontos alapelveket. Összességében elmondható, hogy a pártbizottság ülésein vetődtek fel az ifjúságra vonatkozó nagy, általános elvi kérdések, amelyeket a pártbizottság kéthetente ülésező végrehajtó bizottsága tárgyalt részletesebben, ám ez utóbbi összejöveteleken az éppen aktuális problémákra is igyekeztek megoldást találni, természetesen a pártbizottság által meghatározott elvek és módszerek alapján. A nagy elvi állásfoglalásokon túlmenően a fontosabb témákat viszont először a végrehajtó bizottság vetette fel. A fővárosi pártbizottság direktívái nyomon követhetők a kerületi pártbizottságok ülésein, valamint a munkahelyi pártbizottságoknál is, de megjelentek az MSZMP Ifjúsági Bizottsága, illetve Propaganda és Művelődési Bizottsága üléseinek napirendi pontjai között. A források tekintetében jelen írásunkban mégis a fővárosi pártbizottság és annak végrehajtó bizottsága iratai dominálnak, lévén, hogy ezek maradtak fenn a legjelentősebb számban.

A bevezetőben már említett MSZMP Budapesti Bizottsága 1957. szeptember 26-ai ülésén megjelent egy, a Rákosi-érához képest önkritikus hang a párt ifjúságpolitikájával kapcsolatban, amit Kelen Béla, a fővárosi pártbizottság titkára ütött meg. Ebben elhangzott, hogy az MSZMP aktivistái — szemben a Szovjetunió már akkor is közel negyven éves múltjával — nem értettek megfelelőképpen a fiatalok neveléséhez. Ezt azzal magyarázta, hogy a magyar kommunista politikusoknak nincsenek ifjúsági tapasztalataik. Érthető módon — tette hozzá —, hiszen a Horthy-korszakban csak illegálisan tevékenykedhettek, a szó hagyományos értelmében tehát aktív pártélet nem is folyhatott, következésképpen a fiatalok problémái

3 Uo. 18. p.

4 Budapest Főváros Levéltára (=BFL) XXXV.1.a/3 (=MSZMP Budapesti Bizottsága. Választott vezető testületek és titkárok iratai. Pártbizottság ülésincek jegyzőkönyvei) 1957. szeptember 26.

jelentették az 1945-öt megelőző időszakban az egyik legmarginálisabb kérdést.⁵ Az MSZMP Központi Bizottságának delegáltjaként és a Kádár-rendszer akkori kulturális életének irányítójaként szólalt fel ezzel kapcsolatban ugyanezen az ülésen Aczél György is, aki szintén a szovjet mintát említette, mint ami üdvözítő lehet a magyar kommunista párt számára is az ifjúsági kérdésben.⁶ Aczél György mondanivalóját átjárták a Szovjetunióval szemben szervilis magyar pártvezetés szövegei, ugyanakkor érdemi változtatásokat is sürgetett a nyugati szubkultúra elleni küzdelemben, amelyben szerinte egyrészt leginkább a közfelfogást kell megváltoztatni, másrészt a Kommunista Ifjúsági Szövetségre kellene nagyobb hangsúlyt fektetni, amely a politikailag közömbös fiatalokat tudná az addigiaknál jobban behálózni a szocialista állam számára: „Menjenek táncolni fiataljaink, ha ezt szeretik, de ne tőrjék a jampeceket. A Szovjetunióban is vannak jampecek, de sokkal kisebb számban, mint nálunk, azért, mert ott színházban, cirkuszban és mindenütt kigúnyolják őket. Valami ilyesmit kellene nálunk is csinálni. A KISZ nemcsak politikai célkitűzéseket adhat, hanem kulturális neveléssel közelebb tudjuk hozni hozzánk azokat a fiatalokat, akik nem érdeklődnek a politika iránt.”⁷ Ezt követően, Aczél György szavait alátámasztandó, további két pártbizottsági tag hozzászólását idézhetjük az 1957. szeptember 26-ai ülésükről, az egyik Schumet Lajosé: „A KISZ-es fiatalok járjanak el a tánciskolákba, hogy példát mutassanak a párton kívülieknek.”⁸ A következő felszólaló a ifjúság társadalmát már egyenesen kettéosztotta kommunista, és párton kívüli részre, ez utóbbiakat jampeceknek nevezte, átvéve Aczél György szóhasználatát, és ellenük az előtte szólóknál még radikálisabb fellépést követelt. A beszédből az is kitűnik, hogy vezetői szerepre még a kulturális életben is kizárólag a kommunista kötődésűeket tartották alkalmasnak, sőt bizonyos morális tartást is csak ezek a személyek képviselhetnek: „...a kulturális házakat nem a mi fiataljaink, hanem a jampecek használják, mert nem lépnek fel ellenük. Hozzáértő, fiatalokat szerető, becsületes, kommunista emberek vezessék a kulturális házakat!”⁹ Ezen a pártbizottsági ülésen elhangzottakból jól látható a budapesti pártbizottság és a kerületi pártbizottságok, valamint a KISZ közötti együttműködés. Itt hangzott el ugyanis, hogy a fővárosi ifjúságpolitika további irányelveinek meghatározásához feltétlenül fel kell használni a kerületi pártbizottságok első titkárait, valamint a KISZ-szel kapcsolatban lévő bizottsági tagok véleményét. Ez utóbbiak

5 BFL XXXV.1.a/3 — 1957. szeptember 26.

6 Uo.

7 Uo.

8 Uo.

9 Uo.

rendszeresen eljártak a kerületi KISZ vezetőségének és a vállalatok KISZ alapszervezeteinek gyűléseire, ahol kifejtették a kommunista párt álláspontját.¹⁰

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után a budapesti pártbizottság a művelődéspolitikát „rendbehozatalára” — ahogy fogalmaztak — létrehozott egy átmeneti szervet, az úgynevezett értelmiségi bizottságot, amelynek közreműködésével felmérték, hogy a kultúra mely területén voltak találhatóak hithű kommunisták, és mely szegmenseket kell ideológiailag erősíteni.¹¹ A későbbiekben erről a szervezetről nem sok szó esik a pártbizottsági üléseken, így feltételezhetjük, hogy miután teljesítették feladatukat, és a Kádár-rendszer konszolidálódott, feladatkörük megszűnt. Mindenesre ebben az átmenetinek mondható időszakban, amikor leginkább szükség volt a hatalom gyakorlóinak a legitimációra, sorra alakultak a művészeti tevékenységet űzők pártszervezetei, az egyetemi pártszervezetek és a KISZ. Erre már csak azért is szükség volt, mert ahogy az 1958. október 1-ei pártbizottsági ülésen többek között Soós György is megfogalmazta: „A művészetek körében a dekadens hangulat uralkodik továbbra is. Polgári dőzsölés jellemzi őket. (...) Gyenge a pártellenőrzés a kulturális tömegmunka felett. (...) A fiatalok ezrével züllenek el. Sok esetben azért, mert nincs helyiség, ahol szórakozhatnak. Meginnák a narancsszörpöt is (előzőleg az alkoholfogyasztási szokásokról esett szó – Cs. B.) egy zenés, táncos helyen, ha lenne ilyen.”¹² Ezeknek, a kommunista párt számára áldatlannak mondott állapotoknak a felszámolása érdekében a pártbizottság meghatározta a feladatot: a fővárosi tanács és a párt végrehajtó bizottsága közösen — ahogy akkoriban nevezték: brigádmunkában — dolgozza fel Budapest kulturális szociográfiáját, azt, hogy hol szórakoznak a fiatalok, és milyen kulturális lehetőségeik vannak.¹³ Ez persze nem mehetett végbe a párthierarchia legalsó lépcsőfokai, a művészeti pártszervezetek nélkül, akik a kommunista ideológiát képviselték a művészeti és ifjúsági körökben, bár ekkor még a könnyűzenészek számára nem volt ilyen tagszervezet. Nem véletlen, hiszen ekkor még teljesen mást értettek „könnyűzene” alatt: leginkább az operett műfaja, valamint a tánciskolákban és vendéglátóhelyeken közreműködő tánczenekarok tartoztak ide. A pártbizottsági üléseken meglehetősen elhanyagolt témaként kezelték helyzetüket. (Később, csak az 1970-es évek derekán vetődött fel először komolyabb formában az MSZMP Központi Bizottsága Tudományos Közoktatási és Kulturális Osztálya (TKKO) részéről, hogy a beatzenekaroknak legyen külön tagszervezete a Magyar Zene és

10 BFL XXXV.1.a/3 — 1957. szeptember 26.

11 BFL XXXV.1.a/3 — 1958. október 1.

12 Uo.

13 Uo.

Táncszövetségen belül, ami végül a popzenészek szakszervezetének 1981-es megalakulásához vezetett.)¹⁴

Az 1958. október 1-ei pártbizottsági határozatot az MSZMP Budapesti Bizottságának Párt Végrehajtó Bizottsága — a továbbiakban: párt végrehajtó bizottság — 1959. március 16-ai ülésére tűzte napirendre, amelyre meghívták az MSZMP KB, a Művelődésügyi Minisztérium, a SZOT, a Budapest Fővárosi Tanács és a fővárosi pártbizottság képviselőit. Itt megállapították: a kultúrházakban kevés a kommunista vezető, de némiképp önrónikus hangsúllyal azt is hozzátették, hogy ennek egyik oka a művelődési házak igazgatóinak alacsony fizetése.¹⁵ Aczél György ezen a megbeszélésen is részt vett, és koordinációs bizottság felállítását kezdeményezte, amely két-három hónapra előre meghatározza a feladatát, és ellenőrzi a kultúrházak tevékenységét. Ekkoriban meglehetősen kritikus hangnemet ütött meg mind a pártbizottság, mind pedig annak végrehajtó bizottsága a kultúrházakat illetően, egy végrehajtó bizottsági tag szerint: „A becsületes emberek többségét elriasztja a jelenlegi közönség. Nem ártana egyik-másik klubot megtisztítani ezektől a huligánoktól.”¹⁶ Nyilvánvaló, hogy itt a politikus a művelődési házakban rendezett tánciskolákban megjelenő — a fentiekben már jampecekként aposztrofált —, a rock and rollt és más, nyugati stílusú táncot előnyben részesítő fiatalokról beszélt, akik abban a korban meglehetősen gondot jelentettek nem csak a párt funkcionáriusainak, de a kulturális élet más résztvevőinek is. A felszólalásokat aztán tettek követték, a tánciskolák mereven elzárkóztak a rock and roll tanításától, és akik ezek után netán mégis megpróbálkoztak volna néhány ehhez hasonló nyugati eredetű táncleppel, azokra a kizárás szomorú sorsa várt. Tehát a párt állásfoglalását ebben az esetben is átültették a gyakorlati életbe. Erről Bródy János így emlékszik: „A házbeli srácokkal a Majakovszkij utcai tánciskolába jártam. Itt már nagy táncőrületek voltak. Akkoriban a tánc, a mozgás fejezett ki mindent. De a partnert elengedni, 'kidobni', vagy 'mélyre lemenni' tilos volt. Sok gyereket kitiltottak a tánciskolából illetlen viselkedés miatt. De aki tudta ezeket a figurákat, annak nagy tekintélye lett közöttünk.”¹⁷ Ugyanezen az ülésen hangzott el egy másik — az utókor számára talán kicsit meglepő — megállapítás a párt végrehajtó bizottsága részéről: „El kell érni, hogy a kulturális otthonokba fiatalok is járjanak.”¹⁸ Ebből világosan

14 Kőhádi Zsoltnak, az MSZMP KB TKKO 1973–1977 közötti politikai munkatársának közlése

15 BFL XXXV.1.a/4 (=MSZMP Budapesti Bizottsága. Választott vezető testületek és titkárok iratai. Végrehajtó Bizottság üléscinck jegyzőkönyvei) — 1959. március 16.

16 BFL XXXV.1.a/4 — 1959. március 16.

17 *Jávorszky Béla Szilárd – Sebők János: A magyarrock története.* Bp., Népszabadság Kiadó, 2005, 18. p. (A továbbiakban: *Jávorszky – Sebők*, 2005.)

18 Uo.

látszik, hogy az ifjúságot nem sikerült bevonni még 1959-ben sem a párt által kívánt fokon a kulturális életbe, nem tudtak olyan szórakozási formát kínálni, amelyet az ifjúság fenntartás nélkül elfogadott volna. Ez a következő években sem lett másként, viszont addigra megjelent egy új szórakozási forma, a beatkoncertekre járás, ami alapjaiban rengette meg az addigi konvenciókat, és megteltek a klubhelyiségek fiatalokkal. Mivel ez a jelenség nem a párt kezdeményezésére jött létre, ráadásul a nyugati szórakozási mintákat másolta, kivívta a rendszer rosszállását, amit a párt különböző szintű fórumain tett megjegyzésekből is láthatunk.

Érdekes módon a fővárosi párt végrehajtó-bizottság 1960-ban hasonlóan elmarasztaló véleménnyel volt az akkori könnyűzenéről, mint a fiatalok nagy része, a kiutat azonban mindkét fél másban látta. A fiatalság néhány év múlva a fent említett beatzenében adta meg a választ az elfáradt, anakronisztikussá váló tánczenei áramlatra, míg a párt inkább a tradicionális népzenehez visszavezető utat tekintette célravezetőnek, túlságosan polgárinak, azaz a munkás-paraszt szövetség ideológiájától távol állónak tartva a táncdalénekeseket és zenészeket.¹⁹ A KISZ budapesti kulturális seregszemléje kapcsán a párt végrehajtó bizottságának 1960. január 4-ei ülésén Hantos János, a Fővárosi Tanács elnökhelyettese hangsúlyozta, hogy a fiataloknak inkább népdalokat kellene énekelniük munka közben, mintsem „mai, oly nagy népszerűségnek örvendő, semmitmondó, értelmetlen szövegű slágereket.”²⁰ Ezen az ülésen vetődött fel — szintén a párt döntési mechanizmusát követve — a pártbizottság által már tárgyalt téma, a „huligánkérdés”. Kelen Béla, a pártbizottság titkára ehhez kapcsolódóan szólalt fel, melynek lényege az „Először megverni, aztán megnyerni”²¹ elv volt, ami így, szó szerint is elhangzott. A keményvonalas kommunista kultúrpolitika ebben az egy mondatban nagyon jól nyomon követhető, a tolerancia teljes elutasítása és a könnyűzene erőteljes kritizálása — hiszen a párt által huligánoknak nevezett és erkölcsileg elítélt egyének nagyban kötődtek a tánciskolákhoz, klubokhoz —, ami mellett a rendszer híveinek toborzására is hangsúlyt fektettek. Ugyanennek a „huliganizmusnak” a visszaszorítását szorgalmazta a párt végrehajtó bizottságának beszámolója, még mindig a KISZ budapesti seregszemléjéhez kapcsolódóan, 1960. július 18-án, ahol célként fogalmazták meg az ifjúsági klubok számának gyarapítását.²² A rendezvény nivójáról a végrehajtó bizottság nem volt különösebben jó véleménnyel, mint ahogyan már a fentiekben jeleztük a párt könnyűzenei élettel kapcsolatos általános hozzáállását: „Nagy

19 BFL XXXV.1 a/4 — 1960. január 4.

20 Uo.

21 Uo.

22 BFL XXXV.1.a/4 — 1960. július 18.

számban vettek részt a tánczenekarok is, amelyekre általában a zenei igénytelenség, a gyenge hangszertudás és a szakvezetés teljes hiánya jellemző.” — ugyanakkor a munkásdalárdákat felmagasztalta a jelentés.²³ A KISZ-nek a klubok fokozottabb befolyásolására való igénye is hangot kapott ebben a beszámolóban, amit az leginkább a tánciskolák és táncversenyek szervezésével tudna elérni.²⁴ Hozzátehetjük: ezt az elképzelést teljes mértékben sikeresen keresztülvitték, mert a fővárosban jóformán nem volt olyan tánciskola a hatvanas években, amelyet ne a KISZ égisze alatt szerveztek volna. Ezen kívül a vendéglátó-ipari szórakozóhelyek kulturális tevékenységének kialakításában is tevékeny szerepet szántak a KISZ-nek.

A kommunista párt azonban nem volt minden társadalmi-kulturális kérdésben ennyire egységes, sok esetben bizonytalanság és tanácstalanság ütötte fel fejét egy-egy áramlat vagy jelenség kialakulásakor. Ennek egyik példája, amikor a fővárosi végrehajtó bizottság ülésén 1960. szeptember 26-án Orbán László, a későbbi kulturális miniszter az MSZMP KB Tudományos Közoktatási és Közművelődési Osztály vezetőjeként a művészeti pártszervezetek kapcsán kijelentette: „Gyakran a kommunistáknak sincs egységes álláspontjuk egy bizonyos művészeti kérdésben.”²⁵ Ennek orvoslására 1962-ben elhangzott: „Ne történhessen meg az, hogy két jólfésült elvtárs közül az egyik jónak, a másik rossznak tartja. Csak most fogalmazódott meg a Pártbizottság soraiban is, hogy legalábbis próbáljunk egységes álláspontra jutni.”²⁶ A párton belüli egység hiányát nem tartotta jónak, de hozzátehetjük, hogy ez az állapot sokszor fennállt a későbbi évtizedekben is. Elég, ha csak az Illés együttes Jelbeszéd című lemezére utalunk, amelynek dalait a Magyar Rádió nem Z-sítette, azaz sugárzásra alkalmatlannak tartotta, ugyanakkor a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat (MHV) akkori vezetése, élén Bors Jenő igazgatóval, már préseltette a lemezeket. A hanglemez kiadása végül az MSZMP KB TKKO-n bukott meg, amikor Kőháti Zsolt, az osztály többek között a könnyűzenéért is felelős referense felsőbb utasításra behívatta Bors Jenőt, és engedelmességre a pártirányítvának, megtiltotta a nagylemez további terjesztését. Ennek következtében az MHV igazgatója az 1973-as évre még prémiummegvonást is kapott, és a lemez gyártása természetesen nem folytatódhatott.²⁷ De így fordulhatott elő az is, hogy a Petőfi '73 című film számára Szörényi Levente Petőfi Sándor verseket zenésíthetett meg, ami

23 Uo.

24 Uo.

25 BFL XXXV.1.a/4 — 1960. szeptember 26.

26 BFL XXXV.1.a/4 — 1962. május 28.

27 *Sebők*, 2002. 158–159. p.

viszont már rádiófelvételre és hanglemeze nem kerülhetett.²⁸ Az anomáliák felszámolását Orbán László az érdekek összehangolásában és a vitafórumok szervezésében látta, amelyeket „az adott szakágat jól ismerő marxista vezet le.”²⁹

A viták nem egyszer a színpalak mögött, informális úton zajlottak le. A korszak első számú kultúrpolitikus, az MSZMP KB kulturális ügyeket vezető titkára, Aczél György nem sokra tartotta a könnyűzenét, ezért inkább az egyes intézmények élén álló megbízható pártkatonákra hagyta a döntéseket.³⁰ A KISZ Kulturális Osztályának 1980-as évekbeli vezetője, Harsányi László is hasonlóképpen ítélte meg a legfőbb kulturális vezető, MSZMP KB-titkár Aczél György szerepét, miszerint egyszer azt hangoztatta a hazai kulturális élet első embere, hogy „Az ember nem disznó, hogy mindent megegyen”.³¹ Némiképp ellentmond a fenti véleményeknek az a tény, hogy az 1973. júniusi diósgyőri rockfesztiválon elhangzott Bródy János-beszéd — amelyben megköszönte a helyi rendőrségnek, hogy néhány tucat fiatalnak szállást biztosítottak éjszakára — és az utána következő polgári peres eljárás és meghurcoltatás kapcsán Aczél György a vele egyenrangú, másik KB-titkári tisztséget betöltő Biszku Bélával váltott levelet, bár Biszku Béla már csak kézzel írt választ, a már megkapott levélre.³² A felszínen azonban ennek ellenére a párt különböző szintjein és a tanácsai szerveknél kerültek szóba leginkább az ifjúságot és a könnyűzenét érintő kultúrpolitikai kérdések, mint ahogyan az eltiltásokról is szólt Kelen Béla, a főváros pártbizottsági titkára: „Örökre szóló eltiltás szocialista körülmények között nincs. Mi azt az elvet valljuk, hogy minden ember átnevelhető.”³³ Ebből az következik, hogy ha egy előadóművészről kiderült, hogy bizonyos szintig elfogadta a kommunista irányítást, amely még a saját megítélése szerint nem sértette alapjaiban az alkotói szabadságát, akkor, még ha előzőleg nem is tartozott a rendszer kedvencei közé, akár karriert is befuthatott. Ilyen esetre példa a hatvanas évekből az Illés, a hetvenes évekből pedig a Piramis együttes. A teljes igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy a Kádár-rendszer intézményvezetőinek hozzáállása is változott az évtizedek során az állandóan fejlődésben és változásban lévő könnyűzenéhez, ezért is fordulhatott elő egyes zenészek karrierjében pozitív irányú változás.

28 Uo. 130. p.

29 BFL XXXV.1.a/4 – 1960. szeptember 26.

30 Vajda Tibor, a Kulturális Minisztérium Zene és Táncművészeti Főosztálya könnyűzenei referensének közlése.

31 Harsányi László visszaemlékezése 2004-ben Aczél Györgyről.

32 *Szőnyi Tamás*: Nyilván tartottak. Bp., Magyar Narancs – Tihanyi Rév Kiadó, 2005. 387–388. p.

33 BFL XXXV.1.a/4 – 1960. szeptember 26.

A budapesti pártbizottságon 1961. december 18-án tartottak egy hosszabb megbeszélést az ifjúság szórakozási és kulturálódási szokásairól, amelyen többek között Kelen Béla, a pártbizottság titkára, Sarlós István VI. kerületi pártbizottsági titkár és Nagy Richárd, a budapesti KISZ első embere elemezte a korabeli helyzetet, és tett javaslatokat az akkori állapotok javítására.³⁴ Kelen Béla bevezetőjében betekintést engedett abba is, milyen irányelvek alapján került terítékre ez a téma: figyelembe vette az SZKP XXII. kongresszusa, az MSZMP VII. kongresszusa és a KB kulturális határozatait, és ennek alátámasztására idézte Hruscsovot: „A párt a nép kulturális felemelkedésében látja a győzelmes kommunista építés zálogát.”³⁵ Ezután rátért a kultúrházak állapotára: „Minden kulturális otthonban van kidobó ember. Ha valaki rosszul táncol [sic!], figyelmeztetik és kidobják. De olyan táncbemutatók, táncversenyek, amelyek ízlésre nevelnek, bizony ritkán fordulnak elő. És ezt is elő kellene segíteni, mert nem lehet haragudni a fiatalságra, amikor a modern városi életnek megfelelően modern zenére, jazzra táncol. Ezért nem a bírálókat, hanem megfelelő ízlésformáló bemutatókon, versenyeken kell a megfelelő ízlést kialakítani...”³⁶ Ebben tehát elsősorban a tánciskolák kommunista megközelítésben rossz helyzetét taglalta a pártbizottság titkára, amin viszont javítani lehetett volna. Emellett felfigyelhetünk a toleranciára is, hiszen megértőbb hangot ütött meg a jazz térhódításával szemben, mint majdnem két évvel korábban, ami mutatja ezúttal a hatalom nyitását az első új könnyűzenei irányzat magyarországi megjelenése felé. Sarlós István VI. kerületi pártbizottsági titkár a szórakozóhelyeket és az ottani viselkedéskultúrát vette górcső alá: „...egy éven belül felül kell vizsgálni a szórakozóhelyeket. Ez azért lényeges kérdés, mert Budapesten az esti szórakozóhelyek — még ha reggelig is vannak nyitva — állandóan zsúfoltak. Nem mindegy, hogy milyen műsort és zenét hallgat a közönség. Helyesnek tartom az egy éven belüli felülvizsgálatot, de jó lenne, ha a közbeeső időben is hatékonyabb ellenőrzést hajtana végre a Fővárosi Tanács Művelődési, illetve Népművelési Osztálya (...) Néhány héttel ezelőtt megnéztünk 8–10 éjjeli mulatót, és kiderült, hogy a fiatalok rendesebben viselkedtek, mint az idősebb generációkhoz tartozók. (Derűltég.) Szolidabbak és szelídebbek voltak, mint a felnőttek. Látszott rajtuk a mi nevelésünk. Rendesebben viselkedtek.”³⁷ Ebből a szövegből három lényeges momentumot kell kiemelni. Az első, hogy 1961-ben az éjszakai szórakozóhelyeket sokan látogatták, ami arra enged következtetni, hogy a tánc-

34 BFL XXXV.1.a/3 – 1961. december 18.

35 Uo.

36 Uo.

37 Uo.

zenés műsorokkal teletűzdelt helyekre is tömegesen mehettek az emberek a rendszer hallgatólagos beleegyezésével. Nyilvánvalóan a tömeges előfordulás miatt volt egyre fontosabb a rendszer számára az ellenőrzés, hiszen itt könnyebben előfordulhattak a rezsimet burkoltan kritizáló zeneszámok. A második, hogy a párt kérésére már e felszólalás előtt is megindult az illetékes tanácsokkal karöltve az ellenőrzés ezekben az éjszakai lokálokban, tehát Sarlós István megjegyzése már csak utólagos igazolása volt annak, hogy a többi kerületben is hasonlóképpen kell eljárni, természetesen a lehető legsűrűbben, a hatékonyság érdekében. A harmadik megjegyzés már a hatalom teljes diadalát sugallta, amikor arról szólt, hogy a fiatalok sokkal inkább a kommunista elveknek megfelelően viselkedtek, mint az idősebbek. Ennek továbbgondolása eljuttathat bennünket akár a szocializmus alapjainak lerakásához is, amit nem sokára, az MSZMP 1962-es VIII. kongresszusán mondtak ki.

A KISZ képviselőjében Nagy Richárd, a budapesti szervezet első embere a haladó, progresszív irányzatot képviselte 1961. december 18-án a pártbizottsági ülésen. A mai kor emberének talán kissé furcsa, milyen nagy jelentőséget tulajdonítottak a különböző külsőségek megjelenítésének: „...a KISZ fellépett a huligánkodással szemben, mert megjelent egy olyan jelenség, hogy nagyon sok helyen a fiatalok irányában felvetik, hogy ez indexes tánc, ez indexes zene, ez indexes ruha. Véleményünk szerint a pártnak nincs indexes tánc, a párt által meghatározva csak „indexes” magatartás lehet, tehát ízléstelen magatartás, mert rock and rollt is lehet ízlésesen táncolni és tangóval is lehet botrányt okozni.[...] Véleményem szerint akármilyen zenét előadhatnak ott, csak azon múlik a dolog, hogy arra a zenére lehet botrányosan és nagyon nyugodtan táncolni. Mielőtt a Fővárosi Tanáccsal együttműködve, a Budapesti Pártbizottság segítségével meg nem kaptuk az ifjúság művelődési parkját a vároldalban, azelőtt nem volt nekünk egy tömeges tánchelyünk.³⁸ Most van. Szeptemberben 24 ezer fiatal volt ott, s a 24 ezer fiatal között összesen hét pofon csattant el. (Derűltség) Tessék elképzelni, a megelőző időszakban, amikor különböző mulatókba jártak, amikor ellenőrzés nélkül táncoltak, hány pofon csattant! Most délután 5-től 11-ig a fiatalok táncolhattak, ízlésesen jól szórakozhattak, és nem volt semmi baj. A pozitív segítség igenis mutatja a kiutat. A jó szórakozáshoz egyáltalán nem kötelező a fiataloknak lerészegedniök, ízléstelenül viselkedniök, szórakozni, táncolni lehet ízlésesen, hiszen a szórakozás nem a rumnál kezdődik. Lehet sörrel is kezdeni (Derűltség).”³⁹ Az idézetből kitűnik, hogy a

38 Az Ifjúsági Művelődési Park (Budai Ifjúsági Park, közkeletű nevén Ifipark) 1961. augusztus 20-án nyílt meg.

39 BFL XXXV.1.a/3 — 1961. december 18.

KISZ akkori vezetője igyekezett a fővárosi pártbizottság első emberének szavaival megegyezően vélekedni, egyrészt az ízlés megítélésében, másrészt az engedékenység megfogalmazásában. Nagy Richárd és Kelen Béla esetében olykor még a szóhasználat is nagy hasonlóságot mutat. A Budai Ifjúsági Park 1961-es megalapításáról is szó esett, amiért a rendszer hierarchiájának megfelelően a párt vezetésének mondott elsősorban köszönetet, míg a fővárosi tanáccsal egyenrangúnak sugallta a KISZ-t a munkálatok során. A park megalapítását egyértelműen pozitív eseménynek ítélte meg, ahol sok fiatal szórakozhatott megfelelő körülmények között, történelmi környezetben. Az egy hónap alatti hét pofont ugyan a KISZ vezetője kevésnek ítélte meg, amit a nagy fegyelemnek tudott be, de hozzátehetjük, hogy azért a testi erőszaktól sem rettent vissza a hatalom, ha a szocialista erkölccsel szembenálló jelenségeket tapasztalt. A Budai Ifjúsági Park egyik célját is megfogalmazta — igaz, indirekt módon — Nagy Richárd: így könnyebb volt ellenőrizni a fiatalokat, mint a sok elszórt művelődési intézményben. A Budai Ifjúsági Parkban kezdetben nem lehetett alkoholt fogyasztani, ami a rend minél nagyobb betartását célozta meg, ezt a témát viccel igyekezett enyhíteni Nagy Richárd.

Maróti János fővárosi PB-tag is felszólalt ezen az ülésen a könnyűzene tárgykörében. „Ha az elvtársak elmennek bármilyen értekezletre, amelyen a könnyűzene kérdéseiről esik szó, tapasztalhatják, hogy a műfaj hivatott képviselői állandóan az asztalt verik azzal: «Íme mi most a tömegek igényeit képviseljük, hiába bármilyen kezdeményezés, a tömegek úgyis csak azt akarják, ami régi.» Feltáró munkát végeztünk pl. a Ganz-Mávagban, mégpedig úgy, hogy a legkülönbözőbb munkás csoportokkal folytattunk alkalmi beszélgetéseket [...] a legkülönbözőbb helyeken, pl. Újpesten is, a Magyar Pamutban és másutt egyértelműen azt tapasztaltuk: mihelyt a zenéről esett szó, a munkások egyhangúlag, felháborodva ítélték el a magyar könnyűzene mai posványát, rossz sablonjait, azt a klikkrendszert, ami megítélésük szerint — hiszen állandóan ugyanazokat az előadókat, szerzőket hallják — uralkodik a könnyűzene területén, s megbéklyózza az esetleges új kezdeményezéseket. Kiderül tehát, hogy amíg az ember értekezleteken ül, s hallgatja az ezeken az értekezleteken oly gyakori hivatkozásokat a tömegek igényére, addig a tömegek tényleges igénye másutt tart, esetleg előbb tart, mint azoknak az embereknek az elképzelése, akik csak az értekezletekről ismerik a problémákat.”⁴⁰ Ez a legkevésbé sem elnéző hangnem egyrészt az akkori, meglehetősen sekélyes mondanivalójú, stílusában a két világháború közötti időszakot idéző tánczenére vonatkozott, ami nem illett a munkás-paraszt szövetség életvitelének ideológiájába, másrészt ugyanakkor ostromozta az elvtársi hozzáállást is. Ez utóbbi érthető is, hiszen a legfel-

40 BFL XXXV.1.a/3 — 1961. december 18.

ső pártvezetés általában véve a legkevésbé sem volt otthon a mindennapok tényleges problémái között, így valójában csak akkor derült ki a munkásság véleménye, amikor, mint ahogy a fenti idézet is bizonyítja, a pártaktivisták közvélemény-kutatás céljából elmentek a gyárakba az egyszerű emberek közé. Ez persze nem jelentheti azt, hogy minden munkás így gondolkodott a könnyűzene állása felől 1961-ben, sőt felmerülhet a gyanú, hogy erősen manipulálhatták ezt az eredményt, mindenesetre a fővárosi pártvezetésnek mindenképpen elmarasztaló lehetett a véleménye a korabeli szanzonokról. Itt végső soron ugyanaz az elv fogalmazódott meg, ami nem sokkal korábban, 1958. október 1-én egy a pártbizottsági ülés alkalmával, azaz a Horthy-korszak polgári indíttatású zeneművészetének a teljes negligálása, és természetesen a munkásdalok előtérbe helyezése. A szórakoztatóiparban, a párt elképzelése szerint, a KISZ és más tömegszervezetek segítségével a fiatal zenészeket — akik ekkor már bontogatták szárnyaikat, és belőlük alakultak meg a későbbi sztárcsapatok — elviszik a zenés szórakozóhelyekre, akik itt saját számukat előadhatták és reklámozhatták volna, „így szabadabb feltételek közötti versenyben (sic!) dőlhetne el a kérdés”⁴¹ Ez azt jelentette, hogy a rendszer szemszögéből korábban már kompromittálódott régi zenészeket felváltó, feltörekvő zenész-nemzedéket is kordában akarták tartani a párt és más kommunista szervezetek segítségével. A probléma csak azzal volt, hogy „ezek a fiatalok” nem kívántak ugyanabban a régi közegben működni, mint elődeik, számukra a klubéleti forma volt a legoptimálisabb. Ez viszont 1961-ben a kommunista vezetés számára idegen terepnek bizonyult, emiatt akarták őket bekényszeríteni a vendéglői légkörbe, sikertelenül.

A Budai Ifjúsági Park megalapítása ellenére megállapítást nyert Németh Károly, a budapesti pártbizottság első titkára részéről: „Nincsen hely, mondják, ahol a fiatalok táncolhatnak. Annyi helyet biztosítani, hogy minden fiatal táncoljon, nem is tudunk, nem is lehet...”⁴² A probléma bemutatására egy munkabizottságot hozott létre a pártbizottság, amely 1969-ben ismertette eredményeit. Ebben szerepelt, hogy Budapest világvárosi szerepet töltött be akkoriban is, itt tudtak a legjobban szórakozni a fiatalok, de lehetőségeik mégis csekélyek voltak, mert egyrészt anyagi helyzetük behatárolta ezeket — ilyen volt az utcán csellengő, a párt megítélése szerint a közrendet zavaró fiatalok nagy része —, másrészt a túlszűfolttság miatt kevésbé voltak hozzáférhetőek a klubok, amelyek pótlására házibulikat, pinceklubokat szerveztek.⁴³ Ekkor azonban már megfigyelhető a párt pozitív viszonya a klubszervezetekhez, amelyekben természetesen igyekeztek minél több pártbefolyást

41 Uo.

42 BFL XXXV.1.a/3 — 1969. március 31.

43 Uo.

szerezni. Elismerte a jelentés, hogy a fiatalok körében a tánczene és a beatzene a legnépszerűbb, és nőtt a tánczenekari klubtagok száma. Jellemző, hogy a párt vezetése szempontjából közömbös volt, hogy éppen melyik zenei stílusról beszélt, általában összekeverték a különböző könnyűzenei műfajok elnevezéseit, nem egyszer összekeverve azokat, mint ahogy ebben a helyzetértékelő összefoglaló munkában is.⁴⁴ Új jelenségekre, többek között a beatzenekarok gombamód történő szaporodására is felhívta a figyelmet a beszámoló: „Az elmúlt években a passzív zenehallgatás mindinkább kiegészül sokszor ugyan egyszerű, primitív, de alapjában mégis aktív zenéléssel. A fiatalok tömegei tanultak meg gitározni, vagy más hangszereken játszani. Rövid idő alatt az amatőr zenekarok száza alakultak. Ez az átrendeződés is bizonyítja, hogy az ifjúság kulturálódása, szórakozása egy-egy időszakban formáját tekintve megújul, és mint divat terjed tovább. A pesti fiatalok is nagyon szeretnek táncolni. Túlnyomó többségüknek csak alkalmanként van lehetősége részt venni táncos összejöveteleken. Mindez nem elégíti ki őket. Többet szeretnének táncolni, közösen szórakozni, azonban igényeiknél kisebb mértékűek a kulturált lehetőségek.”⁴⁵ Az utolsó mondatok tulajdonképpen megerősítették Németh Károly szavait, de ezt megelőzően rámutattak a beatzene divathullámának jelenségére is. Ebben meglátták azt is, hogy ez a zenei stílus nem feltétlenül jelent dekadenciát az előzőekhez képest, hanem új formákat hozva szórakoztatja a fiatalok nagy többségét, aminek mintegy előnyös hozadéka lett, hogy sokan vettek a kezükbe gitárt, és bár nem magas színvonalon, de elsajátították a zenei fogások alapjait. A budapesti legfőbb pártvezető szerv végül abban állapodott meg, hogy az MSZMP KB ülése után újra megtárgyalják az ide vonatkozó fejezeteket, tehát újabb érdemi döntést nem hoztak.⁴⁶

A párt azonban nem csak az ifjúság szórakoztatásának kérdését tartotta napirenden a hatvanas–hetvenes évek fordulóján, hanem az őket kultúrával ellátó művészekét is. Az 1971. augusztus 13-i pártbizottsági ülésen László Tibor fővárosi pártbizottsági tag beszámolójából kiderült, hogy zenészből Budapesten nem volt munkanélküli – ez összecsengett a korszak kommunista követelményeként számon tartott teljes foglalkoztatottság elvével —, de körükben, mint ahogy általában a művészek között is, nagy volt a tartózkodás a párttagsággal szemben, ugyanis nem akartak belépni a helyi pártszervezetekbe.⁴⁷ Ennek az ülésnek a határozati javaslatként szerepelt, hogy a pártszervek a hatáskörileg hozzájuk tartozó kulturális in-

44 Uo.

45 BFL XXXV.1.a/3 — 1969. március 31.

46 Uo.

47 BFL XXXV.1.a/4 — 1971. augusztus 13.

tézmények — külön megemlítették az Országos Rendező Irodát — kommunista vezetőit számoltassák be arról, hogy hogyan látják a kommunista művészek alkotó tevékenységét és milyen segítséget kívánnak nyújtani művészeti tevékenységük jobb feltételeinek megvalósítása érdekében.⁴⁸ Ennek a célnak a megfogalmazásában utolérhetjük azt az intenciót is, hogy a nem kommunista elkötelezettségű vagy érzelmű művészeket nem kell támogatni, és a Nyugatról behozott beatzene művelői javarészt ehhez a körhöz tartozhattak, ugyanakkor azok a könnyűzenészek, akik elfogadták a párt játékszabályait, bizakodhattak az érvényesülésben és a sikerben. A párt által elvárt beszámoltatások be is következtek, bár hozzátehetjük, hogy a legtöbb esetben inkább ad hoc módon, egy adott eseményhez kapcsolódóan történtek intézkedések illetve számonkérések a koncertszervező intézményekben. Egy ilyen alkalommal történt meg, hogy egy 1960-as évek végi Szovjetunió-beli Koós János-turnén elhangzott három angol szerzemény is, és a párt legfelsőbb vezetése — beleértve Aczél Györgyöt is —, erről értesülve, rosszállását fejezte ki. Amikor a Nemzetközi Koncert Igazgatóságon a könnyűzenei osztály vezetőjét, Pentz Zsoltot emiatt számon kérték a pártapparátus tagjai, igen kínos helyzet alakult ki. A feszültséget csak arra való hivatkozással lehetett oldani, hogy a táncdalénekes programja meglehetősen rövidre sikeredett, emiatt volt szükség a pótszámok felhasználására, amelyek történetesen angol nyelvűek voltak. Az ellenőrzés, illetve a beszámoltatás informális úton, de a párthatározatnak megfelelően az ideológiai éberség jegyében ment végbe, a folyamat szálait maga Aczél György tartotta kézben.⁴⁹

Nem egészen egy hónappal a párt fővárosi végrehajtó bizottságának 1971. augusztusi művészeti ideológiai határozata után, 1971. szeptember 10-én ugyanez a szerv a fővárosi klubokról tárgyalt, amelynek keretében elhangzott, hogy ezek az intézmények kevésbé elégítették ki az ifjúság kultúrigényét. A tanácsi, szakszervezeti fenntartású klubokról azt állította a kommunista vezetés, hogy programjaikat tekintve nem eléggé igazodtak az ifjúság igényéhez.⁵⁰ Ez persze nem jelentett mást, mint a nyugati könnyűzenei számok játszását és a szovjet kultúra képviselőinek nem kellő gyakoriságú beépítését a klubok életébe, ami éppen ellenkezőleg, az akkori ifjúság érdeklődését tükrözte. Jellemző a pártvezetés korabeli szólamaira, hogy az ifjúság igényeire hivatkozva igyekezett akarátát a klubhálózatra eröltetni, holott annak kulturálódási szokásai sok esetben szöges ellentétben álltak a kommunista elképzelésekkel. A párt végrehajtó bizottsága a valóságtól teljesen elrugaszkodott helyzetelemzést is megengedett magának, ami jóformán csak az idő-

48 Uo.

49 Pentz Zsolt, az NKI osztályvezetőjénck közlése 2005 augusztusában

50 BFL XXXV.1.a/4 — 1971. szeptember 10.

sebb generációk egy részének elmarasztaló véleményét tükrözhetette a beat-jelenséggel — és persze az egyéb, az „imperializmus szellemét” tükröző művészeti áramlatokkal — szemben: „A budapestiek műveltségének, magatartásának fejlődését mutatja az is, hogy egyre szélesebb körben emelik fel szavukat a szocialista kultúrától, erkölcstől és ízléstől idegen jelenségekkel szemben. Növekszik azoknak a száma, akik túl kívánnak lépni az alacsony igényeket megjelenítő, csak szórakoztató formákon.”⁵¹ Mint láthatjuk, a kulturálódás tekintetében a hatvanas-hetvenes évek fordulóján az jelentette az igazi dilemmát a hatalom számára, hogy mennyire megengedhető a csupán szórakoztató célzattal készülő zeneszám vagy egyéb művészi alkotás, amely áramlatokkal szemben ebben az időszakban még leginkább az elmarasztalás hangját ütötték meg, igénytelenségnek minősítve azt. Pedig a főváros lakosságszámához képest soknak volt mondható 1970-ben az a 150 klub, amelyek több mint fele üzemi kezelésben volt,⁵² a kisebbik felén pedig főiskolai, egyetemi klubok és a lakóterületi klubok osztozkodtak.⁵³ Erről a 150 klubról megállapította az MSZMP Propaganda és Művelődési Bizottsága az 1973. március 27-i ülésén, hogy spontán módon alakultak, de nevelő erővel bírtak, amióta a KISZ, a SZOT és a Fővárosi Tanács felkarolta őket.⁵⁴ Örömmel jegyezte meg ez a bizottság, hogy a klubtagok harmada KISZ-tag, és az ifjúsági szervezet irányításával éves terveket dolgoztak ki, ahol politikai fórumokat is szerveztek, sőt Balatonszemesen még politikai képzésben is részesültek a klubvezetők. Természetesen a látszat kedvéért, hogy ne lehessen azt mondani, hogy a KISZ minden ifjúsági mozgalomról tudni akart, gyorsan hozzátették azt is, hogy öntevékenyen is működtek ezek a klubok.⁵⁵ Ennek a bizottságnak az ülésén azonban egy messzebbre mutató, bár a folyamatba beleilleszthető intézkedésről is döntöttek: 1973. május 1-ig minden klubot nyilvántartásba kellett venni, és a helyi tanácsok kulturális osztálya által kiadott működési engedélyhez kötötték a további tevékenységüket.⁵⁶ Ez viszont egyértelműen azt jelentette, hogy ha egy klubot el akartak lehetetleníteni, elég volt csak a tanácski működési engedélyt megvonni. A következő néhány éves periódusban ki is mutatható a klubok számának mintegy 4000-ról 3000-re való csökkenése, és hozzátehetjük, hogy az Illés és az Omega-klub is 1973-ban szűnt meg, amiben az adminisztratív intézkedések is szerepet játszhattak. Mindezen fo-

51 BFL XXXV.1.a/4 — 1971. szeptember 10.

52 Uo.

53 BFL XXXV.1.a/15 (MSZMP Budapesti Bizottságának iratai. Választott vezető testületek és titkárok iratai. Propaganda és Művelődési Bizottsága jegyzőkönyvc) — 1973. március 27.

54 BFL XXXV.1.a/15 — 1973. március 27.

55 Uo.

56 Uo.

lyamat betetőzéseként 1974-ben a párt kiadott egy brosúrát „Az ifjúsági klub” címmel, amelyben a szélesebb plénum előtt is leszögezték: nem szabad engedni, hogy a klubok zenés-táncos szórakozóhellyé váljanak.⁵⁷

A klubok után a fővárosi művelődési otthonok számát vizsgálta a végrehajtó bizottság, és megállapította, hogy számuk az 1960. évi 428-ról 1970-re 223-ra csökkent, szemben a tánczenekarokkal, melyekből 1960-ban 36, 1970-ben már 49 működött (igaz, 1967-ben 76-ot jegyeztek belőlük). A 15 táncdalénekes, 573 tánczenész és a vendéglátóiparban tevékenykedő 287 zenekar 1970-ben szintén jelentős számnak ítéelhető.⁵⁸ Mindebből vonta le a pártvezetés azt a következtetést, hogy — bár kommunista szempontból is voltak kedvező jelek a művelődés színvonalának változására —, a számukra sekélyes szórakozási formák még mindig jelentős arányban képviseltették magukat. Kiadták a jelszót: „A munkások közművelődési igényeit emelni kell!” — amihez a legjobb útnak azt tartották, hogy az akkoriban nagy fluktuációt mutató népművelői réteg számára, akik a művelődési politika végrehajtóiként tevékenykedtek, megszervezzék a politikai, szakmai továbbképzést. Ezen kívül arra is kitértek, hogy a Fővárosi Tanács a szakszervezetekkel együttműködve dolgozza ki az ifjúsági klubok továbbfejlesztésének tervét a művelődési és szórakozási igények figyelembe vételével⁵⁹ — természetesen az igényeket ebben az esetben is végső soron az MSZMP KB Politikai Bizottsága diktálta.

A kommunista művelődéspolitikai neuralgikus pontjának mutatkozott a szórakoztatóipar zenéjének színvonala is, Katona Imre, a budapesti pártbizottság titkára egyenesen silánynak minősített némely szórakozóhelyet a pártbizottság 1971. szeptember 27-i ülésén, és hangsúlyozta, hogy az idevonatkozó kongresszusi határozatot végre kell hajtani, ha kell, adminisztratív eszközök bevetésével.⁶⁰ Hantos János, a Fővárosi Tanács szemszögéből a szórakoztató-zene hangvételét kritizálta elsősorban, mint ami nem sugároz kellő derűt a jövőre nézve, holott egy kommunista országban az nem elképzelhető, hogy bárki is aggodalommal gondoljon a szocializmus ügyére: „A vendéglátóiparban és egyes kulturális rendezvényeken alapvetően pesszimista, lehangoló műsorokkal is találkozunk. Ezek az ellenőrzés hiánya miatt fordulhatnak elő.”⁶¹ Ugyanezt taglalta Aczél György, aki ekkor az MSZMP KB részéről szólalt fel, mutatva, hogy az országos vezető testület is élesen érdeklődött a téma iránt. A legfontosabbnak viszont azt láthatjuk ebből a meg-

57 *Sebők*, 2002. 142. p.

58 BFL XXXV.1.a/4 — 1971. szeptember 10.

59 BFL XXXV.1.a/4 — 1971. szeptember 10.

60 BFL XXXV.1.a/3 — 1971. szeptember 27.

61 Uo.

nyilvánulásból, hogy a felelősséget a szórakoztató-zene — a hatalom által elmarasztalt — színvonala miatt a párt a tanácsokra hárította: „A vendéglátóipart sok kritika éri, ennek van alapja. Ez a terület a tanácsi szervek hatásköre, és a jövőben a közízléssel többet kel törődni. Tegyenek meg a tanácsi szervek mindent a szórakoztatás színvonalának emeléséért! Vidámságot sugárzó szórakozásra van szüksége a társadalomnak!”⁶² Kazimir Károly színházigazgató, mint fővárosi pártbizottsági tag is felsorakozott Katona Imre mellé, leginkább a nyugati kultúra beáramlása ellen emelve szót, amivel szembeni küzdelemben az MSZMP-nek volt a legnagyobb felelőssége: „Kellene tiltakozni az abszolút nyugati, ún. kulturális termékek propagálása ellen. A fiatalok egy része nincs kellően felvértezve a nyugatról beáramló nézetek ellen. Ebben nem csak a KISZ szervezeteknek vannak feladatai, hanem elsősorban a pártszervezeteknek.”⁶³ A hozzászólások után a határozat kijelentései igen kétarcúak voltak, egyrészt a tennivalókat, másrészt a már elért eredményeket hangsúlyozták. Megállapították ugyan, hogy általában véve javult a kulturális nevelőmunka, de a munkásifjúság körében végzett ilyen irányú tevékenység színvonalát alacsonynak minősítették, és a szórakozásban is az igénytelenséget emelték ki, mint az egyik fő problémát. Kijelentették, hogy kialakultak a kulturált szórakozási lehetőségek, de a művelődési otthonokkal kapcsolatban a nem megfelelő körülményeket hangsúlyozták, mint a legfőbb okát annak, hogy esett a szórakoztató rendezvények látogatottsága. A közművelődési apparátus fluktuációja újra felvetődött a határozatban, amelyet a káderek szakképzettségének és ideológiai felkészültségének fejlesztésével lehetett volna megakadályozni (a jobb anyagi megbecsülés megoldásként fel sem merült, pedig ebben az időszakban bérek és fizetések terén elmaradtak a legtöbb pedagógustól). Végül a Fővárosi Művelődési Ház, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat és a szakszervezetek számára előírta a határozat, hogy a szocialista brigádok kulturális programjait tegyék színesebbé, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy a még mindig a nyugati kultúra elővédjének számító népszerű könnyűzenét és a hozzá hasonló művészeti irányzatokat háttérbe szorítsa.⁶⁴

Újabb forrást jelent számunkra az MSZMP Ifjúsági Munkabizottságának 1974. február 12-i határozata, amely meglehetősen disszonáns képet fest a fiatalok kulturálódási lehetőségeiről: „Az ifjúsági törvényből adódó feladatok teljesítése érdekében a fővárosi és a kerületi tanácsok végrehajtó bizottságai és szakigazgatási szerveik a lehetőségeikhez képest fokozatosan növelték az ifjúság művelődését,

62 Uo.

63 Uo.

64 Uo.

szórakozását biztosító ifjúsági klubok és más intézmények tevékenységének feltételeit, anyagi támogatását [...] Az ifjúság művelődési, szórakozási [...] lehetőségeinek javítása a fentiek ellenére nem haladt a kívánt ütemben.”⁶⁵ Az ifjúság eszmei — tehát szocialista — nevelése túlságosan lassú előrehaladásának okát abban látták, hogy nem alakult ki a tanácsi és az intézményi dolgozók között egységes szemlélet, magyarul szólva amit az egyik szerv esetleg megengedett volna, azt a másik éppen tiltotta. Éppen ezért a tanácsoknak az ifjúsági bizottság szerint az volt a feladata az ifjúsági törvénnyel kapcsolatban, hogy a klubok mozgalmát azok vezetésével karöltve tartalmassá tegye (erre buzdította a pedagógusokat is, akikről megjegyezték, hogy nem voltak eszmeileg homogének, azaz nem volt közöttük mindenki kommunista). Ez persze — igaz, csak indirekt módon — egyszerre jelentette a beatzenekarok klub-beli tevékenységének koordinálását, és a klubvezetőség szerint nem odavaló zenekarok mellőzését, hiszen a tartalmas szórakozás fogalmába nem tartozhatott bele az együttesek nacionalistának vagy „nyugatimádónak” minősített része. Az egyes zenekarok mellőzésére természetesen már korábban is találunk példát, ami azt mutatja, hogy ez az ifjúsági bizottsági döntés csak mintegy megerősítette az egyébként már bevált gyakorlatot. Ezt bizonyítja, hogy 1973-ban maga a művelődésügyi miniszterhelyettes, Polinszky Károly adott ki egy körlevelet, melyben felhívta az egyetemi klubvezetők figyelmét, hogy a Korong zenekar által előadott Jézus Krisztus Szupersztár című rockoperát ne engedjék előadni, mert klerikális mondanivalója van.⁶⁶ A Kertészeti Egyetem Klubja 1974. december 9-én be is számolt a párt ifjúságpolitikai határozatának végrehajtásáról, amelyben szerepelt, hogy a tudományos, irodalmi, komolyzenei esteken kívül hétvégenként könnyűzenei, az ifjúság szórakozását szolgáló programokat is rendeztek, egyben megállapította, hogy az egyetem pártszervezetének legfontosabb feladata az MSZMP X. és XI. kongresszusának és az MSZMP KB ifjúságpolitikai határozatának végrehajtása, ennek elősegítése.⁶⁷ Ugyanígy a XIV. kerületi pártbizottság is jelentett a fővárosi párt végrehajtó bizottságának, amely szerint a fiatalok „...szeretik az ifjúsági klubokat, ahol értelmesen tölthetik el szabadidejüket.”⁶⁸ Ebben nyilván benne volt az a vélemény is, miszerint a nemkívánatos elemeket kiszűrték mind a közönség, mind a fellépők soraiból, és csak a szocialista erkölcsnek megfelelők szerepelhettek a zuglói klubokban. A párt végrehajtó bizottsága 1978. októ-

65 BFL XXXV.1.a/19 — Az MSZMP Ifjúsági Munkabizottságának jegyzőkönyve — 1974. február 12.

66 *Sebők* 2002. 190–192. o.

67 BFL XXXV.1.a/4 — 1974. december 9.

68 BFL XXXV.1.a/4 — 1978. március 8.

ber 4-én is foglalkozott a klubok fejlődésével, melynek keretei között a KISZ ösztönző szerepét emelte ki, míg a művelődési házak munkájában a legintenzívebb fejlődést mutatta ki, ugyanis javultak az üzemi kapcsolataik, ami ebben a korban különösen fontos volt, mert a gyárakban dolgozó munkásokat tartották a hatalom fő támaszainak.⁶⁹

Még ugyanebben az évben körvonalazták a párt fővárosi végrehajtó bizottságának ülésén a pártbizottság művelődési osztályának feladatait, ami ekkor már természetesen jól bevált mechanizmust követett, de úgy látszik, a párt vezetői úgy értékelték, hogy érdemes ezeket az elveket írásban is rögzíteni. Kijelentették, hogy az osztálynak közvetlen kapcsolatot kell ápolnia az MSZMP KB TKKO-val, a fővárosi tanács illetékes főosztályaival, szerveivel, a tömegszervezetek és mozgalmak budapesti szervezeteinek vezetőivel. Irányítóinak a párt legfelső fórumai, a budapesti pártbizottság és a végrehajtó bizottság számítottak. Feladatkörébe tartozott a fővárosi művelődési munka összehangolása és ellenőrzése, a pártbizottságnak a kulturális élet folyamatairól való tájékoztatása, az állami és társadalmi szervezetek munkájának irányítása. Ezen kívül segítenie és ellenőriznie kellett a tudományos, művészetpolitikai irányelvek és célok megvalósítását, párt és állami határozatok végrehajtását, amelynek érdekében rendszeres munkaértekezleteket kellett tartania.⁷⁰ A párt fővárosi agitációs és propaganda osztálya is hasonló kötelezettségekkel és hatalommal bírt, rendszeresen tájékoztatnia kellett az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályát és a budapesti pártbizottságot a kulturális élet területén jelentkező tapasztalatokról.⁷¹ A művelődési osztálynak és az agitációs és propaganda osztálynak alárendelt szerepe volt a pártbizottsághoz és annak végrehajtó bizottságához képest, viszont a kommunista ideológia megőrzése céljából napi szinten rendszerint ők tartották a kapcsolatot a hatalom részéről a kulturális intézményekkel.

A pártbizottság 1978. november 23-án tartott ülésén az ifjúságpolitikát érintő kérdésekhez Maróthy László, a KISZ KB első titkára szólott hozzá érdemben. Beszédében megállapította, hogy a katolikus egyház, amelyet egyáltalán nem tartott haladónak — a kommunista ideológiát tekintve érthető módon —, a beatmisékkal szerezte magának a híveket, ezen belül az ifjúságot. Ezt a negatív tendenciát kompenzáló, a rockzenét a pártnak sem szabadna kiengedni a kezéből, mert — ahogy fogalmazott —, akkor más ragadja meg az alkalmat a rockzenével való csábításra, amint ezt a mellékelt példa is mutatta. Ebből fakadóan jönak tartotta a

69 BFL XXXV.1.a/4 — 1978. október 4.

70 BFL XXXV.1.a/4 — 1978. november 29.

71 Uo.

KISZ elképzelését rockfesztiválok szervezésére,⁷² amelyek ez idő tájt indultak be szolidaritási rockfesztivál címszó alatt. Az, hogy a rockzenekarokat beengedték a KISZ rendezvényeire, már némi enyhülést mutatott a hatalom részéről — persze a saját jól felfogott érdekükben, a népszerűség fokozásának célja folytán —, másrészt pedig annak a szintén ezen az ülésen tett megállapításnak a velejárója, hogy a budapesti ifjúság eszmei-politikai állapota lassan, de fejlődött, mert „a szocialista demokrácia elveivel egyet értenek”⁷³, tehát megérették a proletárdiktatúra elveivel való teljes azonosulásra.

Nem változott a fővárosi pártbizottság meglátása az évtizeddel korábbihoz képest 1983-ban sem a művészeti, így a könnyűzenei intézményekkel kapcsolatban. Amint azt önmagukat bírálva hangoztatták, nem jutott elég idő, energia, figyelem a kerületi művészeti intézményekre, és a pártapparátus felkészültsége is hagyott kívánnivalót maga után ezen a téren. A művészek között ugyanakkor akadozott a párttagság utánpótlása, ugyanis nem szívesen léptek be a pártba egyéb elfoglaltságaik miatt,⁷⁴ pedig ekkor már létezett a Magyar Könnyűzenészek Szakszervezete is. A párttag, vagy a kommunista ideológiát elfogadó művészek alkotó tevékenysége viszont a pártbizottság szerint a XII. kongresszus határozatainak szellemében fejlődött, a művészek a „szocialista nemzeti” program megvalósítása érdekében dolgoztak, és a párt művészetpolitikája az alkotásokban is érvényesült. A Kádár-rendszert kimondva-kimondatlanul elutasító művészekkel szembeni fenntartásait is gyorsan hozzátette a pártbizottság: „A jellemzően pozitív alkotó légkör ellenére egyes művészcsoportok körében fellelhetők pesszimista, a világot, helyzetünket, fejlődési lehetőségeinket egyoldalúan kritikusan és türelmetlenséggel szemlélő megnyilatkozások, illetőleg ezek jegyében fogant alkotások. Néhol előfordulnak ellenzéki nézetek és fellépések is.”⁷⁵

A nyolcvanas évek elejének egyik ilyen, a könnyűzenében a hatalom szerint pesszimista hangot megütő személyisége Nagy Feró és együttese, a Beatrice volt, de mellettük a pártbizottsági megállapítás vonatkozhatott még több más, akkorigiban „fekete bárány”-nak nevezett együttesre is, mint a P.Mobil, az A.E. Bizottság (amely korábban Központi Bizottság néven lépett fel), vagy a hetvenes évek végéig a Hobo Blues Band és a Mini. Az önmagát akkorigiban önirónikusan a „nemzet csótánya”-ként aposztrofáló Nagy Feró el is ismerte, hogy zenekarával rá akart mutatni a kommunista rezsim visszásságaira, a hatalmi rendszer túlzott koncent-

72 BFL XXXV.1.a/3 — 1978. november 23.

73 Uo.

74 BFL XXXV.1.a/3 — 1983. július 8.

75 Uo.

rálságára, a bürokratizmusra, és legfőképpen a korabeli társadalom periferiáján élőkre, akik a nevelőotthonokból, és az aluljárókban ténfergőkötől kerültek ki, és akiket előszereettel csöveseknek nevezett a közvélemény.⁷⁶ A pártbizottság a szocialista értékrendet viszont mindennél előbbre valónak tartotta a művészetek terén is. Ez szerepelt az 1983. július 8-ai beszámolójukban, ami már ezt megelőzően szó szerint megjelent a párt végrehajtó bizottságának 1983. június 1-jei megállapításai között. A párt két fóruma közötti kronológiai sorrend mutatja, hogy először a végrehajtó bizottság tárgyalta az ügyeket, ezt követően pedig sor került a pártbizottságon való tárgyalásra, ahol ebben az esetben kiemelték a párt befolyása növelésének igényét, valamint azt, hogy a társadalmat kritikával illető művészeknek — így a fent említett zenekaroknak is — a párttal és a szocialista társadalommal való együttműködésre kellett törekedniük és megoldási alternatívát kellett nyújtaniuk az általuk megjelölt problémákra: „A pártbizottság a fővárosi művészeti élet fejlődése szempontjából alapvető fontosságúnak tartja, hogy a párt szövetségi politikája jegyében határozott lépések történjenek az irányban, hogy a művészeti élet legkiválóbb képviselői aktívabban, kezdeményezőbben képviseljék társadalmi céljainkat, szocialista nemzeti érdekeinket. A művészeti életben erősíteni kell a párt eszmei-politikai orientáló szerepét, s javítani kell a művészet és a társadalom kapcsolatát. Az alapvetően helyes és szükséges társadalomkritikai szemléletnek konstruktív, a pozitív elemeket erősítő, a meglévő problémákra megoldást kereső, alkotóan együttműködő szándékkal kell párosulnia.”⁷⁷ Ugyanez a pártbizottsági beszámoló új színfoltként emlegeti a Rock Színházat, mint amely szép nemzetközi sikereket ért el, amiből látszik, hogy a Kádár-rendszer a nyolcvanas évek elején az új könnyűzenei irányzatok egy részét már nemcsak elfogadta, de elismerő hangon nyilatkozott róluk, még ha a hagyományos színpadi formákat meglehetősen átalakító rockzenei műfajról is volt szó. Ennek az enyhülésnek a keretében ismerte el a beszámoló azt is, hogy a könnyűzene jutott el a művészeti ágak közül a legszelebb tömegekhez, de több művészeti díj ellenére sem lettek elismertek, és a rendező szervektől és a kritikától sem mindig kaptak támogatást⁷⁸.

A nyolcvanas évek elejéig a könnyűzenei sajtó kritikai rovatát valóban mi sem jellemezte jobban, mint hogy a már megjelent — tehát a Kádár-rendszer által legalább a „tűrt” kategóriába tartozó — hanglemezekről nemigen publikáltak teljesen elítélő kritikákat — már ha egyáltalán megjelenhettek a cikkek. Ezzel szemben az

76 Nagy Feró közlésc

77 BFL XXXV.1.a/3 — 1983. július 8.; Uo. XXXV. 1.a/4 — 1983. június 1.

78 BFL XXXV.1.a/3 — 1983. július 8.

1980-ban kiadott első Hobo Blues Band korongról szinte csak rosszat lehetett olvasni a korabeli sajtóban, valószínűleg azért, mert ők voltak az első ún. „fekete bárány” zenekar, akiknek lemezfelvételük lehetett, de a sajtó az előtörténetüktől még nem tudott elvonatkoztatni. A hangfelvételek tényleg gyors ütemben, ennél fogva kissé kapkodva készültek el — ami persze elsősorban nem a zenekar hibája volt —, de a művészi színvonal tekintetében abban ma már megegyezik a zenész szakma, hogy ez a hanghordozó nem ment az akkori kortársak nivója alá.⁷⁹ Ez a kissé túlzott távolságtartás jellemző volt az akkori hivatalos közvéleményt formáló médiumokra, érdekes módon még akkor is, ha a párt vezető szervei a fentiekhez hasonló elismerő hangvételben nyilatkoztak a könnyűzenei élet jó néhány képviselőjéről. A félelem, hogy az újonnan lemezhez jutott zenekarokról talán még sem illdomos szuperlatívuszokban írni a lapokban, érezhető volt a cikkek hangvételében. A túlzott kontroll áthatotta a rendszer teljes szellemi életét, a párt hiába tett bizonyos engedményeket, a művészek gyakran éltek az öncenzúra eszközével, illetve a felettük álló hivatalos szervek, intézmények sok esetben lépték át az ellenőrzésnek azt a szintjét, amit a pártállam még elvárt volna tőlük.

A pártbizottság éles különbséget tett a szocialista eszmékkel megférő és azzal szöges ellentétben álló könnyűzenészek között, utóbbiak lemezkiadási lehetőséget sem igen kaptak hosszú ideig: „Az előadók stílusa és arculata jól megkülönböztethető: míg néhány társulás a magas zenei igényességig jutott el, sokan maradtak a sablonok, a zenei igénytelenség, a divatirányzatok mellett. Az ifjúságra nagy hatással lévő zenekarok jelentős része «politizáló műsorokkal» lép — engedéllyel vagy anélkül — közönség elé. A dalok szövegei sok esetben nemcsak nivótlanak, de politikailag károsak, ellenségesek. A rendező szervek (közművelődési intézmények, társadalmi szervezetek) sok esetben nem kellő szakértelemmel, figyelemmel tervezik meghívásukat, a lebonyolítás során sem ritka a kényszerű, adminisztratív beavatkozás.” A pártbizottság feladattervében megerősítette azt az intencióját is, hogy a párt irányító szerepét és együttműködését növelni kell a könnyűzenei élet területén, az új jelenségekkel szemben be kell vetni a politikai befolyásolást és az ellenőrzést.⁸⁰ A pártbizottság állásfoglalása — mindamelllett, hogy előzőleg elismerte az immáron állami kitüntetések is kapó könnyűzenészeket, így többek között az 1977-ben Erkel-díjat kapó Presser Gábort és a szintén ebben az évben a Liszt Ferenc-díjat elnyerő Koncz Zsuzsát⁸¹ — egyértelműen elutasította a politikai

79 Póka Egon Benedek, a HBB akkori basszusgitárosának közlése

80 BFL XXXV.1.a/3 — 1983. július 8.; Uo XXXV.1.a/4 — 1983. június 1.

81 *Sebők*, 2002. 226–227.p.

ellenségnek számító zenekarokat. Noha elismerte, hogy a közönségre nagy hatással voltak ezek az együttesek, művészi színvonalukat megkérdőjelezte, holott ma már könnyen belátható, hogy a két ismérvnek semmi köze nincs egymáshoz. Látható a pártbizottsági szövegből, hogy még az is előfordulhatott, hogy az Országos Rendező Iroda engedélye nélkül léptek színpadra, de ez rendszerint csak a kényszerpályára terelt és a megélhetésért küzdő zenekarokkal fordulhatott elő. A pártapparátus úgy értékelte, hogy több művelődési ház igazgatójánál a hozzáértés hiányzott a koncertek szervezésénél, holott valójában csupán arról volt szó, hogy a rendszer által nem kedvelt zenekarokat szerették volna felléptetni. Szakértelmüket pedig éppen azzal bizonyították az utókor piaczgazdasági szemléletű rendszere számára ezek a kultúrfelelős szakemberek, hogy az ifjúságot tömegesen érdeklő produkciókat szerettek volna meghívni. Éppen ezen rockzenekarok rendszerellenességének megítélése miatt sok esetben valóban adminisztratív úton lehetett csak megakadályozni egyes zenekarok színpadra állítását, legtöbbször a helyi tanács vagy a rendőrség engedélyének megtagadásával. Más alkalommal ennél drasztikusabb eszközökhöz nyúlt a hatóság: előfordult, hogy a P. Mobil zenekart Fejér megyéből Tolna megyébe tartva a megyehatárnál állította meg a rendőrség, és visszafordította őket a fővárosba, így aznapi koncertjük elmaradt.⁸² Más alkalommal pedig még ebbe a stádiumba sem jutottak el az ehhez hasonló sorsú zenekarok koncertszervezése, volt, hogy csirkevészre, volt, hogy áramszünetre hivatkozva maguk a művelődési ház vezetői mondták le a koncertjüket, illetve léptek vissza egyáltalán a tárgyalástól, de akadt olyan is, aki nyíltan bevallotta bizonyos együtteseknek, hogy az adott miliőben nem látta tanácsosnak a felléptetésüket, ezért inkább meg sem próbált eljárni az érdekükben.⁸³ Kitalált lett a sorsa 1978 nyarán a Beatrice zenekarnak is, akik egy botrányos koncert után, ahol a rendező szervek sem álltak feladatuk magaslatán, a Budai Ifjúsági Parkban nem kaptak többé lehetőséget a koncertezésre, amiről az intézmény akkori vezetősége tájékoztatta Nagy Ferót, az együttes énekesét.⁸⁴ A későbbiekben a Közgáz Klubban léphettek fel nagyobb közönség előtt Jobbágy Gyula — az akkoriban szintén népszerű, ám ORI-vizsgával nem rendelkező Neoprimitív együttes vezetője — koncertszervező jóvoltából. A koncertek időpontjai azonban — plakátok híján — szinte népmesei módon, szájhagyomány útján terjedtek.

82 Schusztér Lóránt, a P. Mobil zenekar vezetőjének közlése

83 Sárvári Vilmos, a P. Mobil zenekar gitárosának közlése

84 www.nagyfero.hu — interjú „A Nemzet Csótánya” címmel Nagy Feróval

Az 1984-es esztendőben, a megszokott metódus alapján, szintén szóba került az ifjúsági szórakoztatás-politikája. A témát először 1984. április 18-án tárgyalta a párt végrehajtó bizottsága, amely beszámoltatta a Fővárosi Közművelődési Bizottságot, majd a dicsérő és elmarasztaló megállapítások egyaránt átkerültek szinte szó szerint a budapesti pártbizottság ülésének jegyzőkönyvébe. A végrehajtó bizottsági ülésen ezen felül kijelentették, hogy bár a tömegkommunikációban a szórakozás jelentőssé vált, a televízió műsorpolitikája nem volt elég tudatos — azaz nem mindig felelt meg a kommunista elvárásoknak —, és az előregedő művelődési házakkal átszőtt közművelődési hálózat sem foglalkozott vele kellőképpen.⁸⁵ A szórakoztatás megítélésében még 1984-ben is tanácstalannak mutatkozott a pártállam, és meglehetősen ellenszenvét mutatta ki az üzleti élet által befolyásolt műfajokról, beleértve természetesen a könnyűzene egyes válfajait is: „A szórakoztatás helyét nehezen találjuk meg egész kulturális életünkben. Irányát, tartalmát ma is elsősorban az üzleti szempontok határozzák meg. Támogatására, befolyásolására alig állnak rendelkezésünkre művelődéspolitikai eszközök. A szórakozásban hosszú évek óta kitüntetett szerepe van a könnyűzenének, amely életkortól függetlenül, a fiatalok széles rétegeiben igen népszerű. A műfaj szinte minden jelentősebb intézménye, rendezvénye és együttese a fővárosban koncentrálódik. Bár az elmúlt évezed alatt e műfajon belül olyan áramlatok is felerősödtek, amelyek a szocializmustól idegen eszméket, magatartási normákat sugalltak, egészében kimutatható egy fejlődési folyamat, amelyben a zenei igényességnek, a korosztály humanus életérzését felvető gondolatoknak jutott nagyobb tér.[...]A klubmozgalom a fővárosban a hetvenes években — különösen az ifjúság körében — gyors fejlődésnek indult. A klubok a fiatalság legnépszerűbb művelődési, szórakozási szinterei lettek. A klubok tevékenységében tartósan a legnépszerűbb formák a disco, a közösségi játékok, a vetélkedők voltak.”⁸⁶ Láthatjuk tehát, hogy minden ellenérzése mellett a pártvezetés elismerte a könnyűzene ifjúságra gyakorolt mozgósító hatását, ami leginkább Budapesten volt érezhető. A műfajon belüli fejlődést nem tagadta ugyan, de felhívta a figyelmet a szocialista eszmékkel össze nem egyeztethető jelenségekre, gondolhatunk itt — bár nem nevezték meg egyértelműen — a már említett „csöves-mozgalomra”, vagy az alternatív zenekarok (pl. Balaton, URH, Kontroll Csoport, Európa Kiadó, Satöbbi) megjelenésére, akik a párt által humanusnak, tehát elfogadhatónak nevezett könnyűzenei áramlattal szemben (pl. Neoton Família) nemkívánatosnak minősültek. Az 1973-ban átmenetileg vissza-

85 BFL XXXV.1.a/4 — 1984. április 18.

86 BFL XXXV.1.a/3 — 1984. július 5.; Uo. XXXV.1.a/4 — 1984. április 18.

eső klubmozgalom is újraéledt, amelynek keretében egy másik könnyűzenei áramlatot, a disco-t találjuk a legújabb divathullám tetején. A disco-klubokban pedig általában éppen azok a zenekarok fejthették ki tevékenységüket, akiket elfogadott a rendszer. A KISZ tevékenységét is felemás módon ítélte meg ugyanez a jelentés, részint a hetvenes évek végi kulturális színvonal-beli visszaesést, részint a nagy tömegmozgósító erejét emelte ki (lásd szolidaritási rockfesztiválok), de utóbbival kapcsolatban hozzátette, hogy nagy veszélyeket is rejlhet magában, ezért érdemes jobban odafigyelni a szervezőmunkára. „A KISZ kulturális munkája a ’70-es évek végére visszaesett és csak a közelmúltban kezdett felélnkülöni. Egyre több — főként rendezvény jellegű — művelődési kezdeményezés jellemzi munkájukat.(...) A KISZ irányító szervei komoly és sikeres erőfeszítéseket tettek a fiatalok kulturált szórakozási formáinak kialakítása érdekében, programjaikkal, kezdeményezéseikkel igyekeztek betölteni azt az űrt, amely e téren évtizedek óta megvan. Ugyanakkor a KISZ apparátusának és szervezeteinek nagyobb politikai érzékenységgel, a várható hatások következetesebb végiggondolásával kell felkarolniuk az új kezdeményezéseket.”⁸⁷

Ennek a beszámolóknak a végén újra megjelent a kommunista ideológia számára idegen mozgalmak visszaszorítására való igény, de számos hibát tárt fel ennek kapcsán, megemlíti a tanácsok és a pártapparátus túlzott engedékenységet. Kiemelték, hogy az országos irányító szerveknek a kulturális, közművelődési intézményektől ezentúl következetesebben kell számon kérniük a közvetített kultúra színvonalát, eszmei-politikai tisztaságát, ezért a fővárosi kulturális életet irányító szervek és a Művelődésügyi Minisztérium között hatékonyabb együttműködést szorgalmaztak. Ezenkívül leszögezték, hogy a középiskolás korúak művelődésére, szórakozási lehetőségeik bővítésére, azok színvonalának emelésére nagyobb hangsúlyt kellett fektetni, illetve jobban oda kellett figyelni a lakóterületi szórakozási lehetőségekre: „A közművelődés egyes részterületein — szórakoztatás, amatőr művészeti mozgalom, ismeretterjesztés — gyakoribbá vált az eszmeileg zavaros, a szocializmustól idegen nézetek, magatartásminták megjelenése. Az irányító apparátusok nem mindig léptek fel határozottan és önállóan e nemkívánatos jelenségek megelőzése, elkerülése érdekében.[...] A közművelődés irányítása ellentmondásosan alakult. A tanácsi irányító munkában a közművelődés fejlesztésének feladatai [...] nem kaptak megfelelő hangsúlyt. [...]A pártszervek és szervezetek elvi irányító, orientáló [...] munkája javult, de nem érvényesült benne kellő rendszeresség, következetesség. [...] törekedni kell az ifjúsági szórakoztatás feltételei-

87 BFL XXXV.1.a/3 — 1984. július 5.; Uo. XXXV. 1.a/4 — 1984. április 18.

nek, tartalmának és színvonalának javítására. A programok rendező szervei, szervezői fordítsanak figyelmet a várható hatások felmérésére, a nemkívánatos jelenségek megelőzésére.”⁸⁸ Szintén ezekben a dokumentumokban szerepeltek a fővárosi hangversenyek adatai. Amíg a komolyzenei koncertek látogatói után állami támogatás járt az Országos Filharmóniának (1974-ben nézőnként 25,3 forint, 1982-ben 36 forint), addig a könnyűzenei eseményeket szervező Országos Rendező Iroda (ORI) semmilyen támogatást sem kapott. A belépti díjak átlaga komolyzenében 15-ről 26,5 forintra nőtt, a könnyűzenében pedig 26,7-ről 49,5 forintra emelkedett 1974 és 1982 között.⁸⁹ Az árak különbségei alátámasztják a könnyűzene támogatásának elmaradását, ami jól tükrözi a párt hozzáállását ez utóbbi műfajhoz. A hatalom álláspontja ezzel kapcsolatban az volt, hogy a könnyűzenészek egyébként is el tudják magukat tartani, nincsenek ráutalva az állami dotációra.

A párt fővárosi végrehajtó bizottsága 1984. június 27-én tartott ülésén rendezett vitát az 1971-es Ifjúsági Törvény megvalósulásáról, amelyet az MSZMP KB Ifjúsági Bizottsága kezdeményezett 1984 májusában.⁹⁰ A megbeszélés során több végrehajtó bizottsági tag kétségbe vonta, hogy az ifjúság döntő többsége elkötelezett lett volna a szocialista rendszer iránt, ezért kezdeményezték az Ifjúsági Törvény korszerűsítését. Ugyanakkor az is megállapítást nyert, hogy a KISZ-re ezzel kapcsolatban túl sok feladat hárult, ennek némiképp ellentmondóan viszont felvetették, hogy a tanácsi kezelésű művelődési, szabadidő központokat a KISZ-re kellett volna bízni, mint olyan szervezetre, amely a lehető legközelebb állt a fiatalokhoz. Az ekkoriban épülő új lakótelepek kapcsán pedig felmerült, hogy biztosítani kellett már tervezésükkor az itteni szórakozási intézményrendszert, mert meglehetősen kevés ilyen típusú ingatlan állt ekkor ezeknek a tanácsoknak a birtokában. Ezekben túlmenően a már jól ismert szlogenek szintén megtalálhatók a végrehajtó bizottság határozatában, ami mutatja, hogy álláspontjuk ezen a téren gyökeresen nem változott meg az évek során: „A szórakoztató intézmények működését elsősorban kényelmi és üzleti szempontok határozzák meg: a közízlést gyakran rossz irányba befolyásolják.”⁹¹ Demokratikus hang is vegyült a felszólalások közé, felemlítve azt a tényt, miszerint a fiataloknak semmi beleszólásuk nem volt az ifjúsági parkok, művelődési házak programjaiba, mert azok tanácsi kézben voltak, és beleegyezésük elengedhetetlen volt minden egyes műsor realizálásához. Az MSZMP KB

88 BFL XXXV.1.a/3 — 1984. július 5.; Uo. XXXV. 1.a/4 — 1984. április 18.

89 BFL XXXV.1.a/3 — 1984. július 5.

90 BFL XXXV.1.a/4 — 1984. június 27.

91 Uo.

1970. február 18–19-ei, ifjúságpolitikai feladatokról szóló határozata megvalósulásának kapcsán elmarasztaló hangnemben szóltak az intézmények hálózatáról, beleértve a tanácsok nem megfelelő ideológiai képzettségét, ugyanis hiába tudtak engedélymegvonással egy-egy koncertet megghiúsítani, az annak pótlásához szükséges szórakoztatásról már nem gondoskodtak. Ugyanígy a művelődési házak felé is jelentkezett az igény, hogy járuljanak hozzá a hagyományos és az újszerű művelődési formák alkalmazásával a szocialista értékek terjesztéséhez, és a velük összhangban lévő életmód és szórakozási szokások meghonosításához: „A szórakoztató intézmények munkája elmarad a ’70-es határozatban megfogalmazott céloktól és az ifjúság igényeitől.[...] Szétforgácsoltak — és következésképpen nem eléggé hatékonyak — az erőfeszítések a gyermek és ifjúságvédelemben [...] a szabadidő értelmes és hasznos eltöltéséhez szükséges feltételek megteremtése terén. Ez általában a tanácsok ifjúsági munkájára is jellemző.[...] Javítani kell a fiatalok művelődését, rendszeres testedzését, kulturált szórakozását biztosító lakóterületi ifjúsági munka feltételeit.”⁹² Megjelent ezen az ülésen az az igény is a párt részéről, hogy a tömegkommunikációs intézmények lépjenek fel az eszmei-művészi szempontból sekélyes törekvések, káros hatások ellen.⁹³ Mindezt megelőzendő, a hetvenes években nem is engedték túlzottan előtérbe a könnyűzenei műsorokat, mindössze heti 15 percet kaptak a Magyar Televízió műsoraiból.⁹⁴ A médiáról szólva a Magyar Ifjúság című lap is szóba került, mint amit tartalmilag és formailag egyaránt fejleszteni kellett.⁹⁵

A végrehajtó bizottság 1985. szeptember 4-én tartott ülésén a könnyűzenei kérdéskörnek még mindig ugyanolyan megítélése volt, mint a hetvenes években. A Kádár-rendszer nem tagadta a könnyűzene népszerűségét, ugyanakkor éppúgy megfogalmazta fenntartásait, mint egy évtizeddel korábban. A végrehajtó bizottság a fővárosi pártbizottság elé terjesztette megállapításait, amelyeket az szó szerint átvett a jegyzőkönyvébe, a jól megszokott metódus alapján: „Legkedveltebbek a könnyűzenei programok. Egyes könnyűzenei irányzatok világnézeti-politikai járulékaik negatív hatásokat is magukban hordoznak.”⁹⁶ A párttagság és a fiatalok közötti generációs ellentéteket is megfogalmazta a határozat, és mint az ötvenes évek végén, itt is megállapítást nyert, hogy az idősebbek nem mutattak kellő példát a fia-

92 BFL XXXV.1.a/4 — 1984. június 27.

93 Uo.

94 *Sebők*, 2002., 207. p.

95 BFL XXXV.1.a/4 — 1984. június 27.

96 BFL XXXV.1.a/4 — 1985. szeptember 4.

taloknak. Ez egy bizonyos megközelítésben a párt önkritikájaként is felfogható, egyúttal a fiatalok szocialista erkölccsel szembenálló magatartását részben magyarázta is a párt felé. További kritikaként elhangzott, hogy a szakszervezetek sem voltak közös platformon a fiatalok érdekképviselését illetően. A negatívumokat folytatva, a tanácsi ifjúsági bizottságok is sorra kerültek, amelyek hatásköre szabályozatlan, feladatköre körülhatárolatlan volt.⁹⁷

A fővárosi pártbizottság alig egy hónappal később tűzte szintén napirendjére a könnyűzene kérdését. A klubmozgalom népszerűségének csökkenéséről, ugyanakkor a könnyűzenei programok kedveltségéről számolt be. Ugyanúgy, mint a végrehajtó bizottság, ők is megtették az elmarasztaló megjegyzéseiket egyes könnyűzenei irányzatokkal szemben, de konkrétan nem neveztek meg egyetlen előadót sem. A diktatúra jelenlétének tényét erősíti meg az a kitétel is ebben a határozatban, amely a főváros rendőri, igazságügyi és ifjúságvédelmi szervei, és a tanácsok, valamint a KISZ és az oktatási intézmények együttműködését szorgalmazta.⁹⁸ Az ifjúság szocialista nevelésének érdekében tehát az erőszak-apparátus teljes vertikumát felvonultatták, és az igazságügyi szervek említésekor a bíróság és a szabadságvesztés intézményének felhasználásában is biztosak lehetünk, mind a rajongótábor, mind a zenészek tekintetében, elég, ha csak az azóta már hírhedtté vált punkperekre (Mos-oi, CPG, Közellenség, Auróra)⁹⁹ utalunk. Egy konkrét eset is felmerült ezen az ülésen, amit Jászfalvi Róbert pártbizottsági tag tett közzé. A Jubileumi Parkban egy április 4-ei nagygyűlésen beatkoncertet rendeztek — érdekes, hogy a „beat” kifejezés már legalább egy évtizede nem divott a köznyelvben, a politikus mégis ezt használta, jellemzően a kor szellemére és a párttagság nagy részének érdektelenségére a témával szemben —, de a „szipus rockerek” — ahogy a pártbizottsági tag emlegette őket — csak a koncertre mentek el, nem érdekelte őket a politika. (Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy ekkoriban már a társadalom döntő többsége csak kellő távolságtartással fogadta a politikai megmozdulásokat, üres frázisokat látva bennük.) Nem tartotta helyesnek, hogy könnyűzenei együtteseket vittek a politikai rendezvényekre, mert szerinte ezzel a párt komolysága kérdőjeleződött meg.¹⁰⁰ Jellemző az esetre, hogy ez ügyben nem született határozat, és különösebb vitát sem váltott ki a felszólalás, ezért arra gondolhatunk, hogy a párt nem

97 Uo.

98 BFL XXXV.1.a/3 — 1985. október 17.

99 *Sebők*, 2002. 338. p.

100 BFL XXXV.1.a/3 — 1985. október 17.

tartotta reálisnak a felvetést, és mégiscsak helyeselte a rockegyüttesek felhasználását politikai célokra.

Az MSZMP KB Művelődéspolitikai Munkaközössége még 1984-ben kiadott egy művészetpolitikai állásfoglalást, amelynek megvalósításáról a fővárosi végrehajtó bizottság tárgyalt 1986. július 8-án. Ebben az állásfoglalásban már egyre erőteljesebben érződött a szocialista rendszer válsága, a szóhasználat a párt vezetőinek aggodalmát — immáron nem csak frázisokban — fejezte ki. Kiemelték: a művészeti területen kiéleződtek az ellentmondásos jelenségek. Szerintük a művészeti közélet zaklatottabbá vált, a politikai hangulat romlott, még a párttagok körében is megfigyelhető volt ez a magatartás. Ekkor már a nemzetközi feszültségeknek és a gazdasági nehézségeknek is szerepet tulajdonított a pártvezetés, amikor a művészeti élet demoralizálódását emlegette.¹⁰¹ Az egyik legnagyobb problémának azt ítélték, hogy a kultúra területére is behatoltak a piaci törvények — bár már évtizedekkel korábban is elismerték, igaz, csak hallgatólagosan azok jelenlétét —, ami érthető is, hiszen ez szöges ellentétben állt a kommunista teóriákkal. Még saját bevallásuk szerint is nehezen lehetett összeegyeztetni a gazdasági szempontokat — a profitorientáltságot — a szocialista művelődéspolitikával. A kulturális magánvállalkozások (az első volt ezek között az 1986-ban alapított P. Mobil Kulturális Kiszövetkezet) a pártvezetés szerint nem szolgálták a kommunista művelődéspolitikát, mert kifejezetten anyagi érdekeltségűek. Egyöntetű volt a végrehajtó bizottság állásfoglalása abban is, hogy „kulturális, művészeti életünkben a marxizmus pozíciói gyengültek”.¹⁰² A végrehajtó bizottság hozzátette még, hogy nyugat-európai és amerikai mércével mérték a művészeteket, így a fesztiválokat is — a nézőszámra gondolhattak minden bizonnyal —, amit nem tartottak helyesnek. Itt megint a KISZ-ben találták meg a hibát, mert kijelentették róluk, hogy nem voltak képesek a fiatal művészek széles rétegeit a kommunista politikának megnyerni. Mint már korábban olyan sokszor, most is hozzátették, hogy a művészeti vállalkozások produkciói között akadt ízléstelen és politikailag nemkívánatos, ugyanakkor a művészeti pártszervezetekről még mindig úgy nyilatkoztak, hogy felelősséggel felkészültek az aktuális pártkongresszusra. Elmondható tehát a fentiek ismeretében, hogy minden korábnál borúlátóbb hangvételű ülést tartottak, amelynek hangsúlyát az is megadta, hogy az ekkor már tekintélyes könnyűzenei színpadi és filmes múlttal

101 BFL XXXV.1.a/4 — 1986. július 8.

102 Uo.

rendelkező Koltay Gábor a pártbizottság, míg Lendvai Ildikó az MSZMP KB TKKO részéről jelen voltak a tanácskozáson.¹⁰³

A következő néhány évben a párt végrehajtó bizottsága a rendszerváltozásig már nem hozott konkrét döntéseket a könnyűzenei élettel kapcsolatban, sőt, már témaként sem merült fel többet, amiből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a nagy változásokat hozó időszakban a párt már nem azt tartotta legfontosabb feladatának, hogy ezzel kapcsolatban nyilatkozatokat tegyen. Utoljára a végrehajtó bizottság azt a megállapítást tette 1988. október 26-án, miszerint a KISZ a jövőben várhatóan az ifjúságnak csak az egyik szervezete lesz, de ennek ellenére a kommunista párt a többi szervezettel is szeretné ápolni a kapcsolatot.¹⁰⁴ Ez mintegy a beletrődést is jelentette, hogy a kommunista párt elveszítette hegemoniáját az ifjúság ellenőrzése felett, de az MSZMP részéről a többi, demokratikusabb szemléletű szervezet felé való nyitás érthető is volt, hiszen ekkor már létezett az MDF, és néhány héten belül hivatalosan is megalakult az FKGP, az SZDSZ és a FIDESZ. A fővárosi pártbizottság végül 1989. május 30-án tárgyalt egy nagyon rövid megbeszélés erejéig az ifjúság helyzetéről. Ebben azonban már valójában a hatalmi pozíciók feladásának teljes megnyilvánulása érhető tetten, érdemi megállapításokat már egyáltalán nem tettek, illetve nem tehettek, hiszen a hatalom lassanként kicsúszott a kezükből. Elismerték a Baloldali Ifjúsági Társulást, a BIT-et a KISZ mellett, és feloszlatták azt a munkabizottságot, amely előzőleg az ifjúság szerveződését vizsgálta. A nagy sietségben mindössze egy ötsoros tájékoztatót adtak ki ezzel kapcsolatban.¹⁰⁵

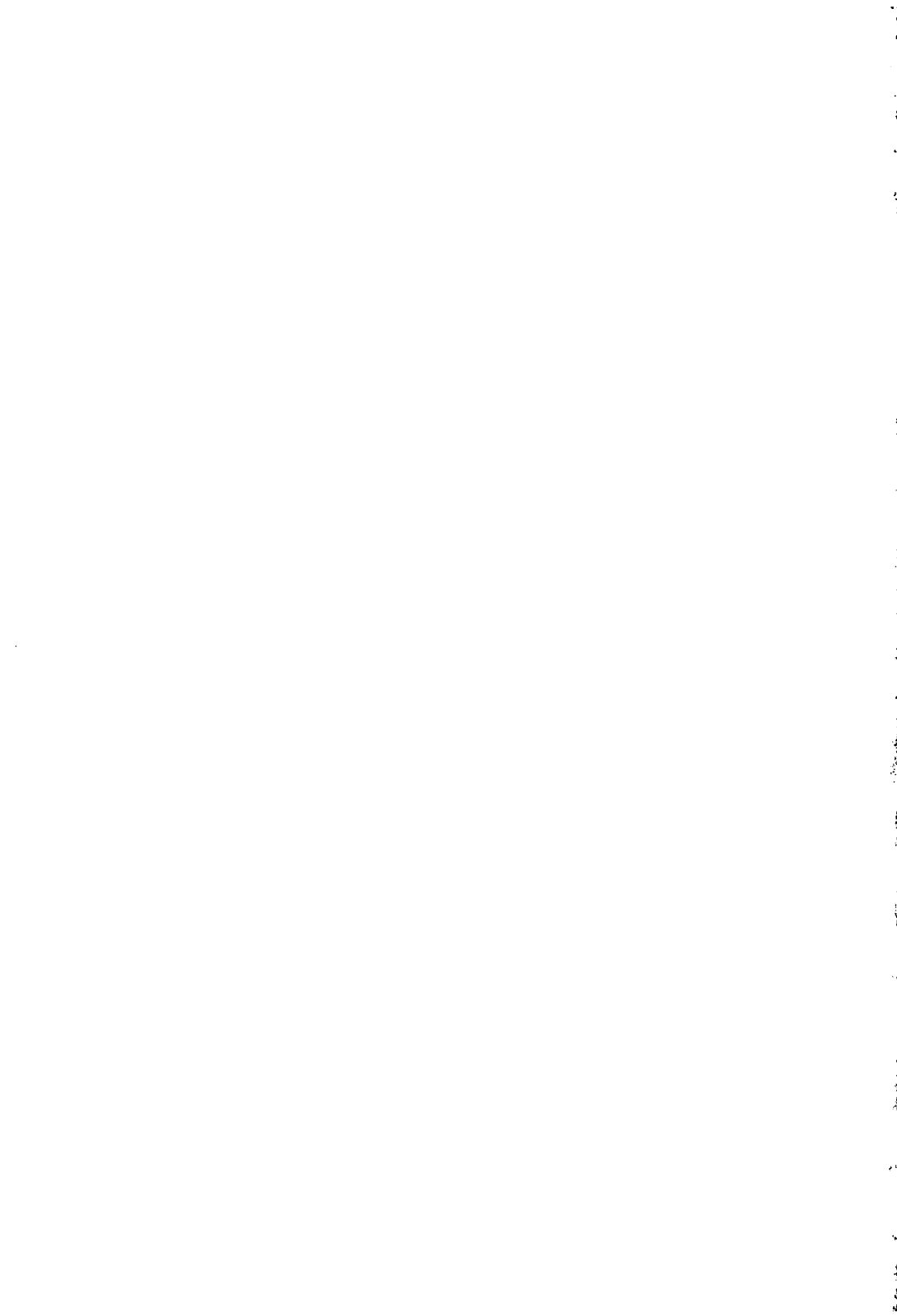
Össességében tehát elmondható, hogy az MSZMP fővárosi vezető szervei változatos időközönként, meglehetősen rapszódikusan — hol évente többször is, hol fél évtizedig egyáltalán nem — foglalkoztak az ifjúság helyzetével és szórakozásuk, így a könnyűzene megítélésével, valamint befolyásolásának mikéntjével, módzataival. Ennek megfelelő gyakorisággal hagytak hátra az utókor számára dokumentumokat jegyzőkönyvek formájában, amelyek a korszakról alkotott vélemény formálásának fontos forrásaivá váltak. Sok visszatérő problémára derült fény, többek között a társadalom generációs különbségeire, a párt kezdeti tapasztalatlanságára az ifjúsági politikában, a könnyűzene egyes műfajai közötti különbségtételre, így a tánciskolák vegyes fogadtatására, az erőszakszervezet használatára, a klubhálózat és a művelődési házak többoldalú megközelítésére, vagy a KISZ szerepére

103 Uo.

104 BFL XXXV.1.a/4 — 1988. október 26.

105 BFL XXXV.1.a/3 — 1989. május 30.

és az eltelt idő során változó megítélésére. Kijelenthető, hogy a párt jelentős erőket vetett be nem csak elméletek kialakítására ezzel kapcsolatban, hanem a gyakorlati életben való koordinálásra is, ami természetesen nem lett volna kivitelezhető a közigazgatás teljes segítsége nélkül. Ebben szerepet vállaltak a legfőbb vezető pártszerveken kívül a kerületi pártbizottságok, a párt különböző ifjúsági illetve propaganda és művelődési munkabizottságai, a fővárosi és a kerületi tanácsok, illetve azok művelődési osztályai és ifjúsági bizottságai, valamint a könnyűzenei intézmények (MHV, ORI, IRI, NKI). Ezek a szervek is néha eltérően fogantatosították intézkedéseiket, volt, amikor egyáltalán nem engedtek fellépni egyes zenekarokat, volt, amikor mindez csak néhány intézményre volt jellemző, és mindez még az idő múlásával is változott, de abban biztosak lehetünk, hogy mindvégig a párt szigorú ellenőrzése alatt történtek az események. Vissza-visszatérő sztereotípiáktól sem voltak mentesek ezek a tárgyalások, és a keményvonalas pártszólamoktól a relatíve liberális, engedékeny hangvételig széles spektrumon mozgott a könnyűzenei élet értékelése a párt részéről, attól függően, hogy milyen volt a belpolitikai helyzet, milyen beállítottságú pártpolitikus kapott szót, vagy akár — ha csak áttételesen is — a külügyeink hogyan alakultak.

Tartalom

Tanulmányok

Majtényi György:

„Nem mehet akárki vadászni?”

Az elit és a vadászat a második világháború után 3

Horváth Sándor:

Ifjúsági lázadás a hatvanas években?

Önteremtés és beavatás: feljegyzések a galeriből 21

Közlemények

Fehér Csaba:

A demokrácia hullámhosszán

Rádiósok felelőssége vonása a második világháború után 61

Csatári Bence:

Az ifjúság és a könnyűzene kérdései

az MSZMP budapesti vezető testületei előtt 1956–1989 125

Szerzőink figyelmébe

1. A kéziratot számítógépen elkészítve, lemezen vagy e-mailen keresztül kérjük benyújtani, mellékelve egy példányban a kinyomtatott kéziratot is.
2. A lábjegyzetek folyamatosan számozva, a lap aljára legyenek tördelve.
3. A kéziratban az évszázadokat — idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével — római számmal tüntessék fel.
4. A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk (csak a szerző nevét kurziváljuk, az összeállítókét és a címet nem!).
5. Optimális terjedelműnek (jegyzetapparátussal együtt) az 1–2 íves kéziratokat tekintjük (1 ív = kb. 40 000 „n”).

Hivatkozások elkészítése a Fonsban megjelenő dolgozatokhoz

Részletesen: Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. p.

1. Hivatkozás a kiadvány egészére

- a) *Szerző(-k)*: Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)

2. Hivatkozás a kiadvány egy részére

- a) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője: A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- c) A folyóiratcikk szerzője: A cikk címe. In: A folyóirat címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz.[= szám] |Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -tól -ig p.)

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vö., uó., uo., i. m., l. vagy ld. [= lásd], jz. vagy jegyz.